

2015•2016
FACULTEIT BEDRIJFSECONOMISCHE WETENSCHAPPEN
*master in de toegepaste economische wetenschappen:
handelsingenieur*

Masterproef

De beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering
door de auditor

Promotor :
Prof. dr. Roger MERCKEN

Joris Carpentier

*Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische
wetenschappen: handelsingenieur*

2015•2016

FACULTEIT BEDRIJFSECONOMISCHE
WETENSCHAPPEN

*master in de toegepaste economische wetenschappen:
handelsingenieur*

Masterproef

De beoordeling van de interne beheersing over de
financiële rapportering door de auditor

Promotor :
Prof. dr. Roger MERCKEN

Joris Carpentier

*Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische
wetenschappen: handelsingenieur*

Woord vooraf

Deze masterproef vormt het sluitstuk van mijn vijfjarige opleiding 'Toegepaste Economische wetenschappen: Handelsingenieur' aan de Universiteit Hasselt. Er wordt verwacht de kennis die ik heb verworven tijdens mijn opleiding te gebruiken in deze eindverhandeling. Ik heb gekozen voor de afstudeerrichting Accountancy en Financiering, het onderwerp van mijn masterproef sluit dan ook aan bij mijn afstudeerrichting. De masterproef onderzoekt hoe de auditor de interne beheersing over de financiële rapportering beoordeelt. Uiteraard ben ik enkel tot dit resultaat kunnen komen dankzij de hulp van enkele personen. Deze personen zou ik dan ook willen bedanken.

In eerste instantie zou ik graag mijn promotor Prof. Dr. R. Mercken willen bedanken voor zijn deskundig advies en begeleiding gedurende de totstandkoming van deze masterproef. De tussentijdse evaluaties en opbouwende kritiek hebben me geholpen om mijn masterproef vorm te kunnen geven. Als volgende zou ik graag Ellen Jambon (manager bij EY Hasselt) en Christophe Beckers (senior manager bij EY Hasselt) willen bedanken voor de tijd die ze hebben vrijgemaakt voor het interview en de waardevolle informatie die ze met mij hebben gedeeld. De informatie werd verwerkt in deze masterproef.

Als laatste wil ik mijn ouders bedanken voor de kans die ze mij hebben gegeven om te studeren. Ik zou hen ook willen bedanken voor de hulp die ze me tijdens de opleiding geboden hebben en de steun die ze me hebben verleend in momenten dat ik het moeilijk had. Vervolgens verdienen mijn broers en moeke een woord van dank voor hun steun tijdens mijn opleiding. Verder wil ik mijn vriendin bedanken voor de steun tijdens deze masterproef. Mijn vrienden verdienen ook een woord van dank om me gedurende heel mijn opleiding te helpen als ik een vraag had.

Joris Carpentier
Hasselt, mei 2016

Samenvatting

Het interne beheersingssysteem is een belangrijk element binnen een onderneming. Het zorgt ervoor dat het bedrijf de vooropgestelde doelstellingen met redelijke mate van zekerheid kan bereiken en dat de risico's van het bedrijf tot een aanvaardbaar niveau worden beperkt. De interne beheersing specifiek over de financiële rapportering beoogt dat de financiële gegevens geen materiële fouten bevatten. Het zorgt er dus voor dat de gerapporteerde financiële overzichten van de onderneming kwalitatief en betrouwbaar zijn. De auditor dient voor zijn controle van de jaarrekening inzicht te verwerven in de interne beheersing en dan voornamelijk deze betreffende de financiële verslaggeving van de onderneming. Dit dient de auditor te doen om te controleren of het interne beheersingssysteem in staat is om de risico's voor het bedrijf te beperken of te vermijden. Indien het management van het bedrijf een goede interne beheersing heeft ontwikkeld en geïmplementeerd, zal de auditor hierop kunnen steunen in het vervolg van zijn werk. Als dit niet het geval is, dan dient de auditor extra auditwerkzaamheden uit te voeren om rond deze tekortkomingen in de interne beheersing te werken. Nu blijkt dat de toezichthouders op het auditberoep constateren dat de externe auditor de interne beheersing niet voldoende controleert en beoordeelt. De auditor zou ook te weinig rekening houden met zijn beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering in het vervolg van zijn auditwerkzaamheden. In dit onderzoek wordt ingegaan op volgende onderzoeksvraag: "Hoe wordt de interne beheersing over de financiële rapportering door de externe auditor gecontroleerd en beoordeeld in België?". Deze onderzoeksvraag wordt beantwoord aan de hand van verschillende deelvragen. De probleemstelling, onderzoeksvragen en onderzoeksopzet worden behandeld in hoofdstuk 1.

In hoofdstuk 2 wordt de interne beheersing besproken. Eerst wordt de definitie volgens de COSO-organisatie uitgelegd om daarna het COSO-raamwerk met zijn vijf componenten te bespreken en uiteindelijk dit model als één geheel te bekijken. Verder wordt er ingegaan op wat nu precies een effectief systeem van interne beheersing is om vervolgens ook naar de beperkingen ervan te kijken. Het laatste deel van dit hoofdstuk focust zich op de link met corporate governance en wat er over de interne beheersing in de Belgische corporate governance codes staat vermeld.

Het volgende hoofdstuk behandelt de interne beheersing over de financiële rapportering. Er wordt eerst een definitie gegeven van dit begrip. Vervolgens wordt het doel van de interne beheersing over de financiële rapportering aangehaald, namelijk financiële overzichten die met redelijke mate van zekerheid vrij zijn van fouten en conform de wetgeving zijn. Een goede interne beheersing over de financiële rapportering heeft zowel intern als extern voordelen voor het bedrijf. Om te eindigen wordt in dit hoofdstuk ook weer de link met corporate governance gemaakt a.d.h.v. de Belgische corporate governance code 2009 en de vennootschapswetgeving.

De externe auditor moet inzicht verwerven in de onderneming. Dit dient hij o.a. te doen door de interne beheersing en vooral deze met betrekking tot de financiële verslaggeving na te gaan. Deze materie wordt besproken in hoofdstuk 4. Er wordt eerst ingegaan op het controlerisico van de auditor en welke rol het interne beheersingsrisico van de onderneming heeft binnen dit controlerisico. De auditor gaat met behulp van het controlerisico bepalen hoe hij het vervolg van zijn auditwerkzaamheden gaat plannen. Vervolgens worden de auditrichtlijnen omtrent de interne beheersing besproken die in België van kracht zijn, namelijk de International Standards on Auditing. Daarna wordt besproken hoe de auditor deze taken uitvoert in België. Er wordt ook ingegaan op de situatie in Amerika. Volgens de SOX-wetgeving dienen grote, beursgenoteerde ondernemingen de interne beheersing over de financiële rapportering te laten beoordelen en attesteren door een externe auditor. Deze taak van de auditor wordt besproken om daarna in te gaan op de voor- en nadelen die dit attesteren met zich meebrengt. Zo zou de kwaliteit van de financiële overzichten beter zijn, maar hiertegenover staat wel een hogere kost van de audit. Vervolgens wordt uitgelegd wat tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering zijn. Er wordt besproken welke soort bedrijven tekortkomingen in hun interne beheersingssysteem vermelden. Dit zijn over het algemeen kleinere, jongere bedrijven die minder winstgevend zijn. Het volgende deel vermeldt de gevolgen van tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering.

In hoofdstuk 5 wordt het oordeel van de externe toezichthouders op het auditberoep omtrent de werkzaamheden rond het controleren en beoordelen van de interne beheersing over de financiële rapportering besproken. Eerst wordt vermeld wie de toezichthouders zijn. In België zijn de verantwoordelijkheden van het toezicht verdeeld tussen het Instituut van Bedrijfsrevisoren en de Kamer van Verwijzing en Instaatstelling. Verder wordt er ook gekeken naar de toezichthouders van Nederland en Amerika eveneens als naar het International Forum of Independent Audit Regulators waar de toezichthouders van 50 landen zijn verenigd. Daarna worden de tekortkomingen in het werk van de auditor betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering per land of organisatie onderzocht. Deze instanties vonden dat de interne beheersing over de financiële rapportering niet altijd terdege getest werd of er onvoldoende bewijs was om daarvan uit te gaan. De auditor zou ook onvoldoende rekening houden met zijn beoordeling van de interne beheersing in het vervolg van zijn auditwerkzaamheden. Een laatste tekortkoming in het werk van de auditor gaat over het onvoldoende testen van de interne beheersingsprocedures die gebruik maken van informatietechnologie.

Vervolgens start in hoofdstuk 6 het empirisch gedeelte van deze masterproef. Hier wordt besproken hoe de data voor het praktijkonderzoek werd verzameld. Er werd gekozen om bedrijven te selecteren binnen de diamantsector en gokindustrie, die gekend zijn voor een zwak interne beheersingssysteem. Hier worden de grootste ondernemingen, waarvan de jaarrekening wordt geauditeerd, geselecteerd. Verder werden bedrijven binnen de gokindustrie nagegaan, hier werden de bedrijven met een auditor geselecteerd binnen de sector van loterij en kansspelen.

Hoofdstuk 7 richt zich op de beschrijvende statistieken van de steekproef. Zo wordt er beschreven hoeveel bedrijven een opmerking over de interne beheersing krijgen en wordt er gekeken naar de bedrijven die een opmerking krijgen over de administratieve organisatie. Daarnaast wordt onderzocht welke oordeelverklaring de bedrijven in de steekproef krijgen, wie de auditor is van deze bedrijven en tenslotte welke rechtsvorm de geselecteerde vennootschappen hebben. Er wordt ook een vergelijking gemaakt tussen de groep met opmerking en de groep zonder opmerking over de interne beheersing wat de oordeelverklaring, auditkantoor en rechtsvorm betreft. Als laatste worden de gemiddeldes van een aantal variabelen vergeleken tussen de twee groepen.

Vervolgens worden in hoofdstuk 8 twee binaire logistische regressies geschat. De eerste regressie gaat onderzoeken welke determinanten een invloed hebben op het al dan niet krijgen van een opmerking over de interne beheersing. De determinanten die worden opgenomen hebben te maken met de grootte van de onderneming, de financiële resultaten, de auditor en het commissarisverslag. Er wordt ook gekeken naar de waarde van de voorraad en de handelsvorderingen aangezien deze balansposten vaak tot een oordeel met voorbehoud of oordeelonthouding leiden. Het tweede model heeft als binaire onafhankelijke variabele het krijgen van een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie. De determinanten die worden onderzocht, zijn dezelfde als in het eerste model. Het logaritme van de totale activa is de enige variabele die significant is in beide modellen (10% significantieniveau). Grotere bedrijven krijgen minder vaak een opmerking over de interne beheersing of administratieve organisatie.

Tenslotte volgt het besluit in het hoofdstuk 9. Verder komen in dit hoofdstuk ook de beperkingen van dit onderzoek aan bod. Als laatste worden de suggesties voor verder onderzoek besproken.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	I
Samenvatting	III
Inhoudsopgave	VII
Hoofdstuk 1: Onderzoeksprobleem en methodologie	11
1.1 Probleemstelling	11
1.2 Onderzoeksvragen	16
1.2.1 Centrale onderzoeksvraag	16
1.2.2 Deelvragen	16
1.3 Onderzoeksopzet	17
1.3.1 Literatuur onderzoek.....	17
1.3.2 Empirisch onderzoek.....	18
Deel 1: Literatuuronderzoek	19
Hoofdstuk 2: De interne beheersing	19
2.1 Definitie	19
2.2 COSO-raamwerk en componenten.....	19
2.2.1 Controle omgeving	20
2.2.2 Risicobeoordeling	20
2.2.3 Beheersings- en controleactiviteiten.....	20
2.2.4 Informatie en communicatie	20
2.2.5 Monitoren.....	21
2.2.6 Interne beheersing als geheel	21
2.3 Effectief systeem van interne beheersing	22
2.4 Beperkingen van de interne beheersing	22
2.5 Corporate governance en de interne beheersing	23
Hoofdstuk 3: De interne beheersing over de financiële rapportering	27
3.1 Definitie	27
3.2 Corporate governance en de interne beheersing over de financiële rapportering	28
3.2.1 Corporate governance-verklaring in de Belgische vennootschapswetgeving.....	28
3.2.2 Auditcomité en de interne beheersing over de financiële rapportering	29
Hoofdstuk 4: De externe auditor en de interne beheersing over de financiële rapportering	31

4.1 Het controlerisico en de interne beheersing	31
4.2 Rol van de auditor betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering in België	32
4.2.1 International Standards on Auditing	32
4.2.2 Taken van de auditor inzake de interne beheersing over de financiële rapportering.....	36
4.3 Rol van de auditor betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering in de USA	38
4.3.1 Wet- en regelgeving in de USA over de interne beheersing over de financiële rapportering	38
4.3.2 Taken van de auditor in de audit van de interne beheersing over de financiële rapportering.....	39
4.3.3 Voordelen en nadelen van het attesteren van de interne beheersing over de interne beheersing door de auditor	39
4.4 Tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering	42
4.4.1 Definitie	42
4.4.2 Bedrijven die tekortkomingen in de ICOFR rapporteren	43
4.4.3 Gevolgen van tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering.	45
4.4.4 De auditor en het ontdekken van tekortkomingen in de interne beheersing.....	48
Hoofdstuk 5: Oordeel van de toezichthouders betreffende de taak van de auditor tot de beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering	49
5.1 Toezichthouders op het auditberoep	49
5.2 Tekortkomingen in het werk van de auditor betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering	50
5.2.1 International Forum of Independent Audit Regulators	50
5.2.2 Kamer van Verwijzing en Instaatstelling en het Instituut van Bedrijfsrevisoren (België).	51
5.2.3 Autoriteit Financiële Markten (Nederland)	51
5.2.4 Public Company of Accounting Oversight Body (USA)	53
Deel 2: Empirisch Onderzoek	55
Hoofdstuk 6: Dataverzameling	55
Hoofdstuk 7: Beschrijving steekproef.....	57
7.1 Opmerking over de interne beheersing	57
7.2 Auditkantoor	58
7.3 Controleverklaring.....	59
7.4 Rechtsvorm vennootschap.....	60

7.5 Gemiddelde waarde van de financiële gegevens en ratio's van de groep bedrijven uit de diamantsector met en zonder opmerking over de interne beheersing	61
7.6 Gemiddelde waarde van de financiële gegevens en ratio's van de groep bedrijven uit de diamantsector met en zonder opmerking over de interne beheersing/administratieve organisatie	62
Hoofdstuk 8: Resultaten	63
8.1 Binaire logistische regressies	63
8.1.1 Model 1: Opmerking over de interne beheersing	63
8.1.2 Model 2: Opmerking over de interne beheersing/administratieve organisatie	65
8.2 Conclusies	67
Hoofdstuk 9: Besluit, beperkingen en suggesties voor toekomstig onderzoek	69
Bibliografie	73
Bijlage	79
Lijst van geselecteerde ondernemingen	79
Interview EY	83

Hoofdstuk 1: Onderzoeksprobleem en methodologie

1.1 Probleemstelling

De fraudezaken van Enron en WorldCom in 2002 hebben een grote invloed gehad op de financiële rapporteringsregels. De gevolgen van deze en andere boekhoudschandalen hebben ervoor gezorgd dat de Amerikaanse overheid zich genoodzaakt zag om maatregelen te treffen, o.a. de *Sarbanes-Oxley act* (SOX-wetgeving), die ook effecten had op de Europese regelgeving. Deze wetgeving had als doel om de kwaliteit van de financiële overzichten van bedrijven te verbeteren. Dit wilden ze o.a. bereiken door meer in te zetten op corporate governance en ook de rol en de taken van de auditor strikter te omschrijven. Zo werd er een controle-entiteit voor de auditkantoren van beursgenoteerde ondernemingen opgericht, de Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). Er werd ook een sectie besteed aan nieuwe regelgeving omtrent de onafhankelijkheid van de externe auditor. Een ander gebied waar er extra aandacht werd aan besteed is de interne beheersing over de financiële rapportering (ICOFR) (Johnstone, Gramling, & Rittenberg, 2012). Bij Enron en WorldCom waren er grote problemen met de interne beheersing die niet naar behoren werkte of enkel op papier bestond en met het auditcomité dat een belangrijke rol heeft in het controleren van het interne beheersingsmechanisme (Healy & Palepu, 2003).

Een degelijke interne beheersing kan een instrument zijn om fraude en fouten te bemoeilijken of in het beste geval te voorkomen. Dit zorgt ervoor dat de financiële rapportering betrouwbaarder wordt en van hogere kwaliteit is. Het management heeft de taak een degelijke interne beheersing op te stellen en te behouden. Hierbij maken zij in de meeste gevallen gebruik van de richtlijnen die door het Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) zijn opgesteld. Deze organisatie is de toonaangevende instantie als het aankomt op interne beheersing.

De COSO-organisatie (2013) gebruikt volgende definitie van de interne beheersing:

“Internal control is a process, effected by an entity’s board of directors, management, and other personnel, designed to provide reasonable assurance regarding the achievement of objectives relating to operations, reporting, and compliance” (p.3).

Een andere gezaghebbende definitie van interne beheersing wordt in de International Standard on Auditing (ISA) 315 beschreven:

het proces dat is opgezet, wordt geïmplementeerd en onderhouden door de met governance belaste personen, het management en andere personeelsleden met als doel een redelijke mate van zekerheid te verschaffen dat de doelstellingen van de entiteit met betrekking tot de betrouwbaarheid van de financiële verslaggeving, de effectiviteit en efficiëntie van de activiteiten alsmede de naleving van de van toepassing zijnde wet- en regelgeving worden bereikt. (p.2)

De interne beheersing gaat zowel over operationele zaken als financiële zaken. Bij de interne beheersing van de operationele activiteiten denken we o.a. aan controles die het bestaan en de correctheid van voorraden testen. De interne beheersing over de financiële rapportering tracht er met redelijke zekerheid voor te zorgen dat de financiële overzichten van het bedrijf geen fouten bevatten en conform de boekhoudwetgeving zijn (Center for Audit Quality, 2013). Door de belangrijkste risico's te identificeren en de nodige interne beheersingsmechanismen te implementeren kan het bedrijf met redelijke mate van zekerheid zeggen dat de financiële overzichten geen materiële tekortkomingen bevatten (Johnstone et al., 2012).

De auditor dient de interne beheersing van de onderneming over de financiële rapportering na te gaan in zijn controle van de jaarrekening. De bedrijfsrevisor heeft de taak de interne beheersing te testen en te beoordelen in functie van de audit van de financiële overzichten. Hij dient echter geen uitspraak te doen over de effectiviteit van de interne beheersing over de financiële rapportering als dusdanig (ISA 315). Het controlerisico van de auditor is een functie van volgende drie componenten: het inherent risico, het interne beheersingsrisico en het detectierisico. Het interne beheersingsrisico gaat afhangen van het risico dat de interne beheersing geen materiële fouten kan voorkomen of detecteren. De auditor gaat dit risico bepalen en men ziet dit als een inschatting die de auditor maakt over de interne beheersing van de onderneming. Dit is belangrijk aangezien dat op basis van het controlerisico, waar het interne beheersingsrisico een component van is, de auditor zijn werkzaamheden gaat plannen (ISA 200; Dries, Van Brussel & Willekens, 2011).

In de USA gaat men een stap verder, hier worden sommige bedrijven wel verplicht door de SOX-wetgeving een beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering door de externe auditor te laten uitvoeren. Sectie 404 van deze wet stelt dat in Amerika grote beursgenoteerde ondernemingen de effectiviteit van hun ICOFR moeten laten controleren en attesteren door de externe auditor (Johnstone et al., 2012). Dit houdt dus in dat ook Belgische ondernemingen die genoteerd staan op een Amerikaanse beurs aan deze wetgeving moeten voldoen, enkele voorbeelden zijn Delhaize en Inbev. De auditor kan een goedkeurende verklaring geven betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering of hij kan het interne beheersingssysteem afkeuren.

De PCAOB heeft met betrekking tot sectie 404, auditstandaarden uitgevaardigd. Deze zijn specifiek voor de controle van de effectiviteit van de interne beheersing over de financiële rapportering. In 2007 werd de PCAOB No.2 vervangen door de PCAOB No.5, zodat men de audit van de ICOFR gezamenlijk kan doen met die van de financiële overzichten (PCAOB, 2007). Dit wordt een geïntegreerde audit genoemd. Deze richtlijn beoogde de kostprijs van de interne beheersing audit te drukken daar de prijs van een audit in de post-SOX-jaren serieus gestegen was. De kosten blijken ook gedaald te zijn de eerste twee jaar na de nieuwe standaard (Krishnan, Krishnan, & Song, 2011).

Toch zijn de ondernemingen niet onverdeeld positief. De bedrijven die volgens sectie 404 van de SOX-wetgeving rapporteren erkennen enkele directe voordelen zoals, een betere interne beheersing over de financiële rapportering en een hogere kwaliteit van de rapportering waardoor fouten en fraude gemakkelijker te voorkomen of eerder te detecteren zijn. Indirecte voordelen, zoals het eenvoudiger ophalen van kapitaal en een hogere waarde van het bedrijf (voorbeelden die in een onderzoek zijn bevraagd, Securities and Exchange Commission, 2009) werden niet vermeld. In dat onderzoek van de SEC (2009) werden de voordelen afgewogen tegen de kosten. Grote bedrijven zien een groter netto-voordeel in het voldoen aan sectie 404 dan kleinere, mogelijk doordat de kost voor de grote ondernemingen relatief lager is. Ook blijkt dat in het eerste jaar na de implementatie, de bedrijven het netto-voordeel groter beogen. Maar over het algemeen blijkt dat men de kost toch hoger vindt dan mogelijke voordelen, waarbij zowel grote maar vooral kleine bedrijven zouden overwegen zich op de beurs te laten schrappen. Externe gebruikers zien wel het nut van sectie 404. Ze vinden het van groot belang dat de financiële rapportering betrouwbaar is. Tot slot vinden auditors dat ze in de loop der jaren efficiënter en goedkoper zijn beginnen werken, dit komt gedeeltelijk door de richtlijnen van PCAOB No.5 (SEC, 2009).

Het is altijd mogelijk dat het interne beheersingssysteem tekortkomingen bevat. Een ernstige tekortkoming wordt een *material weakness* genoemd. Een definitie van een *material weakness* volgens het Center of Audit Quality (2013) luidt als volgt: "A material weakness means that there is a reasonable possibility that the company's controls will not prevent or detect a material misstatement of the company's financial statements on a timely basis." (p. 9). Men kan ook over een *material weakness* spreken als men verschillende significante tekortkomingen in de interne beheersing heeft ontdekt. Indien de auditor zulke problemen opmerkt dient hij dit te rapporteren in zijn verslag. Het blijkt dat een externe gebruiker van de financiële overzichten het verslag van de auditor betreffende de effectiviteit van de interne beheersing een nuttig instrument vindt. En dan vooral als men "materiële tekortkomingen" heeft aangetroffen (SEC, 2009).

Welk soort bedrijven een *material weaknesses* rapporteren wordt in een onderzoek van Doyle, Ge en McVay (2007) onderzocht. Hierbij komen ze tot de conclusie dat ondernemingen die klein zijn een grotere kans hebben om tekortkomingen in de interne beheersing te rapporteren. De oorzaak hiervoor is dat grote bedrijven meer middelen ter beschikking hebben en betere procedures hebben om de kwaliteit van de financiële overzichten te waarborgen. De gemiddelde leeftijd van bedrijven die een *material weakness* in de interne beheersing rapporteren is lager dan die van bedrijven die geen probleem hebben met hun interne beheersingssysteem. Deze laatste beschikken over meer ervaring in het opstellen, aanpassen en controleren van hun interne beheersing. De winstgevendheid van het bedrijf blijkt ook een rol te spelen, zo vond men dat bedrijven die minder winstgevend zijn, ook gevoeliger zijn aan tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering. De reden die werd aangehaald is dat deze bedrijven minder geld hebben om de interne beheersing te verbeteren en het management gaat zijn tijd vooral gebruiken om het bedrijf terug betere resultaten te laten neerzetten. Ondernemingen die complexer zijn op het vlak van transacties en operaties hebben vaker last van materiële tekortkomingen in het interne beheersingssysteem omdat zij het moeilijker hebben het interne beheersingsmechanisme te implementeren. Verder hebben snel groeiende en herstructurende

bedrijven meer kans op problemen met de interne beheersing. Schneider, Gramling, Hermanson en Ye (2009) vinden dat een goede corporate governance structuur binnen het bedrijf voor minder tekortkomingen in de interne beheersing zorgt. De samenstelling van het auditcomité en dan zeker de onafhankelijkheid van dit comité zorgt er ook voor dat de kans op een tekortkoming kleiner wordt (Krishnan, 2005; Hoitash, Hoitash & Bedard, 2009). Lin, Pizzini, Vargus en Bardhan (2011) vinden dat een goed functionerende interne auditafdeling tot minder materiële tekortkomingen kan leiden.

Voor een onderneming zijn er diverse nadelen verbonden aan een zwakke interne beheersing te hebben. Uiteraard lopen ze in de eerste plaats het risico dat de zwakke interne beheersing tot grote problemen met de financiële rapportering leidt, met alle gevolgen van dien, zoals dure restatements, boetes, aanpassingen van het systeem van interne beheersing, en meestal een belangrijk verlies aan beurswaarde. Maar er zijn ook andere kosten, bijvoorbeeld de hogere kost van de audit. Ondernemingen die problemen hebben of gehad hebben met hun interne beheersing betalen daar een extra kost voor, die kan gezien worden als een risicopremie. Deze verhoogde premie geldt ook voor de jaren nadat de tekortkomingen ontdekt zijn (Hoitash, Hoitash, & Bedard, 2008). Een ander nadeel is dat het verwerven van kapitaal moeilijker en duurder wordt nadat er problemen met de interne beheersing zijn gerapporteerd (Ashbaugh-Skaife, Collins, Kinney, & Lafond, 2009). Als er een tekortkoming in de interne beheersing wordt gerapporteerd dan zal het bedrijf hierop een negatieve marktreactie merken, hoe ernstiger de tekortkoming des te negatiever de marktreactie zal zijn (Hammersley, Myers & Shakespeare, 2008).

Volgens de Belgische richtlijnen en wetgeving is de externe auditor niet wettelijk verplicht om de interne beheersing over de financiële rapportering te attesteren. In België is er een gespreide verantwoordelijkheid voor het beoordelen van de interne beheersing. Zo dient het auditcomité het uitvoerend management te monitoren in hun taak om de doeltreffendheid van de interne beheersing na te gaan (Commissie Corporate Governance, 2009). Het auditcomité gaat toezien op de analyse van het management over het interne beheersingssysteem en ontvangt het verslag hiervan. De werkzaamheden van de interne auditfunctie worden ook opgevolgd door het auditcomité en zeker het werk over de interne beheersing. De externe auditor tenslotte moet zijn bevindingen melden aan het auditcomité, zo ook rond zijn werkzaamheden van de interne beheersing (Belgische Vereniging van Beursgenoteerde Vennootschappen, Instituut van de bedrijfsrevisoren & Institute of Internal Auditors, 2014).

In België is het Instituut van Bedrijfsrevisoren (IBR) in samenspraak met de Kamer van Verwijzing en Instaatstelling (KVI) verantwoordelijk voor het toezicht op de externe auditor. De toezichthouders vinden als één van de gevonden tekortkomingen, dat de interne beheersing over de financiële rapportering niet voldoende wordt geanalyseerd. Daarnaast zou de auditor mogelijks ook te weinig rekening houden met zijn gemaakte analyse van de interne beheersing over de financiële rapportering in zijn verdere werkzaamheden binnen de controle (Instituut van bedrijfsrevisor, 2015). In andere landen zoals Nederland en Amerika worden er ook problemen gevonden met betrekking tot het beoordelen van het interne beheersingssysteem (Autoriteit financiële markten, 2014; PCAOB, 2012). Tenslotte zijn de toezichthouders van 50 landen

verbonden in het International Forum of Independent Auditors (IFIAR). Het IFIAR vindt dat het onvoldoende controleren en testen van de interne beheersing de meest voorkomende tekortkoming is in het werk van de auditor van *Public Intrest Entities*.

1.2 Onderzoeksvragen

1.2.1 Centrale onderzoeksvraag

Omdat de financiële overzichten van een onderneming een belangrijk instrument zijn voor de externe gebruikers wil men de kwaliteit hiervan constant verhogen. De overheden stellen allerlei regels en wetgeving in om dit resultaat te bekomen. De interne beheersing over de financiële rapportering is een belangrijk instrument om de financiële overzichten getrouw weer te geven. De auditor heeft soms problemen om deze interne beheersing terdege te testen en te beoordelen. Vandaar dat de hoofdvraag van dit werkstuk de volgende is:

Hoe wordt de interne beheersing over de financiële rapportering door de externe auditor gecontroleerd en beoordeeld in België?

1.2.2 Deelvragen

Om de centrale onderzoeksvraag naar behoren te kunnen oplossen wordt deze verder opgesplitst in volgende deelvragen:

-Wat is de interne beheersing?

-Wat is de interne beheersing over financiële rapportering?

-Wat is de rol van corporate governance met betrekking tot de interne beheersing en de interne beheersing over de financiële rapportering

-Wat is de taak van de externe auditor met betrekking tot de beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering?

-Wat zijn de auditrichtlijnen die van kracht zijn in België betreffende deze materie?

-Wat zijn tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering, welk soort bedrijf rapporteert tekortkomingen en wat zijn de gevolgen?

-Wat zijn de belangrijkste tekortkomingen die worden teruggevonden door de externe toezichthouders bij het nazicht van de taak van de auditor omtrent de interne beheersing?

1.3 Onderzoekopzet

1.3.1 Literatuur onderzoek

In de literatuurstudie is het doel om een duidelijk beeld te krijgen over de theorie die er omtrent deze materie bestaat. Ik maak gebruik van secundaire bronnen, wetenschappelijke boeken en tijdschriften of websites van gespecialiseerde instellingen. Deze literatuurstudie dient als basis voor het empirisch onderzoek. Op deze manier ga ik trachten een antwoord te vinden op de deelvragen, te beginnen met het definiëren wat de interne beheersing is. In dit eerste deel wordt het COSO-model beschreven en de belangrijkste elementen hiervan gedefinieerd. Er wordt uitgelegd wat er verwacht wordt van een effectief interne beheersingssysteem en de beperkingen hiervan. De link met corporate governance wordt hier een eerste keer aangehaald. Daarna wordt er in de bestaande literatuur gezocht naar de interne beheersing over de financiële rapportering en wordt er opnieuw de link gelegd met corporate governance. Vervolgens wordt er onderzocht hoe de bedrijfsrevisor zijn werk omtrent de beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering uitvoert. Hierbij starten we door naar het controlerisico van de auditor te kijken en wat de rol van het interne beheersingsrisico is. Verder worden de richtlijnen van de International Standards on Auditing besproken die over de interne beheersing over de financiële rapportering handelen. Zo denken we aan de richtlijnen van de International Standards on Auditing 315, Risico's op een afwijking van materieel belang identificeren en inschatten door inzicht te verwerven in de entiteit en haar omgeving. Onder dit inzicht verwerven in de onderneming en haar omgeving wordt ook verstaan dat de auditor naar de interne beheersing gaat kijken en deze controleren. Maar ook ISA 330 (inspelen op gevonden risico's) en ISA 265 (tekortkomingen in de interne beheersing melden aan de met governance belaste organen) worden bekeken. De situatie in Amerika wordt aangehaald waar men bij grote beursgenoteerde ondernemingen een audit van de interne beheersing over de financiële rapportering moet doen. De mogelijke voordelen hiervan zullen worden afgewogen tegen de extra kosten. Daarna wordt er gekeken wat tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering zijn, in welke bedrijven deze zich voordoen en de gevolgen die dit voor de onderneming kan hebben. In dit stuk wordt ook de rol van de auditor besproken met betrekking tot tekortkomingen in het interne beheersingssysteem. Als laatste stuk van de literatuurstudie worden de rapporten en verslagen van de externe toezichthouders op het auditberoep onderzocht. Uit deze documenten tracht ik dan de voornaamste tekortkomingen in de werkzaamheden van de auditor betreffende de beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering te achterhalen. Dit wordt gedaan voor België, Nederland en Amerika met zijn strengere SOX-wetgeving.

1.3.2 Empirisch onderzoek

Dit deel van het onderzoek wordt opgesplitst in een kwalitatief en een kwantitatief gedeelte. In het kwalitatief onderzoek is het plan om aan de hand van bevoorrechte getuigen, een duidelijk beeld te krijgen over de situatie in de praktijk. Hiervoor is een interview afgenomen met twee auditors, senior manager bij EY en bedrijfsrevisor C. Beckers en manager bij EY E. Jambon. Aan de hand van het interview proberen we een beeld te vormen van hoe de audit van de financiële overzichten wordt uitgevoerd in de praktijk. We trachten de taak van de auditor betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering na te gaan en welk belang de auditor hieraan hecht. In deze samenwerking kunnen we ook nagaan wat de problemen en tekortkomingen zijn die de auditor ondervindt bij het uitvoeren van zijn taak betreffende de controle van het interne beheersingssysteem over de financiële rapportering en deze problemen en tekortkomingen toetsen aan hetgeen in de literatuur werd gevonden. Het interview zal een belangrijk deel uitmaken van het empirisch onderzoek, daar het niet eenvoudig is om via kwantitatieve methodes uitspraken te doen over de kwaliteit van het geleverde werk van de auditor rond de beoordeling van de interne beheersing. Het interview is verwerkt in zowel de hoofdstukken van de literatuurstudie als de hoofdstukken van het empirisch onderzoek.

Het tweede deel van het empirisch onderzoek is het kwantitatief onderzoek. Dit wordt uitgevoerd met behulp van gegevens van Belgische ondernemingen die we hebben verzameld en geselecteerd via de databank van de Belfirst voor de financiële gegevens en de balanscentrale van de Nationale Bank van België (NBB) voor het bijhorende commissarisverslag. Het onderwerp van deze masterproef is niet makkelijk kwantificeerbaar aangezien het moeilijk is om te oordelen hoe de auditor zijn taak omtrent de beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering uitvoert. Vandaar dat we er voor gekozen hebben om te onderzoeken of er een opmerking geschreven wordt over de interne beheersing over de financiële rapportering in het commissarisverslag. Hiervoor hebben we uiteindelijk één sector gekozen waar er mogelijk sprake was van een zwakke interne beheersing over de financiële rapportering, de diamantsector. Oorspronkelijk werd er ook gekeken naar de gokindustrie, maar hier werden geen opmerkingen geschreven over de interne beheersing. Voor de diamantsector wordt er dus gekeken welke determinanten een invloed hebben op het krijgen van een opmerking over de interne beheersing. Dit wordt onderzocht door gebruik te maken van het statistisch programma SPSS.

Deel 1: Literatuuronderzoek

Hoofdstuk 2: De interne beheersing

2.1 Definitie

Het is mogelijk om de interne controle op verschillende manieren te definiëren. Zoals in hoofdstuk 1 aangegeven is de COSO-definitie de meest gebruikelijke. Om te beginnen spreekt men over een proces, wat inhoudt dat men bepaalde taken en activiteiten uitvoert. Dit betekent dat de interne beheersing een middel is om doelstellingen te behalen maar geen doel op zichzelf. De interne beheersing zit in het bedrijf en de activiteiten ingebouwd en is dus geen losstaand onderdeel van de onderneming (De Samblanx, 1995). Daarnaast ligt de nadruk op de mensen in het bedrijf, de raad van bestuur, het management, het personeel. Zij bepalen hoe goed de interne beheersing wordt toegepast en uiteindelijk werkt en niet de regels of procedures die staan beschreven. In de definitie wordt gesproken over redelijke zekerheid en dus geen absolute zekerheid, er zijn allerlei redenen waarom geen absolute zekerheid kan gegarandeerd worden. De belangrijkste is dat we met mensen te maken hebben en dat hoe goed de procedures en regels ook beschreven zijn, men altijd fouten kan maken al dan niet met opzet. Het laatste deel van de definitie heeft het over het behalen van de doelstellingen op 3 domeinen: operationeel, rapportering en compliance. De operationele doelen van het bedrijf gaan over het efficiënt en effectief omgaan met het operationele aspect van het bedrijf. De rapporteringsdoelstellingen handelen over de interne- en externe financiële en niet financiële rapportering en hebben als hoofddoel betrouwbare financiële overzichten voor de gebruikers hiervan. De laatste doelstelling betreft het naleven van de bestaande wetten en regelgeving (COSO, 2013; Johnstone et al, 2012). Beckers C. zegt het volgende over de interne beheersing en het COSO-*framework* (25 maart, 2016): "Het is vooral belangrijk dat het interne beheersingssysteem van de klant efficiënt is. Het COSO-raamwerk is wel een goede benchmark voor de interne beheersing, zeker voor grotere bedrijven. Daarnaast is het een goed startpunt als je van nul moet beginnen."

2.2 COSO-raamwerk en componenten

COSO spreekt over 5 geïntegreerde componenten van de interne beheersing, deze zijn de controleomgeving, de risicobeoordeling, de beheersing- of controleactiviteiten, informatie en communicatie en tenslotte *monitoring* of controlebewaking.

2.2.1 Controle omgeving

De eerste component is de controle omgeving, dit is het fundament van de interne beheersing. Het is noodzakelijk dat iedereen binnen de organisatie de waarde van een goede interne beheersing kan inschatten. Het management en de raad van bestuur hebben hierin de opdracht om het goede voorbeeld te stellen. Dit wordt de *tone at the top* genoemd en moet voor de rest van het personeel het belang van de interne beheersing duidelijk maken. De normen en waarden die het personeel en de organisatie als geheel hebben, hebben invloed op de controleomgeving (Dries et al., 2011, Johnstone et al., 2012; COSO, 2013).

2.2.2 Risicobeoordeling

Het inschatten en beoordelen van de risico's is de tweede component. Het uitbaten van een bedrijf of managen van een organisatie brengt risico's met zich mee. Dit kunnen zowel interne als externe risico's zijn. Een risico kan er voor zorgen dat een bedrijf één of een deel van zijn doelstellingen niet haalt. Daarom dient men de mogelijke risico's in te schatten en af te wegen aan de risicotolerantie van het bedrijf, dit houdt in dat men risico's identificeert, de kans inschat dat dit zich voordoet en tenslotte kijkt wat mogelijke gevolgen kunnen zijn. Indien er te hoge risico's zouden zijn dient het management extra beheersingsprocedures in te voeren (Dries et al., 2011; Johnstone et al. 2012; COSO, 2013)

2.2.3 Beheersings- en controleactiviteiten

De derde component van de interne beheersing zijn de beheersing- en controleactiviteiten. Dit zijn de regels en procedures die zijn opgesteld om de risico's te beperken of te vermijden. Deze controleactiviteiten worden teruggevonden in de hele organisatie. Deze maatregelen kunnen zowel preventief als detectief zijn. Het doel van de eerste soort maatregelen is er proberen voor te zorgen dat het risico zich niet voordoet, terwijl de tweede soort zich toelegt op het opsporen van fouten. Enkele voorbeelden van maatregelen zijn autorisatie van bepaalde personeelsleden voor bepaalde activiteiten en functiescheidingen (Johnstone et al., 2012; Dries et al., 2011, COSO, 2013).

2.2.4 Informatie en communicatie

Informatie en communicatie is de vierde component. Deze component is zeer belangrijk voor de functionaliteit van het intern beheersingsmechanisme van het bedrijf. Het vergaren van de nodige informatie zowel intern als extern is een taak van het management. Het delen en verkrijgen van informatie doorheen het bedrijf noemen ze ook wel communicatie.

Communicatie kan intern zijn, tussen verschillende onderdelen van de organisatie of extern tussen het bedrijf en andere belanghebbenden. Informatie en communicatie zijn essentieel voor de organisatie om vooropgestelde doelen te kunnen bereiken (Wilmots, 2002; Dries et al., 2011; Johnstone et al., 2012; COSO, 2013).

2.2.5 Monitoren

De laatste component is monitoring of controlebewaking, dit houdt in dat er wordt nagegaan of de vijf componenten van de interne beheersing worden teruggevonden en uitgevoerd en de interne beheersing naar behoren functioneert in het bedrijf. Het management dient het interne beheersingssysteem te evalueren en indien nodig, aanpassingen te maken zodat de onderneming toch zijn drie doelstellingen kan bereiken (Wilmots, 2002; Dries et al., 2011; COSO, 2013).

2.2.6 Interne beheersing als geheel

Een goede interne beheersing kan enkel bestaan als de vijf componenten zijn geïmplementeerd en naar behoren werken. De controleactiviteiten moeten effectief ontworpen en ingevoerd zijn. Daarnaast moeten ze ook effectief werken, wat betekent dat ze worden uitgevoerd zoals ze ontworpen werden. De doelstellingen die het bedrijf vooropstelt en de vijf componenten van de interne beheersing zijn gelinkt. De doelen zijn wat het bedrijf wil bereiken terwijl men de componenten kan zien als een middel om de doelstellingen te bereiken. Daarnaast heb je ook nog de structuur van de organisatie die hier een rol in speelt (COSO, 2013).

Figuur 1: Relationship of Objectives and Components. Uit *Internal control-Integrated framework: Executive Summary* (p.6), door Committee of Sponsoring organizations of the Treadway Commission, 2013

De COSO-organisatie heeft in zijn raamwerk naast de vijf componenten, ook 17 principes geformuleerd die samenhangen met de componenten. Zij zijn een leidraad voor de organisatie om een goede interne beheersing op te stellen.

2.3 Effectief systeem van interne beheersing

Een effectieve interne beheersing houdt in dat de onderneming met redelijke mate van zekerheid vooropgestelde doelen behaalt. Het zorgt er dus voor dat de risico's die gepaard gaan met het voeren van een onderneming worden vermeden of beperkt tot een niveau dat geen of minimale gevolgen heeft op de doelstelling voor de onderneming. Daarvoor is het noodzakelijk dat we de vijf eerder beschreven componenten terugvinden in de interne beheersing van het bedrijf. Ze moeten worden toegepast in de dagelijkse activiteiten van de onderneming zoals in de interne beheersing beschreven. Het is belangrijk dat de vijf componenten op een geïntegreerde manier met elkaar samenwerken. Het is dus niet de bedoeling dat elke component op zichzelf staat maar dat het gehele interne beheersingssysteem de risico's van de onderneming tot een acceptabel niveau verlaagt. Als er sprake is van een tekortkoming in de aanwezigheid en werking of het samenwerken als één geheel dan is de interne beheersing niet effectief (COSO, 2013).

Een intern beheersingssysteem wordt als effectief gezien als het systeem ervoor zorgt dat materiële fouten in de financiële overzichten worden voorkomen of tijdig worden gedetecteerd (Wilmots, 2002).

2.4 Beperkingen van de interne beheersing

Hoe goed men ook zijn best doet om een degelijke interne beheersing te ontwikkelen en te implementeren, geeft dit geen absolute zekerheid dat alle doelstellingen worden bereikt. Er zijn inherent enkele beperkingen van de interne beheersing. Dries, Van Brussel en Willekens (2011) bespreken hier enkele van. Zo vinden ze dat er beoordelingsfouten in het systeem kunnen zitten. Hiermee bedoelen ze dat de interne beheersing vooral met mensen werkt die zaken moeten beoordelen en beslissen. Deze kunnen soms de verkeerde beslissing treffen. Een tweede beperking is dat het interne beheersingsmechanisme niet werkt zoals bedoeld doordat mensen de procedures niet begrijpen, verkeerd begrijpen of al dan niet bewust fouten maken. Ook het management kan soms beslissen het interne beheersingssysteem te laten voor wat het is en het niet toe te passen. Men noemt dit *management override*, dit kan men doen om allerlei redenen, met inbegrip van het verkrijgen van persoonlijke voordelen of om de situatie rooskleuriger voor te stellen. Collusie of samenwerken van twee of meer werknemers om een procedure te omzeilen is een vierde beperking. De laatste beperking heeft te maken met de kost van het instellen van een interne beheersing. Men moet de kosten voor meer beheersingsmaatregelen afwegen tegen de baten die deze controle met zich meebrengt (Dries et al., 2011; COSO, 2013).

2.5 Corporate governance en de interne beheersing

Deugdelijk bestuur is niet meer weg te denken in de huidige ondernemingswereld. Het zorgt ervoor dat de onderneming een goede leiding heeft, ondernemerschap aan de dag legt met daaraan gekoppelde prestaties en tenslotte ook de nodige controle uitoefent en conform de wet- en regelgeving is. Juist zoals de interne beheersing in de hele onderneming is ingebakken, dient ook corporate governance in de normen en waarden van het bedrijf zijn terug te vinden (Commissie Corporate Governance, 2009). Voor beursgenoteerde ondernemingen in België is de Corporate Governance Code 2009 de referentiecodel.

Vanuit de Code Buysse II (2009), de corporate governance code voor niet-beursgenoteerde bedrijven, worden kleine en middelgrote ondernemingen ook aangeraden om een intern beheersingssysteem te ontwikkelen en te implementeren. Omdat de code er vanuit gaat dat het voeren van een bedrijf de nodige risico's met zich meebrengt en de onderneming zich hiervoor moet indekken. In de Belgische Corporate Governance code 2009 en de Code Buysse II, worden de verantwoordelijkheden betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering verdeeld tussen verschillende organen.

De corporate governance codes in België maken gebruik van het 'pas toe of leg uit principe'. Dit houdt in dat een onderneming de bepaling toepast of anders uitleg geeft waarom ze van de bepaling afwijkt (Commissie Corporate Governance, 2009; Code Buysse II, 2009). Dit is uiteraard niet het geval als er bepalingen in de wet zijn opgenomen. De codes vermelden mogelijks 4 actoren die deelnemen aan het opstellen, implementeren en controleren van de interne beheersing. Deze organen zijn de raad van bestuur die eventueel een auditcomité inricht (verplicht voor grote beursgenoteerde ondernemingen), het uitvoerend management van de onderneming, de interne auditfunctie en als laatste de externe auditor.

De uitvoerende managers zijn verantwoordelijk voor het opstellen en implementeren van een intern beheersingsmechanisme dat op maat van de onderneming is. Zij dienen het beheersingssysteem te beheren en aan te passen aan de noden. De verantwoordelijkheden van de raad van bestuur zijn enigszins anders. Zij dienen in eerste instantie het beleid rond de interne beheersing te bepalen. Zij moeten hiervoor samenwerken met de managers die de belangrijkste risico's van de onderneming bepalen. De raad van bestuur gaat geregeld controleren of er interne beheersingsprocedures zijn ingesteld en deze evalueren. Daarnaast houdt de raad ook *oversight*, toezicht op de externe auditor en de interne auditafdeling. Hiervoor maken ze, indien bestaand, gebruik van de beoordelingen van het auditcomité (Code Buysse II, 2009; Code Daems, 2009). Voor beursgenoteerde ondernemingen is het verplicht (art.526, bis van het wetboek vennootschappen) een auditcomité op te richten. Het auditcomité is een orgaan binnen de raad van bestuur, zij bestaat uit minstens drie niet-uitvoerende bestuurders waarvan volgens de Belgische Corporate Governance Code, de meerderheid uit onafhankelijke bestuurders dient te bestaan. De wet is hier minder streng dan de code en vereist dat er minstens één onafhankelijke bestuurder in dit comité zetelt.

Als we de praktijk bekijken, dan blijkt dat 99% van de ondernemingen voldoen aan de wettelijke bepalingen omtrent de samenstelling, 80% van de ondernemingen maken gebruik van de strengere samenstellingsvoorschriften uit de code Daems (Guberna & Verbond van Belgische Ondernemingen, 2014). De taken van het auditcomité zijn het monitoren van de financiële verslaggeving, het monitoren van de doeltreffendheid van het interne beheersingssysteem en het monitoren van de interne auditafdeling als deze bestaat binnen de onderneming. Tenslotte dienen ze nauw samen te werken met de externe auditor. Zo moet het auditcomité een voorstel doen om de externe auditor te selecteren en te benoemen, de raad van bestuur dient dit voorstel aan de aandeelhouders voor te leggen. Het auditcomité krijgt een schriftelijke bevestiging van de externe auditor van zijn onafhankelijkheid, een melding van de bijkomende diensten die de auditor aan de onderneming verleent. Er dient overleg te zijn tussen de externe auditor en het auditcomité over bedreigingen voor de onafhankelijkheid van de eerste. De externe auditor dient een verslag te bezorgen aan het auditcomité waarin de banden van de externe auditor met de onderneming worden beschreven. Het auditcomité gaat de bijkomende diensten monitoren die door de externe auditor worden uitgevoerd (Commissie Corporate Governance, 2009). Zij kunnen hun werk bouwen op het verslag van het management inzake het interne beheersingssysteem en het verslag van het proces tot het opstellen van de financiële overzichten (Belgische Vereniging van Beursgenoteerde Vennootschappen, Instituut van de Bedrijfsrevisoren & Institute of Internal Auditors Belgium, 2014). Het is mogelijk voor de onderneming om een interne auditafdeling op te richten. Zij hebben als taak de interne beheersingsmechanismen te evalueren en aanbevelingen daaromtrent te formuleren om zo de doelstellingen van het bedrijf te behalen. Zij dienen verslag uit te brengen aan de raad van bestuur en indien bestaand het auditcomité. Ze hebben ook contact met het management. De externe auditor tenslotte dient de interne beheersing na te gaan om zo zijn werkzaamheden te kunnen inschatten (Belgische Vereniging van Beursgenoteerde Vennootschappen et al., 2014). Volgens de geïnterviewde Christophe Beckers, senior manager EY is de samenwerking en communicatie met het auditcomité belangrijk. "Als externe auditor ben je verplicht om je strategie toe te lichten aan het auditcomité. Dit dien je te doen voor de auditwerkzaamheden beginnen alsook wanneer de auditwerkzaamheden zijn afgerond. Wanneer je werkzaamheden zijn afgerond, rapporteer je je bevindingen aan het auditcomité, de raad van bestuur kan op dat moment zijn jaarrekening en jaarverslag opmaken." (Beckers C., 25 maart 2016)

Om nog even verder te gaan op de taken van het auditcomité en dan specifiek omtrent deze rond de interne beheersing, schrijft de Belgische Corporate Governance Code (2009) volgende opdrachten voor. Het auditcomité moet minstens éénmaal per jaar het uitvoerend management monitoren in hun taak om de doeltreffendheid van het intern beheersingsmechanisme na te gaan. Hierbij dienen ze de belangrijkste risico's te identificeren, beheren en publiceren. Ook het frauderisico en het naleven van regel- en wetgeving dient worden nagegaan. Het auditcomité houdt rekening met het beleid en kader inzake de interne beheersing van de onderneming. Het auditcomité wordt aangeraden deze taak op volgende manier uit te voeren. Het management dient een analyse te maken over het interne beheersingssysteem. Zij dienen ook een zelfbeoordeling te maken van de interne beheersing. Het management bezorgt deze verslagen dan aan het auditcomité.

Daarna gaat het auditcomité nagaan hoe de interne afdeling zijn werk gedaan heeft. Het auditcomité houdt toezicht op de bevoegdheden en activiteiten van de interne auditor dit door het interne auditplan te onderzoeken en te beoordelen. Daarnaast houdt het auditcomité toezicht op de verslagen van de interne auditor die handelen over het interne beheersingssysteem van de onderneming. Vervolgens gaat het auditcomité het controleprogramma van de externe auditor nagaan en opmerkingen formuleren indien zij dit nodig achten. De externe auditor vermeldt zijn bevindingen van de uitgevoerde auditwerkzaamheden aan het auditcomité. Het auditcomité kan zo toezicht houden op de kwaliteit van de interne beheersing. Met de informatie die is verkregen van het management, de interne afdeling en de externe auditor kan het auditcomité zijn taak om de doeltreffendheid van het interne beheersingssysteem te monitoren uitvoeren (Belgische Vereniging van Beursgenoteerde Vennootschappen et al., 2014). De heer Christophe Beckers zegt het volgende hierover: "Het feit dat het auditcomité en de interne audit bestaan binnen het bedrijf en ook de bijhorende verslagen van het auditcomité en de interne auditfunctie, zijn een zeer belangrijke interne controle op entiteitsniveau. Het bewijst dat de klant zelf een interne beheersingssysteem heeft, maar daarnaast zijn eigen controles heeft om te testen of de interne beheersing wordt nageleefd. Een goed werkend auditcomité in combinatie met een goede interne audit is heel belangrijk voor de interne beheersing in zijn geheel. Bedrijven die dat hebben geïmplementeerd, krijgen een duidelijk lager risicoprofiel." (Beckers C., 25 maart, 2016)

In de corporate governance-verklaring wordt een sectie voorzien voor de verklaringen betreffende de interne beheersing en het risicobeheer, hiervoor is de raad van bestuur verantwoordelijk. Het auditcomité heeft als taak deze te beoordelen.

Hoofdstuk 3: De interne beheersing over de financiële rapportering

3.1 Definitie

We hebben het tot nu gehad over de interne beheersing in zijn geheel. Als we nu specifiek ingaan op het centrale thema binnen dit werkstuk dan kijken we naar de interne beheersing over de financiële rapportering. Het management moet een degelijke interne beheersing over de financiële rapportering uitwerken en implementeren (Center for Audit Quality, 2013). Het management tracht de belangrijkste risico's betreffende de financiële verslaggeving te identificeren. Men dient dan de nodige beheersingsmaatregelen te treffen om deze risico's in te dekken zodat er een redelijke zekerheid is dat de financiële overzichten geen materiële afwijkingen bevatten (Johnstone et al., 2012).

De interne beheersing over de financiële rapportering gaat trachten te zorgen dat de financiële overzichten conform de boekhoudwetgeving en andere regelgeving binnen deze materie zijn. Er kunnen verschillende redenen zijn dat de financiële overzichten niet correct zijn. Zo kan men simpele rekenfouten gemaakt hebben, de boekhoudprincipes verkeerd hebben toegepast of moedwillig de overzichten aangepast hebben. In dit laatste geval wordt er van fraude gesproken. Deze risico's komen zowat in iedere onderneming voor omdat het management onder grote druk staat om bepaalde targets te halen en zo ook de eventuele bijhorende incentives te verkrijgen. Een effectieve interne beheersing over de financiële rapportering zorgt ervoor dat er beheersingsmechanismen zijn ontworpen en geïmplementeerd. Het is geweten dat het rapporteren van financiële overzichten, de nodige boekhoudkundige keuzes met zich meebrengt. De interne beheersingsprocedures kan deze keuzes beschrijven en verduidelijken. Zo kan de onderneming zorgen dat de financiële overzichten met redelijke zekerheid geen fraude of andere fouten bevatten en conform de boekhoudwetgeving zijn (Center for Audit Quality, 2013).

Een interne beheersing over de financiële rapportering die goed de risico's beperkt, kan veel voordelen bieden aan een onderneming. Zo zijn de financiële overzichten meer betrouwbaar en is men binnen de onderneming beter geïnformeerd om de juiste beslissingen te nemen. Ook externe gebruikers van de financiële overzichten kunnen zo een beter oordeel vellen met de verkregen informatie (Johnstone et al., 2012).

Zoals reeds vermeld is de interne beheersing voor de auditor van groot belang wanneer hij zijn audittaken dient uit te voeren en dan voornamelijk de beheersingsmaatregelen die gelden voor de financiële rapportering. International Standards on Auditing 315 stelt dat de auditor de risico's op een afwijking van materieel belang moet identificeren en inschatten. Dit kan zowel door een fout zijn van het management of door fraudeleuze gedragingen.

De auditor dient dit te doen door inzicht te verwerven in de entiteit en zijn omgeving alsook in de interne beheersing van de onderneming die relevant is voor de controle. Zeker de beheersingsmaatregelen met betrekking tot de financiële verslaggeving. De auditor zal dan op basis van zijn bevindingen bepalen welke auditprocedures hij moet toepassen om materiële tekortkoming te voorkomen. Bij een goed functioneerde interne beheersing over de financiële rapportering zal de auditor hier meer op kunnen vertrouwen en minder testen moeten uitvoeren. Vindt de auditor echter dat de interne beheersing over de financiële rapportering niet naar behoren functioneert dan moet hij extra procedures uitvoeren om zo zeker te zijn dat er geen afwijking van materieel belang is (Johnstone et al., 2012).

3.2 Corporate governance en de interne beheersing over de financiële rapportering

3.2.1 Corporate governance-verklaring in de Belgische vennootschapswetgeving

In de Belgische vennootschapswetgeving is het begrip interne beheersing niet veel terug te vinden. De enkele artikelen die het begrip vermelden, handelen over het deugdelijk bestuur van de onderneming. Er wordt een eerste keer gesproken over de interne beheersing in artikel 96, §2, 3° wet vennootschappen. Dit artikel beschrijft wat het jaarverslag van de onderneming minstens aan informatie dient te bevatten. De tweede paragraaf focust zich specifiek op de vennootschappen waarvan de aandelen op een beurs worden verhandeld. Deze bedrijven zijn verplicht een verklaring betreffende deugdelijk bestuur op te stellen. Het derde punt gaat in op wat de verklaring inzake deugdelijk bestuur moet bevatten van informatie over de interne beheersing. Er dient een beschrijving te worden gegeven van de belangrijkste kenmerken van de interne controle- en risicobeheerssystemen van de vennootschap en dit in verband met de financiële verslaggeving. Dit is ook van toepassing voor het jaarverslag over de geconsolideerde jaarrekening. Artikel 119, 7° van de vennootschapswetgeving vermeldt de verplichting voor geconsolideerde vennootschappen die op een markt genoteerd staan, om de belangrijkste kenmerken van het interne beheersingssysteem te beschrijven. En dan hoofdzakelijk deze die betrekking hebben tot het proces van het opstellen van de geconsolideerde jaarrekening. In het interview met de heer Beckers werd het volgende gezegd over de corporate governance-verklaring in het jaarverslag: "Het jaarverslag wordt ook nagegaan door de auditor. Indien hier fouten of inconsistenties worden gevonden en deze niet worden aangepast door het bedrijf, zal dit tot een opmerking leiden in het tweede deel van het commissarisverslag." (Beckers C., 25 maart 2016)

3.2.2 Auditcomité en de interne beheersing over de financiële rapportering

Een ander domein waar we de interne beheersing in de wetgeving terugvinden is in het boek van de naamloze vennootschappen. Het artikel 526bis van het wetboek vennootschappen handelt over het oprichten van een auditcomité binnen de raad van bestuur in beursgenoteerde ondernemingen. Het auditcomité bestaat wettelijk gezien uit niet-uitvoerende leden van de raad van bestuur waarvan er minstens één lid onafhankelijk van is. Deze persoon dient over de nodige expertise te bezitten op het vlak van audit en boekhouding. Eén van de taken die het auditcomité uitvoert volgens de wet, is het monitoren van de systemen voor de interne beheersing van het bedrijf. Verder wordt in paragraaf 5 van ditzelfde artikel bepaald dat de externe auditor verslag uitbrengt aan het auditcomité indien hij ernstige tekortkomingen heeft gevonden in de interne beheersing over de financiële rapportering. Dit artikel wordt ook aangehaald in de Belgische Corporate Governance Code 2009, de externe auditor dient verslag uit te brengen aan het auditcomité over belangrijke zaken die de auditor tijdens zijn werkzaamheden omtrent de wettelijke controle van de jaarrekening heeft ontdekt. Hij doelt hier op de ernstige tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering (Commissie Corporate Governance, 2009).

Hoofdstuk 4: De externe auditor en de interne beheersing over de financiële rapportering

4.1 Het controlerisico en de interne beheersing

De auditor gaat zijn taken zo zorgvuldig mogelijk proberen uit te voeren, om zo tot een controleverklaring te komen waarin hij met redelijke mate van zekerheid kan stellen dat de financiële overzichten geen materiële fouten bevatten. Het uitvoeren van een audit brengt ook risico's mee voor de auditor. Het controle- of auditrisico wordt dan ook beschreven als het risico dat de financiële overzichten toch materiële fouten bevatten ondanks het feit dat de externe auditor een goedkeurende verklaring heeft gegeven. De auditor zal het controlerisico meenemen in het vervolg van zijn controlewerkzaamheden. We kunnen het controlerisico zien als een functie van de risico's op een afwijking van materieel belang en het ontdekkings- of detectierisico. Het risico op een afwijking van materieel belang bestaat dan weer uit de volgende componenten: het inherent risico en het interne beheersingsrisico (International Standards on Auditing 200, Dries et al., 2011; Wilmots, 2002).

Het risico op een afwijking van materieel belang, is het risico dat de financiële overzichten een materiële fout bevatten voordat de controle door de auditor heeft plaatsgevonden. Het inherente risico is het risico dat de financiële overzichten een afwijking bevat van materieel belang of meerdere afwijkingen bevatten die samen toch materieel zijn. Men houdt hier geen rekening of er al dan niet een degelijke interne beheersing is geïmplementeerd (ISA 200). Inherente risico's kunnen zowel operationeel als administratief zijn. Ook de economische toestand of industrie waarin men actief is, kan hier een rol in spelen (Dries et al., 2011; Wilmots, 2002). Het interne beheersingsrisico wordt beschreven als het risico dat de interne beheersing van de onderneming materiële fouten niet kan voorkomen of detecteren (ISA 200). Dit wordt tevens bekeken als een inschatting die de externe auditor maakt over de effectiviteit van de interne beheersing van de onderneming. Op basis van deze inschatting gaat de auditor zijn verdere werkzaamheden ook baseren. Hoe lager het interne beheersingsrisico, hoe hoger de kans dat de interne beheersing materiële fouten gaat kunnen voorkomen of detecteren volgens de auditor (Dries et al., 2011). De laatste component in de functie van het controlerisico is het ontdekkingsrisico, het is het risico dat de externe auditor ondanks alle auditprocedures die hij heeft uitgevoerd de materiële fouten in de financiële overzichten niet heeft kunnen ontdekken (ISA 200). De formule om het controlerisico uiteindelijk te berekenen is de volgende: $\text{auditrisico} = \text{inherent risico} * \text{interne beheersingsrisico} * \text{ontdekkingsrisico}$ (Dries et al., 2011; Wilmots, 2002). In het interview met Beckers C. (25 maart, 2016) wordt verduidelijkt dat: "De definitieve bepaling van het interne controlerisico kan pas gedaan worden als je het interne beheersingssysteem hebt bekeken, je kan dit onmogelijk vooraf doen. Dit gebeurt aan de hand van interviews, die nadien gedocumenteerd worden om te kijken of dit klopt met de realiteit. Nadien als je wil vertrouwen op het interne beheersingssysteem moet je testen gaan uitvoeren. Daarna kan men pas een beoordeling maken over de interne beheersing."

Johnstone et al. (2012) beschrijven specifiek het inherente risico over de financiële rapportering. Er bestaan ook inherente risico's met betrekking tot het boeken van transacties of het opmaken van de financiële overzichten van het bedrijf. Wanneer de auditor dit risico hoog inschat, twijfelt hij of het management de financiële overzichten op een degelijke manier heeft gevormd. Hiervoor dient de commissaris vooral de posten van de overzichten te bekijken die vatbaar zijn voor de zienswijze van het management. Enkele voorbeelden van zulke posten zijn waardeverminderingen, voorzieningen en garanties. De auditor dient dus de integriteit van het management na te gaan wil hij het inherent risico betreffende de financiële rapportering kunnen inschatten.

Kizirian, Mayhew en Sneathen (2005) komen tot de conclusie dat bedrijven waar de integriteit van het management als goed wordt beoordeeld, een lagere risico op materiële afwijkingen heeft. Wanneer afwijkingen en fouten van het afgelopen jaar in het model worden gebracht, wordt er geen significant verband gevonden. Daarnaast vinden ze ook dat de kans dat men een afwijking ontdekt, toeneemt wanneer de auditor de integriteit van het management als zwak beschouwd.

De auditor kan moeilijkheden ervaren wanneer hij het controlerisico moet bepalen bij een geïntegreerde audit in Amerika. De reden hiervoor is dat bij een audit van de interne beheersing het voornamelijk processen zijn die gecontroleerd moeten worden terwijl bij een audit van de financiële overzichten de controle vooral over de gerapporteerde cijfers en bijlagen gaat. Dit heeft tot gevolg dat er een nieuw risicomodel moet ontworpen worden voor de audit van de interne beheersing (Akresh, 2010). In het model dat Akresh (2010) heeft ontwikkeld, werd het risico van een verkeerde verklaring over de interne beheersing opgesplitst in een design- en implementatierisico en het risico dat de interne beheersing goed werd ontworpen en geïmplementeerd maar niet correct wordt toegepast of niet de gewenste resultaten oplevert. Volgens het onderzoek zouden de twee modellen gecombineerd gebruikt moeten worden voor een geïntegreerde audit. Hij zou dan eerst het risicomodel voor de interne beheersing dienen te gebruiken en dan met dit risico rekening houdend het risico bepalen van de audit van de financiële overzichten.

4.2 Rol van de auditor betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering in België

4.2.1 International Standards on Auditing

Daarnaast bestaat er regelgeving die door het Instituut van de Bedrijfsrevisoren is geschreven of aangenomen en verplicht dient toegepast te worden door zijn leden. Het gaat hier in de eerste plaats over de International Standards on Auditing, die zijn geschreven door de International Federation of Accountants. De leden van het IBR zijn verplicht om deze richtlijnen toe te passen overeenkomstig de norm van 10 november 2009. Deze norm stelt dat alle ondernemingen geauditeerd moeten worden volgens de ISA's voor alle boekjaren die worden afgesloten na 15 december 2014. Voor organisaties van openbaar belang was dit al verplicht vanaf 15 december 2012 (Instituut van Bedrijfsrevisoren, 2009).

ISA 315 is de richtlijn die te volgen is door de auditor om de risico's op een afwijking van materieel belang te identificeren en in te schatten, dit dient hij te doen door inzicht te verwerven in de onderneming en zijn omgeving. Onder dit inzicht verwerven wordt ook verstaan dat de auditor de interne beheersing van de onderneming controleert. In deze richtlijn wordt de interne beheersing als volgt gedefinieerd:

Het proces dat is opgezet, wordt geïmplementeerd en onderhouden door de met governance belaste personen, het management en andere personeelsleden met als doel een redelijke mate van zekerheid te verschaffen dat de doelstellingen van de entiteit met betrekking tot de betrouwbaarheid van de financiële verslaggeving, de effectiviteit en efficiëntie van de activiteiten alsmede de naleving van de van toepassing zijnde wet- en regelgeving worden bereikt. (p.2)

In punt 12 van ISA 315 wordt beschreven dat de auditor inzicht verwerft in de interne beheersing die van belang is voor de controle die hij dient uit te voeren. De auditor focust zich hier voornamelijk op de relevante interne beheersingsmaatregelen betreffende de financiële verslaggeving, maar niet elke beheersingsmaatregel voor de financiële verslaggeving is van nut voor de controle. De commissaris dient het ontwerp van de interne beheersingsmaatregelen te evalueren, ook de implementatie van het beheersingssysteem dient gecontroleerd te worden. Dit kan hij doen door werkzaamheden uit te voeren of door informatie te bekomen bij personeelsleden en het management (Punt 13, ISA 315).

De auditor dient de vijf componenten van de interne beheersing te controleren. Zo dient hij inzicht te verwerven in de interne beheersingsomgeving. Zijn taak bestaat hier uit het evalueren of het management instaat voor het ontwikkelen en promoten van een cultuur van eerlijkheid en het nodige belang hecht aan ethische gedragingen. Het management staat onder toezicht van de raad van bestuur of andere met governance belaste organen. Daarnaast evalueert de auditor of de sterke punten van de beheersingsomgeving een goede basis vormen voor de overige componenten (Punt 14, ISA 315). Ook dient de auditor het risico-inschattingsproces na te gaan. Zijn taak houdt in dat hij onderzoekt of er een proces is om risico's te identificeren en dat binnen dit proces de significantie en de waarschijnlijkheid hiervan worden ingeschat, alsook de acties die ondernomen dienen te worden. Indien er zo een proces aanwezig is binnen de onderneming dient de auditor dit te begrijpen en de resultaten hiervan te evalueren. Als de auditor risico's op een afwijking van materieel belang vaststelt en het management dit risico niet heeft gevonden, dient de commissaris na te gaan waarom het risico-inschattingsproces niet zijn werk heeft gedaan. Ook dient hij te evalueren of het proces om de risico's te identificeren geschikt is en dient hij te bepalen of er een significante tekortkoming is in dit proces. Wanneer de entiteit geen proces heeft opgesteld om de risico's te beoordelen dient de externe auditor met het management de risico's met betrekking tot de financiële rapportering te bespreken. Hij dient dan ook na te gaan of er zulke risico's zich hebben voorgedaan en wat de reactie van de onderneming is geweest. De auditor moet dan ook oordelen of het bedrijf een risico-inschattingsproces dient te hebben of niet (Punt 15-17, ISA 315).

Punt 18 en 19 van ISA 315 handelen over de informatiesystemen die relevant zijn voor de financiële verslaggeving, hiermee worden ook de bedrijfsprocessen en zowel de interne als externe communicatie bedoeld. Hierin dient de auditor het nodige inzicht te verwerven. Voor de volgende component, de beheersingsprocedures dient de auditor de interne beheersingsactiviteiten te bestuderen die relevant zijn voor de controle. Er wordt extra aandacht besteedt aan de beheersingsprocessen die de auditor noodzakelijk acht om de risico's op een materiële afwijking in te schatten. Om al zo zijn controlewerkzaamheden op deze risico's verder te zetten (Punt 20 en 21, ISA 315). Als laatste component wordt het monitoren van de interne beheersingsmaatregelen bekeken in punt 22 tot 24 van ISA 315. De auditor dient ook hier weer inzicht te verwerven in de activiteiten van de onderneming om de interne beheersing over de financiële rapportering te monitoren. Hierbij dient hij ook de reactie van het management op eventuele tekortkomingen in de interne beheersing na te gaan. Daarnaast dient de externe auditor ook de interne auditafdeling en haar taken betreffende de interne beheersing te begrijpen. Als laatste punt dient hij de informatie die gebruikt wordt bij het monitoren te controleren. Beckers C. (25 maart, 2016) stelt het volgende: "In België was de auditor al verplicht om naar de administratieve organisatie en de interne beheersing te kijken. Voordat de ISA's van kracht waren, gingen sommige auditors hier wat korter door de bocht mee, maar nu sinds de invoering is het onaanvaardbaar niet naar het interne beheersingssysteem te kijken. Binnen EY en de andere Big4-bedrijven waren er al langer controlestandaarden die strenger zijn dan de ISA's, dus de ISA's hebben niet zo'n groot effect op de auditaanpak."

ISA 330 behandelt het inspelen van de auditor op risico's op een afwijking van materieel belang, die hij heeft geïdentificeerd en ingeschat, volgens ISA 315, uit een controle van de financiële overzichten. Deze norm heeft als doel dat de externe controleur over genoeg controle-informatie beschikt over het risico op een materiële fout. Dit door het ontwikkelen en implementeren van manieren om deze risico's te beperken.

De auditor moet de interne beheersingsmaatregelen gaan toetsen om alzo een uitspraak te kunnen doen over de effectieve werking van de interne beheersing over de financiële rapportering. De controle-informatie moet overtuigender zijn als de auditor op de interne beheersing wil steunen voor zijn verdere werkzaamheden. Wanneer de externe auditor de interne beheersingsmaatregelen toetst, gaat hij inlichtingen vragen over deze maatregel alsook controlewerkzaamheden uitvoeren. Onder deze worden verstaan, hoe de beheersingsmaatregel wordt toegepast op relevante tijdstippen gedurende de controle, consistentie van toepassing en door wie of met welke middelen zijn deze maatregelen toegepast. Hij dient ook na te gaan of de interne beheersingsmaatregel vasthangt aan een andere maatregel en indien dat het geval is te bepalen of deze ook moet gecontroleerd worden (Punt 8, 9 en 10, ISA 330). Voor het evalueren van de effectieve werking van de interne beheersing moet de auditor de afwijkingen die hij bij zijn gegevensgerichte controles heeft gevonden, doorlichten om zo te oordelen of dit een aanwijzing is dat de interne beheersingsmaatregelen niet werken.

Als er geen afwijkingen zijn gedetecteerd, is dit nog geen controle-informatie dat de interne beheersing effectief is (Punt 16, ISA 330). Wanneer men wel een afwijking vindt en de auditor wil op deze beheersingsmaatregel steunen voor zijn verdere controle, moet hij inlichtingen vragen om zo kennis te vergaren over deze situatie en de mogelijke gevolgen daarvan inschatten. Daarnaast dient hij te bepalen of de toetsingen van de beheersingsmaatregel voldoende zijn om hier toch op te steunen, eventueel aanvullende toetsingen nodig zijn of de risico's op een afwijking te beperken door gegevensgerichte controles uit te voeren (Punt 17, ISA 330). Beckers C. stelt dat (25 maart, 2016): "Indien het interne beheersingssysteem tekortkomingen heeft, dan moet de auditor bepalen hoeveel extra werkzaamheden hij moet doen om daar rond te werken. De auditor moet op een andere manier voldoende *assurance* krijgen over bepaalde rekeningen. Anders als je niet rond de tekortkomingen kan werken en je het probleem duidelijk kunt afbakenen tot bepaalde delen van de jaarrekening, zal dit leiden tot een voorbehoud. Als de interne beheersing dermate ontoereikend is dat je je niet kan uitspreken over de jaarrekening dan wordt het een onthouding."

Tenslotte handelt ISA 265 over het meedelen van tekortkomingen in de interne beheersing door de auditor aan het management en andere met governance belaste personen. Deze tekortkomingen zijn tijdens de controle van de financiële overzichten geïdentificeerd. De auditor dient de tekortkomingen in de interne beheersing die hij gevonden heeft en voldoende belangrijk acht, te melden aan de eerder vernoemde organen. Zoals hierboven besproken dient de auditor inzicht in de interne beheersing te verwerven om de risico's te identificeren en in te schatten. Daarna kan hij de controlewerkzaamheden opzetten die nodig geacht worden. Het is niet de bedoeling een oordeel over de effectiviteit van de interne beheersing te vellen. ISA 265 definieert een tekortkoming en significante tekortkoming in de interne beheersing als volgt:

Tekortkoming in de interne beheersing – Deze bestaat wanneer:

- (i) een interne beheersingsmaatregel op dusdanige wijze is opgezet, geïmplementeerd of operationeel is dat deze niet in staat is om afwijkingen in de financiële overzichten tijdig te voorkomen, of te detecteren en te corrigeren; of
- (ii) een interne beheersingsmaatregel ontbreekt die nodig is om afwijkingen in de financiële overzichten tijdig te voorkomen, of te detecteren en te corrigeren.

Significante tekortkoming in de interne beheersing – Een tekortkoming of een combinatie van tekortkomingen in de interne beheersing die, op grond van de professionele oordeelsvorming van de auditor, voldoende belangrijk is om de aandacht van de met governance belaste personen te verdienen. (p. 4)

De auditor moet bepalen of hij een tekortkoming in de interne beheersing heeft gevonden. Het is mogelijk dat één tekortkoming op zich al significant is maar ook een combinatie van tekortkomingen kunnen samen als significante tekortkomingen worden beschouwd. Indien een significante tekortkoming wordt gevonden, dient de auditor het management en de personen die met governance belast zijn tijdig en schriftelijk op de hoogte te brengen. De externe auditor dient in zijn schrijven, een omschrijving te geven van de tekortkoming en de gevolgen hiervan. Hij dient de personen op de hoogte te stellen dat het doel van de controle van de financiële overzichten was en dat daarbij de interne beheersing dient gecontroleerd te worden (Punt 7-11, ISA 265).

4.2.2 Taken van de auditor inzake de interne beheersing over de financiële rapportering

In het boek Auditing van Dries et al. (2011) wordt de taak van de auditor omtrent het controleren van het interne beheersingssysteem besproken. De auditor begint met het beschrijven of het nagaan van de beschrijving van het interne beheersingssysteem. Vaak zijn er beschrijvingen binnen een bedrijf voorhanden van de bestaande procedures, dit worden procedurehandleidingen genoemd. Hiernaast wordt er soms ook extra gedocumenteerd over het interne beheersingsmechanisme en zijn procedures. Als deze handleidingen niet beschikbaar zijn moet de auditor zelf een beschrijving opstellen. Het kan echter nooit de bedoeling zijn dat de auditor de handleiding van de procedures schrijft voor het geauditeerde bedrijf omdat dan zijn onafhankelijkheid in het gedrang zou komen. De auditor dient zijn eigen beschrijving wel te staven met de nodige documenten, dit kan via observatie of interviews. Indien de auditor wel beschrijvingen van de procedures heeft gekregen dient men deze na te gaan d.m.v. interviews of deze nog steeds correct zijn, up-to-date zijn en worden toegepast (Dries et al., 2011).

De volgende stap die de auditor dient te ondernemen is een *walk-through* test uitvoeren. Hij gaat dan nagaan of de werkelijkheid overeen stemt met de beschrijving, door echte transacties te gaan volgen. Deze transacties worden dan van het ontstaan tot de boeking gecontroleerd of van de boeking terug naar het ontstaan. Na deze test weet men nog niets van de effectiviteit, enkel de aanwezigheid van het interne beheersingsmechanisme wordt zo getest (Dries et al., 2011).

De eerste evaluatie zal de auditor doen door proceduretests uit te voeren. Hier gaat men evalueren hoe de onderneming zijn procedures heeft geïmplementeerd. De auditor dient te onderzoeken welke de sterke en zwakke punten van het interne beheersingsmechanisme zijn. Bij sterke punten is er niet direct sprake van een risico dat niet voldoende afgedekt is. Een zwak punt doet zich voor als de nodige beheersingsprocedures om een risico af te dekken niet aanwezig zijn. Nadat de auditor de sterke en zwakke punten heeft geïdentificeerd dient hij deze te evalueren. Hij dient een oordeel te vellen over de interne beheersing per auditdoelstelling van het bedrijf, hierbij houdt hij rekening met zowel sterke als zwakke punten van de procedures. Als laatste doet de auditor een eerste uitspraak over het gehele interne beheersingsmechanisme. Hij heeft voor de eerste keer beoordeeld of het interne beheersingssysteem effectief is. Als extra dienst bespreekt de auditor de zwakke punten in het beheersingsmechanisme met het management (Dries et al., 2011).

Het tweede deel van de evaluatie wordt in Dries et al. (2011) beschreven als het plannen en uitvoeren van transactietests. Via deze tests gaat hij meer op een praktische manier het interne beheersingssysteem nagaan. Het doel is weer om de effectiviteit van het systeem te controleren en zo te beslissen welke auditwerkzaamheden in de toekomst dienen te gebeuren. Na de overeenstemmingstransactietesten en de substantieve transactietesten, volgt de evaluatie van de effectiviteit van het interne beheersingssysteem.

De auditor moet een oordeel vellen over de interne beheersing. Zijn oordeel hierover zal zijn verdere werk beïnvloeden. Evalueert hij de interne beheersing over de financiële rapportering positief dan kan hij steunen op de interne beheersing bij zijn audit. Als hij een negatief oordeel velt, kan de auditor niet vertrouwen op de procedures van de interne beheersing. Hij zal dan extra alternatieve testen moeten uitvoeren in het vervolg van zijn werkzaamheden (Dries et al., 2011).

In het interview met de heer Beckers C. (25 maart, 2016) wordt de taak omtrent de controle van de interne beheersing als volgt besproken: "De focus van de auditor ligt op het commissarisverslag. Het is zeker niet de taak om de interne beheersing van het hele bedrijf te gaan bekijken. Enkel het stuk bekijken dat van invloed kan zijn op de jaarrekening. Het is ook niet zozeer de taak om daar een beoordeling over te maken, als *stand-alone* eindproduct. Als auditor zal je niet alles kunnen controleren vandaar moet je op het interne controlesysteem van de klant kunnen vertrouwen. Als er geen interne beheersing is, kan je nooit een commissarisverslag geven. Om daar een idee van te krijgen ga je interne beheersing wel bekijken en nagaan welke controles er zijn op de processen die leiden tot significante boekingen op de rekeningen die belangrijk zijn. Op basis daarvan ga je een beoordeling maken van de interne beheersing om de risico's van een specifiek proces te bepalen en afhankelijk daarvan ga je in het vervolg meer of minder werk doen op de cijfers. Als je de interne beheersing als heel sterk beoordeelt ga je minder substantieve testen moeten doen. Is de interne beheersing ondermaats, dat je er totaal niet op kunt steunen, dan zal dat automatisch leiden tot een impact op het commissarisverslag."

In een onderzoek van Hermanson, Smith en Stephens (2012) naar hoe de *chief audit executive* of de interne auditor de interne beheersing van het bedrijf inschatten, worden enkele bemerkingsen gemaakt. Zo zijn er twee zaken waar de auditor extra aandacht dient aan te besteden: de beoordeling van de *tone at the top* van de onderneming en het afwijken van het beleid van het bedrijf, meer specifiek het management dat zich niet nauwgezet aan de interne beheersingsprocedures houdt, *management override of internal control*. De *tone at the top* is moeilijker te onderzoeken en te beoordelen maar wanneer die zwak is en het management fraudeert of de kans hiertoe heeft, zal dit vaak de financiële overzichten beïnvloeden. De onderzoekers vinden ook dat de *chief audit executive* of de interne auditor, de controle omgeving en het inschatten van de risico's minder goed beoordelen dan het monitoren ervan. Nochtans is de controle omgeving de basis van het interne beheersingssysteem zoals hierboven gemeld. Daarnaast zijn er ook verschillen hoe de sterkte van de interne beheersing wordt beoordeeld en dit naargelang de grootte, industrie of het al dan niet beursgenoteerd zijn van de onderneming.

4.3 Rol van de auditor betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering in de USA

4.3.1 Wet- en regelgeving in de USA over de interne beheersing over de financiële rapportering

In de USA zijn de regels die de auditor dient te volgen met betrekking tot de interne beheersing uitgebreider dan in Europa en specifiek België. Hier worden extra verplichtingen m.b.t. de interne beheersing over de financiële rapportering voor sommige bedrijven opgelegd door de SOX-wetgeving. Het is zo dat een goed intern beheersingssysteem moet leiden tot meer kwalitatieve financiële overzichten. Deze wetgeving kwam er om investeerders terug vertrouwen te geven in de markt na de boekhoudschandalen van 2002 (Sarbanes-Oxley Act, 2002). Sectie 404 van de SOX-wetgeving stelt dat in Amerika beursgenoteerde ondernemingen de effectiviteit van hun ICOFR moeten laten controleren door het management en eventueel de externe auditor (Johnstone et al., 2012). Sectie 404 (a) stelt dat bedrijven in hun jaarverslag een verklaring van het management moeten opnemen over de effectiviteit van hun interne beheersingssysteem over de financiële rapportering. In de SOX-wetgeving sectie 404 (b) wordt de onderneming verplicht om de effectiviteit van hun beheersingssysteem door een auditor te laten evalueren (Sarbanes-Oxley Act, 2002). Sinds november 2004 is het verplicht voor *accelerated filers* om zowel sectie 404 (a) als (b) toe te passen. Het gaat hier meestal over de grote beursgenoteerde bedrijven. Voor *non-accelerated filers* (bedrijven die minder dan 75 miljoen dollar in aandelen verhandelen via publieke investeerders) is het verplicht sinds 2007 om sectie 404 (a) te volgen. Zij zijn vrijgesteld voor sectie 404 (b) door de Dodd-Frank Act van 2010 (Securities and Exchange Commission, 2010). De auditor moet één van de twee mogelijke verklaringen over de interne beheersing geven. Hij kan de interne beheersing goedkeuren in zijn verklaring over de interne beheersing over de financiële rapportering of hij kan een afkeurende verklaring geven voor het interne beheersingssysteem over de financiële rapportering.

De Public Company Accounting Oversight Board heeft naar aanleiding van sectie 404 van de SOX-wetgeving, nieuwe auditstandaarden geschreven. Deze zijn specifiek voor de controle van de effectiviteit van de interne beheersing over de financiële rapportering. De auditor dient hier na zijn uitgevoerde audit een opinie over te schrijven. In 2007 werd de PCAOB No.2 vervangen door PCAOB No.5, deze standaarden werden geschreven zodat men de audit van de ICOFR gezamenlijk kon doen met die van de financiële overzichten (PCAOB, 2007).

4.3.2 Taken van de auditor in de audit van de interne beheersing over de financiële rapportering

In Amerika is de situatie iets anders aangezien hier ook de interne beheersing over de financiële rapportering dient geauditeerd en geattesteerd te worden voor grote beursgenoteerde ondernemingen volgens sectie 404 (b) van de SOX-wetgeving (Sarbanes-Oxley Act, 2002). Asare, Fitzgerald, Graham, Joe, Negangard & Wolfe (2013) beschrijven de vijf fasen in de audit van het interne beheersingssysteem. De eerste fase is de '*planning-fase*'. In deze fase dient de auditor de voornaamste risico's van de onderneming in te schatten, die eventueel tot een materiële fout in de financiële overzichten kan leiden en controleren of hier een beheersingsprocedure voor bestaat. De volgende fase is de '*scoping-fase*', de auditor gaat beslissen welke beheersingsprocedures hij gaat testen. Hierbij gaat hij een *top-down* aanpak hanteren. De auditor dient de risico's voor de interne beheersing te kennen en vanuit de risico's voor het hele bedrijf verder te werken naar de specifieke rekeningen welke gevoelig zijn voor fouten. Hij dient dan de interne beheersingsmechanismen van deze risico's te testen en controleren, om zo te kunnen steunen op het interne beheersingssysteem. Het testen is dan ook de derde fase. Vervolgens gaat men naar de vierde fase, de evaluatie. De auditor gaat elke tekortkoming in de interne beheersing evalueren naargelang de ernst hiervan, om uiteindelijk te kunnen concluderen of één of meerdere samen een materiële tekortkoming vormen. In deze fase dient de auditor ook rekening te houden met eventueel andere alternatieve controles die hij uitvoert om de tekortkomingen in de interne beheersing te compenseren. Gedurende de laatste fase dient de auditor zijn rapport over de interne beheersing op te stellen. Zoals eerder beschreven kan dit een goedkeurende verklaring over de interne beheersing over de financiële rapportering zijn indien men geen materiële tekortkomingen heeft gevonden. In het geval dat er wel minstens één materiële tekortkoming in het interne beheersingssysteem wordt gevonden, krijgt de onderneming een afkeurende verklaring (Asare et al., 2013).

4.3.3 Voordelen en nadelen van het attesteren van de interne beheersing over de interne beheersing door de auditor

In een onderzoek van de SEC (2009), worden de directe en indirecte voordelen van de audit van de interne beheersing voor het bedrijf onderzocht. De ondervraagde bedrijven halen als directe voordelen aan dat de structuur van hun interne controle beter is, het auditcomité meer vertrouwen heeft in het interne beheersingssysteem, een hogere kwaliteit van hun financiële overzichten hebben en een hogere kans hebben om fraude te voorkomen en/of te ontdekken. De effecten zijn groter naarmate de bedrijven groter zijn. Het enige indirecte voordeel dat wordt aangehaald is dat de bedrijven meer vertrouwen hebben in andere bedrijven hun financiële overzichten als deze hun interne beheersing moeten laten auditeren.

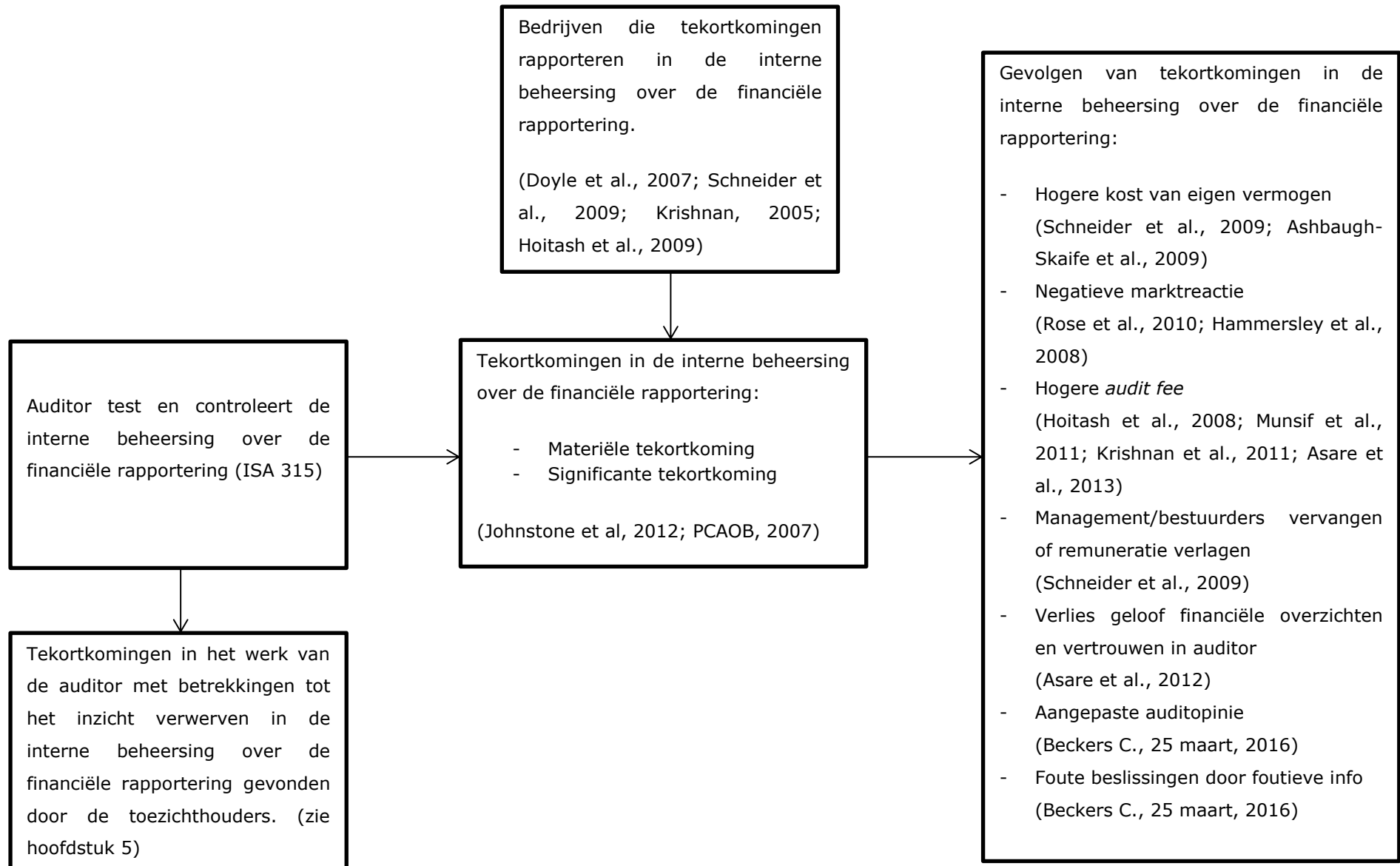
In datzelfde onderzoek werden de voordelen voor het bedrijf afgewogen tegen de extra kosten. Grote bedrijven zien een groter netto-voordeel in het laten controleren van hun interne beheersing dan kleinere bedrijven, dit doordat de kost voor de grote ondernemingen relatief lager is. Ook blijkt dat in het jaar van en het eerste jaar na de hervormingen van 2007, de bedrijven het netto-voordeel groter beogen. Maar over het algemeen blijkt dat men de kost toch hoger vindt dan mogelijke voordelen, waarbij zowel grote maar vooral kleine bedrijven zouden overwegen zich op de beurs te laten schrappen. Externe gebruikers zien wel het nut van sectie 404 van de SOX-wetgeving. Ze vinden het van groot belang dat de financiële rapportering betrouwbaar is. Tot slot vinden auditors dat ze in de loop der jaren efficiënter en goedkoper zijn beginnen werken, dit komt gedeeltelijk door de richtlijnen van PCAOB No.5 (SEC, 2009).

In de eerste jaren na het invoeren van de SOX-wetgeving was er voornamelijk ophef over de meerprijs dat het auditeren van de interne beheersing van de onderneming met zich meebracht (Hoitash et al., 2008; Krishnan et al., 2011). De kostprijs was een stuk hoger dan verwacht en hier werd op ingespeeld door nieuwe richtlijnen (PCAOB No.5) te schrijven. Dit had tot resultaat dat bedrijven een daling zagen van de *audit fees* na het invoeren van deze richtlijnen ten opzichte van toen PCAOB No.2 de richtlijn van kracht was (Krishnan et al., 2011).

In een onderzoek van Nagy (2010) wordt een belangrijk voordeel gevonden van het toepassen van sectie 404 van de SOX-wetgeving. De kans op een materiële fout in de financiële overzichten wordt kleiner door de SOX-wetgeving toe te passen. Op deze manier wordt het doel van de wet om de kwaliteit van de financiële overzichten te verhogen behaald. Voor kleine beursgenoteerde ondernemingen was het nog niet duidelijk of ze voordelen hadden bij het auditeren van de interne beheersing. Kleine ondernemingen die hun interne beheersing laten auditeren (sectie 404 (b)) hebben minder abnormale omzet dan bedrijven die enkel sectie 404 (a), het managementrapport over de effectiviteit van de interne beheersing, toepassen. De kwaliteit van de omzetcijfers is dus groter voor bedrijven die hun interne beheersing laten controleren door de auditor en de marktwaarde zou beter overeenkomen met de boekwaarde. De verklaring van de auditor over de interne beheersing biedt volgens de studie een meerwaarde voor kleine ondernemingen (Krishnan & Yu, 2012).

In het interview met Beckers C. werd gevraagd of een Amerikaans systeem (SOX-wetgeving) waar de auditor voor grote beursgenoteerde ondernemingen de interne beheersing over de financiële rapportering dient te controleren en te attesteren een meerwaarde zou zijn. "Zoiets gaat er altijd voor zorgen dat het interne beheersingssysteem beter wordt. Als de commissaris specifiek naar de interne beheersing moet kijken en afwijkingen moet rapporteren dan gaat het altijd voor een upgrade zorgen van de interne beheersing. Maar tot welk niveau moet dat zijn? Zitten gebruikers van de jaarrekening en het commissarisverslag te wachten op een verklaring over het interne beheersingssysteem? Als investeerder wil ik weten dat de cijfers in de jaarrekening een getrouw beeld geven en dan zou ik minder wakker liggen van de interne beheersing van het bedrijf zolang ik maar weet dat de cijfers juist zijn." (Beckers C., 25 maart, 2016)

4.4 Tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering

4.4 Tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering

4.4.1 Definitie

Het is mogelijk dat tijdens deze evaluatie tekortkomingen aan het licht komen. Een controle-afwijking is een tekortkoming in de interne beheersing waardoor het bedrijf zijn doelstelling omtrent betrouwbare financiële overzichten niet zou halen. Hier kunnen we dan weer de opsplitsing maken in een afwijking van het ontwerp of van de operationele effectiviteit van het beheersingsmechanisme. Een afwijking in het ontwerp kan zich voordoen als er geen procedure bestaat of als een ontworpen mechanisme verkeerd ontworpen is zodat deze wel operationeel effectief is maar niet het risico op foutieve financiële rapportering vermijdt of vermindert. Een tekortkoming op vlak van operationele effectiviteit van een beheersingsmechanisme doet zich voor als een goed ontworpen procedure niet werkt zoals zou moeten of wanneer de werknemer die de procedure uitvoert niet de nodige autorisatie of competentie heeft (PCAOB, 2007; Akresh, 2010; Johnstone et al., 2012).

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen twee soorten afwijkingen, namelijk tekortkomingen van materieel belang en significante tekortkomingen (PCAOB, 2007).

De belangrijkste tekortkoming wordt een afwijking van materieel belang genoemd in de appendix van Auditing Standard No.5 (PCAOB, 2007) wordt dit als volgt gedefinieerd:

A material weakness is a deficiency, or a combination of deficiencies, in internal control over financial reporting, such that there is a reasonable possibility that a material misstatement of the company's annual or interim financial statements will not be prevented or detected on a timely basis. (p. 59)

Deze materiële tekortkomingen kunnen mogelijk van zulke grootorde zijn dat men niet meer met redelijke zekerheid kan concluderen dat men een effectief intern beheersingssysteem heeft. Het hoeft echter niet zo te zijn dat als men zo'n tekortkoming vindt dat de financiële overzichten materieel of zelfs immaterieel verkeerd zijn weergegeven. Men kan eerder spreken dat er een mogelijkheid bestaat dat er een materiële fout in de cijfers zitten. Het blijkt wel dat als het management zijn gepubliceerde financiële overzichten moet aanpassen omwille van een materiële fout, men vaak een afwijking van materieel belang vindt in de interne beheersing over de financiële rapportering (Rice & Weber, 2012). Vanaf het moment dat een bedrijf één of meer materiële tekortkomingen in de ICOFR vindt dient men een rapport te schrijven dat de interne beheersing over de financiële rapportering niet effectief is, waarin men de afwijkingen vermeldt (Johnstone et al., 2012).

Daarnaast bestaan er ook significante tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering. Dit is een afwijking of een aantal afwijkingen in het interne beheersingsmechanisme die minder ernstig zijn dan een afwijking van materieel belang. Het is wel belangrijk genoeg om de nodige aandacht aan te schenken door de bevoegde personen rond de financiële overzichten, zowel het management als het auditcomité. Deze dienen niet gerapporteerd te worden in het rapport rond de effectiviteit van de interne controle (PCAOB, 2007; Johnstone et al., 2012).

Zoals eerder beschreven in dit hoofdstuk wordt in ISA 265 definities gegeven van een tekortkoming en een significante tekortkoming in de interne beheersing. Om nog even te herhalen een tekortkoming in de interne beheersing doet zich voor als een beheersingsmaatregel verkeerd is ontwikkeld, slecht is geïmplementeerd of niet doet wat er van verwacht wordt. Men spreekt ook van een tekortkoming als men geen interne beheersingsprocedure heeft ontwikkeld en geïmplementeerd waar er wel een risico op een afwijking is. De tekortkoming is significant als de auditor oordeelt dat één of meerdere tekortkomingen samen voldoende belangrijk zijn om het management of de organen die belast zijn met corporate governance hierover in te lichten.

4.4.2 Bedrijven die tekortkomingen in de ICOFR rapporteren

Een onderzoek van Doyle, Ge en McVay (2007) focust zich op de vraag naar welk soort bedrijven een *material weaknesses* in de interne beheersing over de financiële rapportering rapporteren nadat de SOX-wetgeving werd ingevoerd. Om te beginnen maken ze een opsplitsing tussen *account-specific weaknesses* en *company-level weaknesses*. De eerste soort omvat één balanspost waar fouten zijn terug te vinden en zijn gemakkelijker te vinden bij een audit. Terwijl de tweede soort zich over het hele bedrijf uitspreidt en dus ook moeilijker te vinden zijn bij een audit. Ondernemingen die over het algemeen ouder, groter en gezonder zijn rapporteren eerder een *account-specific weaknesses*. Zij voeren ook complexere transacties uit en zijn actief in een sector waar grote groei is zowel intern als extern. Daardoor kunnen ze niet altijd goede interne beheersingssystemen ontwikkelen en instellen. Tekortkomingen die in het hele bedrijf zijn terug te vinden komen eerder door te weinig middelen of expertise om een interne beheersingssysteem te ontwikkelen. Schneider, Gramling, Hermanson & Ye (2009) halen in hun onderzoek aan dat de meeste tekortkomingen in de interne beheersing niet worden gerapporteerd. Maar wanneer deze toch worden openbaar gemaakt, zijn bijna 40% *company-level weaknesses*. Deze zijn moeilijker in een audit te vinden. Vaak hebben deze tekortkomingen te maken met fraude.

Doyle et al. (2007) komen tot de conclusie dat ondernemingen die klein zijn meer kans hebben om problemen met de interne beheersing te ondervinden. Dit doordat grote bedrijven meer middelen hebben om te spenderen maar ook meer en betere procedures hebben voor een goede financiële rapportering te vrijwaren. De gemiddelde leeftijd van bedrijven die een *material weakness* rapporteren is lager dan bedrijven die geen probleem hebben met hun interne beheersing. Deze laatsten beschikken over meer ervaring in het opstellen, aanpassen en controleren van hun interne beheersing.

Over het algemeen blijkt dat bedrijven die minder winstgevend zijn, ook gevoeliger zijn aan tekortkomingen. Ze hebben minder geld om de interne beheersing te verbeteren en het management gebruikt hun tijd vooral om het bedrijf terug betere resultaten te laten neerzetten. Ondernemingen die complexer zijn op vlak van transacties en operaties hebben vaker last van materiële tekortkomingen. Hier ligt de oorzaak aan het feit dat men moeilijker het interne beheersingsmechanisme kan implementeren. Verder hebben snel groeiende bedrijven meer kans op problemen met de interne beheersing, juist zoals ondernemingen die aan het herstructureren zijn (Doyle et al., 2007). Over het algemeen komen tekortkomingen voor bij kleinere ondernemingen. Deze zijn ook meer risicovol en complex, presteren financieel minder goed en hebben een mindere goede governance structuur. Hiermee bedoelt men een mindere actieve raad van bestuur, auditcomité en management of dat deze organen te weinig expertise bevatten (Schneider et al., 2009).

Daarnaast heeft de samenstelling van het auditcomité invloed op het rapporteren van tekortkomingen. Bedrijven die een auditcomité hebben waarvan de leden onafhankelijk zijn en de nodige expertise hebben in boekhouden en audit, hebben minder kans op tekortkomingen in hun interne beheersing (Krishnan, 2005; Hoitash et al., 2009). Hoitash, Hoitash en Bedard (2009) vinden daarnaast ook dat er vaker materiële tekortkomingen worden gevonden als het auditcomité vaker samenkomt. Een mogelijke reden hiervoor is dat het auditcomité vergadert als reactie op gevonden tekortkomingen in de interne beheersing. De grootte van het auditcomité heeft dan weer geen verband met het rapporteren van een materiële tekortkoming. Krishnan (2005) constateert dat het beleid in Amerika wat corporate governance betreft, evolueert naar een onafhankelijke auditcomité met de nodige expertise. Ook in België wordt er in de Belgische Corporate Governance Code 2009 en code Buysse II (2009) ingezet op zowel onafhankelijkheid en de nodige expertise van de leden van het auditcomité. Een goed werkende interne auditafdeling, leidt tot minder materiële tekortkomingen in de interne beheersing. Daarnaast zorgen bepaalde activiteiten van de interne auditafdeling tot een verminderde kans op materiële tekortkomingen in het interne beheersingssysteem. Deze activiteiten zijn de kwaliteit van het uitgevoerde werk van de interne auditors, specifieke taken met betrekking tot de financiële overzichten en het opvolgen van tekortkomingen die in de voorbije jaren werden gevonden. Tenslotte vindt men dat er vaker materiële tekortkomingen in het beheersingssysteem worden gerapporteerd wanneer de interne auditafdeling de auditwerkzaamheden van de externe auditor coördineert. Zo kan de auditor sectie 404 van de SOX-wetgeving effectiever toepassen (Lin, Pizzini, Vargus & Bardhan, 2011).

Beckers C. (25 maart, 2016) stelt: "In bijna alle bedrijven worden er wel problemen, tekortkomingen of bevindingen met betrekking tot het interne beheersingssysteem gevonden. Het grootste probleem en dan vooral bij kleine ondernemingen, is dat de interne beheersing wel bestaat maar deze niet of onvoldoende wordt gedocumenteerd. Daardoor kan de auditor niet verifiëren of de controles echt gebeurd zijn. Dit is eigenlijk een tekortkoming in de interne beheersing. Op deze manier krijg je soms problemen met de klant, aangezien deze wel een intern beheersingssysteem heeft maar dit niet kan bewijzen. Als auditor kan je hier dan niet op steunen. Is vervelend om rond te werken."

Jambon E. (25 maart, 2016) vult aan dat: "In kleine bedrijven is al veel overzicht vanuit het management op hun mensen, ook de functiescheidingen zijn niet altijd heel goed waardoor ze niet de toegevoegde waarde zien om alle controles perfect te documenteren."

4.4.3 Gevolgen van tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering

Kost eigen vermogen stijgt en negatieve marktreactie

Schneider et al. (2009) sommen de gevolgen op van tekortkomingen in het interne beheersingssysteem. Hier spreken ze dan van lagere kwaliteit van gerapporteerde cijfers voor bedrijven met materiële tekortkomingen. Het is moeilijker voor bedrijven om geld op te halen op de openbare markt als ze tekortkomingen rapporteren. De kost van het eigen vermogen, dus wat de aandeelhouders verwachten voor hun inbreng terug te krijgen, is hoger voor bedrijven die een tekortkoming in hun beheersingssysteem hebben. De aandeelhouders verwachten dus een extra compensatie voor het groter risico dat de slechte interne beheersing meebrengt. Ook is het moeilijker om voorspellingen omtrent de toekomstige prestaties te maken wanneer er sprake is van tekortkomingen in de interne beheersing dit doordat de financiële overzichten minder betrouwbaar zijn. Een afkeurende verklaring over de interne beheersing zorgt ervoor dat de onderneming moeilijker zijn krediet kan verlengen doordat er een hoger risico aan het bedrijf wordt gegeven. Tenslotte kan het rapporteren van tekortkomingen in het interne beheersingssysteem voor allerlei gebeurtenissen in het bedrijf zorgen. Zo is het mogelijk dat het management en/of de raad van bestuur wordt vervangen, de resultaten van de onderneming minder zijn en de remuneratie van de bestuurders verminderd wordt.

Ashbaugh-Skaife, Collins, Kinney Jr. en Lafond (2009) halen aan dat een onderneming die tekortkomingen in hun interne beheersing rapporteren een hogere bèta en een hogere kost van het eigen vermogen heeft. Wanneer een bedrijf zijn interne controle verbetert en een goedkeurende verklaring over de interne beheersing krijgt, zal ze een daling in de kost van het eigen vermogen merken. Ook Rose, Norman en Rose (2010) vinden dat niet-professionele investeerders het investeringsrisico hoger beoordelen als er sprake is van een materiële tekortkoming in de interne beheersing. De investeerders maken dus gebruik van de informatie over tekortkomingen in het interne beheersingssysteem. Wanneer een onderneming een tekortkoming in de interne beheersing rapporteert, dan merkt men een negatieve marktreactie. Dit komt doordat de investeerders het bedrijf lager waarderen. Ook de ernst van de tekortkoming heeft invloed, hoe ernstiger de tekortkoming (materiële tekortkoming), hoe groter de negatieve marktreactie (Hammersley, Myers & Shakespeare, 2008). Volgens Beneish, Billings en Hodder (2008) kan er niet gesproken worden dat de kost van het eigen vermogen stijgt als de onderneming een materiële tekortkoming in het interne beheersingssysteem rapporteert.

Hogere audit fee

Bedrijven die tekortkomingen melden in hun interne beheersingssysteem betalen een hogere *audit fee* aan de auditor. Dit komt doordat de auditor extra controles gaat moeten uitvoeren. Het is mogelijk dat de auditor een extra premie wil voor het risico dat hij loopt door deze onderneming te auditeren. Het bedrag dat de externe auditor voor zijn diensten aanrekent is ook hoger naar de ernst van de tekortkoming, dus bij materiële tekortkomingen tegenover significante tekortkomingen. Het rapporteren van *company-level* of *account-specific weaknesses* heeft een positief effect op de *audit fee*. Voor de eerste soort is dit nog groter aangezien deze ook als ernstiger worden beoordeeld (Hoitash, Hoitash & Bedard, 2008; Schneider et al., 2009). Naar gelang de ernst van de gerapporteerde tekortkoming zal ook de *audit fee* sterker stijgen (Schneider et al., 2009). Munsif, Raghunandan, Rama en Singhvi (2011) vinden in hun onderzoek dat wanneer een onderneming een tekortkoming in het interne beheersingssysteem rapporteert en deze in de toekomst wegwerkt, de *audit fee* daalt. Langs de andere kant blijft deze wel nog een stuk hoger dan bedrijven die nooit een tekortkoming in de interne beheersing hebben gerapporteerd. Krishnan et al. (2011) kwamen ook tot de conclusie dat de *audit fee* hoger is wanneer een onderneming een tekortkoming in de interne beheersing vindt. Naar aanleiding van de nieuwe richtlijn No.5 van de PCAOB zijn de kosten voor ondernemingen die een afkeurende verklaring ontvangen over hun interne beheersing gedaald. Het feit dat *company-level* tekortkomingen 'duurder zijn' dan *account-specific* tekortkomingen wordt ook in deze studie gevonden, maar ook hier zorgt PCAOB No.5 voor daling ten opzichte van PCAOB No. 2 (Krishnan et al., 2011). Asare et al. (2013) ziet als oorzaak voor de hogere *audit fee* dat de auditor zijn werkzaamheden gaat moeten uitbreiden wanneer de gecontroleerde onderneming een materiële tekortkoming in hun interne beheersingssysteem over de financiële rapportering heeft.

Verlies van het geloof in financiële overzichten en het vertrouwen in de auditor

Tenslotte is het mogelijk dat een bedrijf een afkeurende verklaring over de interne beheersing krijgt maar een goedkeurende verklaring zonder voorbehoud over de financiële overzichten. Dit is perfect mogelijk, de interne beheersing kan een materiële tekortkomingen bevatten maar daarom zijn de financiële overzichten in hun geheel nog niet materieel fout weergegeven. Indien de auditor voldoende alternatieve controles kon toepassen om de tekorten van de interne beheersing te compenseren en geconstateerde afwijkingen gecorrigeerd zijn, is een goedkeurende verklaring mogelijk. Er is wel een kans dat de gebruikers van de financiële rapporten minder vertrouwen gaan hebben in de verklaring zonder voorbehoud. De oorzaak hiervan ligt bij de zwakke interne beheersing. Op zijn beurt kan dit leiden tot andere beoordelingen en beslissingen in verband met investeringen. Ook auditoren kunnen nadelige gevolgen ondervinden doordat er minder vertrouwen is in hun oordeel (Asare & Wright, 2012).

Aangepaste auditopinie

In het interview met auditor C. Beckers (25 maart, 2016) werd een aangepaste auditopinie als mogelijk gevolg aangehaald van een tekortkoming in de interne beheersing: "Als tekortkomingen in de interne beheersing zo zwaar zijn dat het niet op een andere manier op te lossen is, gaat dat leiden tot een aangepast commissarisverslag. Voorbehoud als je het kan afbakenen tot een specifiek proces en onthouding als het zo materieel is dat die onzekerheid echt een diepgaande invloed heeft. Vroeger werden er veel opmerkingen gegeven maar dat wordt nu niet meer gedaan. De gevolgen van het auditorverslag kunnen wel groot zijn aangezien het verslag publiek is, dus zowel leveranciers als bankiers kunnen dat bekijken en zich vragen gaan stellen. Hierdoor kan het bedrijf wel schade ondervinden. Dit heeft ook een enorme impact op de verantwoordelijkheid en de aansprakelijkheid van de raad van bestuur aangezien zij er voor moeten zorgen dat het interne beheersingssysteem voldoende groot is om op te kunnen vertrouwen. Dat creëert een enorme druk bij de raad van bestuur om ingrijpende wijzigingen door te voeren, want het is natuurlijk heel moeilijk om een bedrijf te leiden dat door zijn zwakke interne beheersing geen betrouwbare financiële cijfers kan neerleggen." (Beckers C., 25 maart, 2016).

Foute beslissingen gemaakt door verkeerde informatie

Het bedrijf dat een tekortkoming heeft in zijn interne beheersing kan door het boekjaar verkeerde beslissingen hebben genomen aan de hand van financiële gegevens die door de tekortkoming in de interne beheersing over de financiële rapportering verkeerd waren. Volgens Beckers C.: "Een falende interne beheersing kan er voor zorgen dat je gedurende het jaar foute financiële informatie hebt waardoor je verkeerde beslissingen neemt als bedrijf. Als het interne beheersingssysteem fouten bevat en de financiële cijfers verkeerd weergeeft dan kan dat er voor zorgen dat de raad van bestuur foute beslissingen heeft genomen doorheen het jaar. Dan is er wel degelijk schade voor het bedrijf. De externe auditor komt dan bepaalde tijd later en kan er dan wel voor zorgen dat fout eruit gehaald wordt en dat de financiële overzichten toch een getrouw beeld geven. Hieruit kan zelfs een *clean* auditopinie voortkomen. Dit neemt niet weg dat er door het jaar op basis van verkeerde gegevens beslissingen zijn genomen." (Beckers C., 25 maart, 2016).

"De interne beheersing is in eerste instantie belangrijk voor het bedrijf, dat ze beschikken over betrouwbare informatie en op basis van deze gegevens men goede beslissingen kan nemen. Als het interne beheersingssysteem niet doorgeeft welke klantenrekeningen nog openstaan, weet je niet welke klanten je achter hun veren moet zitten. Een bedrijf heeft onmiddellijk kosten indien ze een slechte interne beheersing hebben. Een voorbeeld: als je geen voorraadbeheer hebt en alles moet tellen, dan heb je geen gegevens hierover en dan kan het management geen juiste beslissingen maken wanneer te bestellen, stockbreuk, dat je je eigen klanten niet kan leveren of dat je te veel stock bent aan het opbouwen en dingen moet weggoien. Dat zijn ook allemaal kosten van een falend interne beheersingssysteem. Indien de kostprijberekening niet juist is en je dus geen idee hebt wat je verdient, verkoop je misschien met een negatieve marge. Op bepaald moment moet de interne beheersing van een aanvaardbaar niveau zijn en dan kan je de puntjes op de i gaan zetten. Er moet een degelijke basis zijn." (Beckers C. & Jambon E., 25 maart, 2016)

4.4.4 De auditor en het ontdekken van tekortkomingen in de interne beheersing

Het grootste deel van de tekortkomingen in de interne beheersing worden niet openbaar gemaakt, dit doordat enkel de materiële tekortkomingen leiden tot een afkeurende verklaring van het interne beheersingssysteem. Van alle tekortkomingen die ontdekt worden, worden er bijna 75% door de auditor gedetecteerd en deze zijn meestal de ernstigere en dieper in de onderneming ingewortelde tekortkomingen. Het bedrijf vindt zelf tekortkomingen als ze verwachten dat de auditor deze spoedig zal ontdekken. Ondernemingen die gebruik maken van een grotere auditfirma, sectie 404 (a) volgen en meer middelen hebben, kunnen beter tekortkomingen in hun interne beheersing vaststellen. In dezelfde studie wordt gevonden dat twee derde van de materiële tekortkomingen door controletesten van de auditor worden gevonden. Het is belangrijk dat de auditor dit soort testen uitvoert. Hij mag zich niet enkel baseren op afwijkingen in de financiële overzichten van het bedrijf om tekortkomingen in het beheersingssysteem te onderzoeken en te detecteren. Moest de auditor dit wel doen, zouden heel wat materiële tekortkomingen over het hoofd gezien worden. Over het algemeen wordt ervan uitgegaan dat de auditor een meerwaarde kan bieden voor de controle van de interne beheersing. Dit voornamelijk op twee gebieden, het detecteren en het classificeren van tekortkomingen (Bedard & Graham, 2011).

Rice en Weber (2012) onderzochten ondernemingen die een afwijking in hun financiële overzichten hadden en deze moesten herzien. Dikwijls brengt zo'n afwijking in de financiële overzichten ook een materiële tekortkoming in het interne beheersingssysteem met zich mee. In de praktijk melden maar een klein deel van de ondernemingen die herzien een materiële tekortkoming in de interne beheersing over de financiële rapportering. Het zou logisch zijn om eerst een tekortkoming in het beheersingssysteem te rapporteren alvorens de afwijking van de financiële overzichten werd gedetecteerd. Uit het onderzoek blijkt dat de drijfveren van het management en de auditor een rol spelen in het ontdekken en melden van problemen met de interne beheersing. Een bedrijf zal minder snel een tekortkoming rapporteren indien deze kapitaal nodig heeft, groter is en indien ze een aanzienlijk bedrag aan de auditor betalen voor niet-auditdiensten. Ook klanten van de grote auditbedrijven doen dit minder snel. Een verandering in het management of auditor heeft dan weer een positief effect op het rapporteren van interne beheersingstekortkomingen, net zoals eerdere problemen in de financiële overzichten en controlemechanismen, financiële moeilijkheden en een auditor die meer moeite doet.

Hoofdstuk 5: Oordeel van de toezichthouders betreffende de taak van de auditor tot de beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering

5.1 Toezichthouders op het auditberoep

In Europa is het sinds kort verplicht dat de lidstaten een orgaan moeten oprichten dat zich bezighoudt met het toezicht op de kwaliteit van de werken van de externe auditkantoren. Deze instanties hebben als taak om de uitgevoerde audits te controleren en te beoordelen. Zij schrijven dan verslagen over hun bemerkingen die ze gedurende het nazicht vinden. In België zijn er twee instanties die verantwoordelijk zijn voor de kwaliteitscontrole op het geleverde werk van de auditor. Deze zijn het Instituut van de Bedrijfsrevisoren (IBR) en de Kamer van Verwijzing en Instaatstelling (KVI). Het IBR is verantwoordelijk voor de praktische taken van de kwaliteitscontrole, van het organiseren tot het uitvoeren. De KVI gaat toezicht houden op deze taken en beslissingen maken omtrent kwaliteitscontroles (Instituut van bedrijfsrevisoren, 2015). Het laatste jaarverslag dat de KVI heeft geschreven en gepubliceerd, is dat van 2012. Het IBR beschrijft de kwaliteit in een hoofdstuk van hun jaarverslag waarvan de laatste publicatie het jaarverslag van 2014 is (2015 is recent beschikbaar). Heel uitgebreide verslagen zijn niet terug te vinden in België. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Amerika en Nederland. In Amerika zijn deze taken weggelegd voor de Public Company Accounting Oversight Board. Deze organisatie brengt geregeld rapporten en verslagen uit met betrekking tot de kwaliteit van de uitgevoerde audit en de audit van de interne beheersing over de financiële rapportering. In Nederland is de Autoriteit Financiële Markten verantwoordelijk voor het nazicht van de uitgevoerde audits en de kwaliteitscontroles. Zij hebben uitgebreide rapporten over de kwaliteit van de wettelijke controles door de auditor en dit zowel over grote als over middelgrote en kleine ondernemingen. Daarnaast zijn de toezichthouders van 50 landen (waaronder België, Nederland en Amerika) verenigd in het International Forum of Independent Audit Regulators (IFIAR). Deze organisatie houdt zich bezig met het delen van hun kennis van de auditmarkt en het doorgeven van praktijkervaring in het controleren van het werk van auditfirma's. Zij trachten ook de samenwerking tussen de toezichthouders te verbeteren en de dialoog aan te gaan met andere organisaties die zich bezig houden met accountancy en audit (International Forum of Independent Audit Regulators: About us, z.d.).

5.2 Tekortkomingen in het werk van de auditor betreffende de interne beheersing over de financiële rapportering

5.2.1 International Forum of Independent Audit Regulators

In een onderzoek van het International Forum of Independent Audit Regulators (2015) over de hele wereld met als doel de uitgevoerde werkzaamheden van de auditor te controleren, komen verschillende tekortkomingen aan het licht. Eén van de auditwerkzaamheden waar, in een aantal gevallen, tekortkomingen worden teruggevonden, is het controleren en testen van het interne beheersingssysteem. Wat het controleren en testen van de interne beheersing betreft, werd in 160 van de 710 geïnspecteerde audits (23%) minstens één tekortkoming gevonden in het werk van de auditor. Voor *Public Interest Entities* is dit zowel procentueel als absoluut de meest voorkomende tekortkoming die gevonden werd. Er is wel een heel lichte daling ten opzichte van 2014 merkbaar (24%). De tekortkomingen die werden teruggevonden met betrekking tot de interne beheersing waren volgens het onderzoek van het International Forum of Independent Audit Regulators (2016):

Failure to test sufficiently information technology general and application controls was the most common type of finding for this inspection theme. Other frequent findings include the failure to obtain sufficient appropriate evidence to support reliance on manual internal controls and the failure to adjust testing appropriately as a result of ineffective controls (e.g., as indicated by audit adjustments and exceptions identified through substantive testing). (p.14)

Men vindt dus problemen met de interne beheersingsprocedures die gebruik maken van informatietechnologie. De auditor zou deze niet voldoende testen. Daarnaast vindt men als tekortkoming dat de auditor onvoldoende bewijsmateriaal heeft verzameld om te kunnen steunen op de manuele interne beheersingsprocedures. Een laatste soort tekortkoming is dat de aangepaste testen die de auditor dient uit te voeren indien men de interne beheersing als niet-effectief beoordeelt, niet voldoen. Jambon E. (25 maart, 2016) stelt het volgende over de IT interne beheersingscontrole: "IT-systemen zijn steeds belangrijker, maar in welke mate kan hierop gesteund worden? Dit betekent dat het IT-systeem correct moet opgezet worden, enkele voorbeelden zijn: wie heeft er toegang tot het systeem en hoe wordt dit gemonitord en wordt het wijzigingsbeheer fatsoenlijk gecontroleerd. Vaak heb je ook systeemcontroles, voor een auditor is het geweldig als je daar op kunt steunen. Want dit is een controle door het systeem, als deze één keer goed lopen dan lopen deze altijd goed. Bij manuele controles zit hier toch altijd een foutenmarge op."

Beckers C. zegt het volgende hierover (25 maart, 2016): "IT is heel complex. Binnen EY is er een gespecialiseerde dienst om dit te auditen, maar het is zeker niet evident om zoiets te testen. Er kan een automatische controle zijn die in principe altijd werkt, maar als auditor moet je wel aantonen dat je het IT-systeem begrijpt en dat je zeker weet dat dat gedurende het hele jaar zo gewerkt heeft. Het kan voorkomen dat dit werkt als de auditor in het bedrijf aanwezig is, maar dat het daarna niet meer correct functioneert. Er zijn enkele vragen die de auditor zich moet stellen over het IT-systeem. Wie heeft er toegang tot het systeem? Wie kan er allemaal controles aanpassen? Hoe kan je zeker zijn dat er door het jaar geen ongeautoriseerde wijzigingen zijn gebeurd? Dit maakt het verhaal wel complex."

Het onvoldoende controleren en testen van de interne beheersing is ook een tekortkoming van de auditor van financiële instellingen. Hier vindt men in 34 van de 85 geïnspecteerde audits (40%) minstens één tekortkoming.

5.2.2 Kamer van Verwijzing en Instaatstelling en het Instituut van Bedrijfsrevisoren (België)

In België wordt het volgende geconstateerd over het werk van de auditor. Hier kijk ik vooral naar de problemen of tekortkomingen in het controleren van de interne beheersing van de geauditeerde vennootschap door de auditor. Voor het jaar 2012 werden 291 audits (waarvan er over 281 een uitspraak werd gedaan) gecontroleerd door de toezichthouders naar de kwaliteit van het geleverde werk. Bij 30 van deze gecontroleerde audits (10,3%) werd een tekortkoming in de analyse van het interne beheersingssysteem vastgesteld. Als we kijken naar de grootte van de auditkantoren waar een tekortkoming werd vastgesteld, merken we dat 4 van deze audits werden uitgevoerd door auditkantoren met meer dan 10 leden. De overige 26, dus het merendeel, werd uitgevoerd door 'kleinere' auditkantoren met minder dan 10 leden. Van de 4 audits die gecontroleerd werden door de grotere auditkantoren, ging het in 3 gevallen over de audit van ondernemingen van openbaar belang (Kamer van verwijzing en instaatstelling, 2012). In het jaarverslag 2014 van het instituut van de bedrijfsrevisoren (2015) vonden we als één van de gerapporteerde tekortkomingen: "het systeem van interne controle van de onderneming wordt onvoldoende geanalyseerd en/of onvoldoende verband tussen de bevindingen inzake interne controle en de latere organisatie van de controle" (p.45). In het jaarverslag van 2015 wordt dezelfde tekortkoming gevonden betreffende de interne beheersing (Instituut van Bedrijfsrevisoren, 2016).

5.2.3 Autoriteit Financiële Markten (Nederland)

De Autoriteit Financiële Markten (2014) heeft in zijn onderzoek naar de kwaliteit van de wettelijke controles van de Big 4-auditfirma's tekortkomingen gevonden in het werk van de auditor. De AFM komt tot de conclusie dat in 45% van de gecontroleerde audits de auditor onvoldoende en ongeschikte controle-informatie heeft bekomen. Ze stellen dat de kwaliteit van de werkzaamheden van de auditor maar licht verbeterd is ten opzichte van hun eerste onderzoek.

In het onderzoek van de AFM is één van de tekortkomingen die wordt geconstateerd dat de systeemgerichte werkzaamheden van de auditor onvoldoende worden bevonden. Deze werkzaamheden hebben betrekking tot het controleren en testen van het interne beheersingssysteem, gaande van het ontwerp en de implementatie tot het operationeel zijn van het beheersingssysteem. Zo gaat de auditor de effectiviteit van de interne beheersing kunnen nagaan. De AFM vindt dat de auditor deze taak niet altijd naar behoren uitvoert. De werkzaamheden van de auditor kunnen verschillende tekortkomingen bevatten in zijn opdracht om de effectiviteit van het interne beheersingssysteem te beoordelen. Deze tekortkomingen in de auditwerkzaamheden zijn (Autoriteit Financiële Markten, 2014):

- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen;
- te evalueren of de opzet van de interne beheersingsmaatregel wel voldoende is om een materiële fout in de financiële verantwoording te voorkomen of te ontdekken;
- belangrijke maatregelen in de interne beheersing te controleren;
- bij significante risico's de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen in het huidige boekjaar vast te stellen en zijn conclusie over deze effectieve werking niet uitsluitend te baseren op zijn werkzaamheden in het voorgaande boekjaar;
- de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen voor het gehele boekjaar vast te stellen en zijn conclusie over deze effectieve werking niet uitsluitend te baseren op zijn werkzaamheden met betrekking tot een specifieke periode binnen dat boekjaar;
- het minimale aantal toetsingen uit te voeren die de richtlijnen van de accountantsorganisatie voorschrijven om een oordeel over de werking op te kunnen baseren;
- te evalueren wat de gevolgen zijn van het feit dat hij heeft geconstateerd dat een interne beheersingsmaatregel niet of onvoldoende is nageleefd voor zijn conclusie over de effectieve werking van het geheel van de interne beheersingsmaatregelen, voor de reikwijdte van zijn gegevensgerichte werkzaamheden en eventueel de strekking van zijn controleverklaring. (p.26-27)

De AFM heeft ook onderzoek gedaan naar tekortkomingen in de uitgevoerde werkzaamheden van middelgrote en kleine auditfirma's, die in Nederland accountantsorganisaties worden genoemd. Voor de middelgrote accountantsorganisatie die audits mogen uitvoeren van organisaties van openbaar belang heeft de AFM in hun onderzoek tekortkomingen gevonden met betrekking tot de auditwerkzaamheden rond het controleren en testen van de interne beheersing (Autoriteit Financiële Markten, 2013a). Tenslotte heeft de AFM ook de kleine auditkantoren gecontroleerd en beoordeeld op hun auditwerkzaamheden. Deze kleine auditfirma's hebben geen licentie om audits te mogen uitvoeren van ondernemingen van openbaar belang. De AFM vindt in 88 van de 110 gecontroleerde audits (80%), dat de auditor werkzaamheden verricht van onvoldoende kwaliteit (Autoriteit Financiële Markten, 2013d).

Een domein waar het uitgevoerde werk van de auditor tekortkomt, zijn de systeemgerichte werkzaamheden. Deze kleinere auditfirma's komen bijvoorbeeld tekort op volgende vlakken. De werking van het interne beheersingssysteem wordt niet voldoende getest. Er wordt niet voldoende rekening gehouden met de resultaten die de systeemgerichte werkzaamheden bekomen in het vervolg van de audit. En tenslotte, indien de interne beheersing niet bestaat in de onderneming, moet de auditor beoordelen of ze voldoende en geschikte controle-informatie hebben kunnen verzamelen om een goedkeurende verklaring te geven (Autoriteit Financiële Markten, 2013b; Autoriteit Financiële Markten, 2013c).

Daarnaast meldt de AFM dat sommige systeemgerichte werkzaamheden volgens de auditor in werkelijkheid gegevensgerichte werkzaamheden zijn. Deze werkzaamheden controleren niet het interne beheersingssysteem maar zijn eerder detailtesten van de financiële overzichten. Ook wordt er een probleem ondervonden bij de controlewerkzaamheden van de geautomatiseerde gegevensverwerking. Aangezien in veel bedrijven een deel van de interne beheersingsmaatregelen geautomatiseerd is, moet de auditor het ontwerp, implementatie en werking van de beheersingsmaatregelen nagaan en de nodige controles uitvoeren. De AFM vindt tekortkomingen met betrekking tot deze auditwerkzaamheden in sommige van hun controles van het werk van de auditor (Autoriteit Financiële Markten, 2013a; Autoriteit Financiële Markten, 2013b; Autoriteit Financiële Markten, 2013c; Autoriteit Financiële Markten, 2014). Deze laatste tekortkoming wordt ook aangehaald in het onderzoek van het International Forum of Independent Audit Regulators (International Forum of Independent Audit Regulators, 2016).

5.2.4 Public Company of Accounting Oversight Body (USA)

Een van de zaken waar de toezichthouders in Amerika regelmatig fouten vinden in het geleverde werk van de bedrijfsrevisor, is de interne beheersing over de financiële rapportering. Zo werd in een rapport van de PCAOB (2012) waar 309 audits van de interne beheersing over de financiële rapportering gecontroleerd werden, gevonden dat in 46 gevallen (15%) er onvoldoende bewijsmateriaal was om een degelijk oordeel te vellen over de interne beheersing over de financiële rapportering. In het overgrote deel van deze gevallen (39) was er ook te weinig bewijs om een oordeel te staven over de financiële overzichten. Daarnaast werden er ook in 50 gevallen tekortkomingen gevonden in het werk van de auditor omtrent de beoordeling van de interne beheersing, wat niet betekent dat deze materiële fouten bevatten. De voornaamste tekortkomingen die ze vonden waren: het onvoldoende identificeren en testen van de controles, onvoldoende controleren van het management inzake hun controletaak uit te voeren over de operationele resultaten, geen procedures om het werk van anderen te gebruiken, het niet voldoende evalueren van tekortkomingen omtrent de interne beheersing en de gevolgen hiervan op de audit van financiële overzichten en interne beheersing over de interne beheersing (PCAOB, 2012).

Deel 2: Empirisch Onderzoek

Hoofdstuk 6: Dataverzameling

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe we de dataset hebben bekomen voor het kwantitatief gedeelte van het empirisch onderzoek. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de Belfirst databank. De Belfirst databank van het onderzoeksbureau Van Dijck bevat informatie en financiële gegevens van alle Belgische ondernemingen met neerleggingsplicht van rekeningen bij de Nationale Bank van België, andere economische entiteiten en ook de belangrijkste Luxemburgse ondernemingen (Bureau Van Dijck, z.d.).

Het is de bedoeling om een idee te vormen over bedrijven die een opmerking krijgen over hun interne beheersingssysteem over de financiële rapportering. Het is de bedoeling om sectoren te selecteren waar er een verhoogde kans bestaat dat de bedrijven een zwakke interne beheersing over de financiële rapportering hebben. Een sector met mogelijks problemen met de interne beheersingsprocedures met betrekking tot de financiële overzichten, is de diamantsector. Aan de hand van het interview met Beckers C. en Jambon E. (25 maart, 2016) kwamen ook volgende sectoren aan het licht: "De diamantsector zal voor EY altijd een rode vlag geven aangezien deze sector een te hoog risico heeft. Hiervoor dienen een hele hoop extra vragen ingevuld te worden en moet je goedkeuring krijgen vooraleer zo een klant wordt aangenomen. Ook naar bedrijven in de gokindustrie gaat met een tweede en derde blik naar gekeken worden, eveneens als de porno-industrie. EY heeft bijna geen klanten in deze sectoren. Kleinere bouwondernemingen kunnen ook wel risicovoller zijn doordat ze veel in het zwart werken. Zo'n klanten moet je dan eigenlijk niet doen, zeker als EY zijnde."

Voor het selecteren van de ondernemingen werd in de Belfirst eerst gekeken naar de sector waarin deze bedrijven actief zijn volgens de NACE-code, er werd gekozen voor: bewerken van diamant (32121), groothandel van diamant en andere edelstenen (46761) en loterijen en kansspelen (92000). Vervolgens werd gekeken naar de ondernemingen die een commissaris benoemd hadden. Voor de bedrijven in de diamantsector werd tenslotte gekeken welke ondernemingen een omzet realiseerde in het laatst gepubliceerde boekjaar. Zo bekomen we 349 ondernemingen voor de diamantsector en 57 ondernemingen voor de gokindustrie. In de diamantsector werd vervolgens gekozen voor de grootste 143 bedrijven van de steekproef. Wat de gokindustrie betreft werden alle 57 ondernemingen geselecteerd. Daarna werd de jaarrekening en het bijhorend commissarisverslag opgevraagd via de balanscentrale van de Nationale Bank van België. In het commissarisverslag van de geselecteerde bedrijven werd gekeken naar de auditopinie, de auditor en eventuele opmerkingen over de interne beheersing. Van de 143 geselecteerde bedrijven in de diamantsector, hadden twee bedrijven (Diamond Realisations Belgium en Ishaan Diamonds) in werkelijkheid geen auditor. Voor de bedrijven in de gokindustrie hadden 25 ondernemingen in werkelijkheid dan toch geen auditor te hebben en 2 bedrijven (Tiercé-Franco-Belge en Expansa) waren reeds failliet.

Voor alle ondernemingen werden volgende gegevens verzameld in een Excel bestand: de NACE-BEL-code (sector), financiële gegevens, financiële ratio's, auditopinie, auditkantoor en of er eventuele opmerkingen over de interne beheersing over de financiële rapportering werden vermeld. Er wordt ook genoteerd als de onderneming een opmerking krijgt over de administratieve organisatie. Dit doen we omdat de interne beheersing gekoppeld is aan de administratieve organisatie.

De diamantsector is zoals eerder gesteld een bijzondere sector, dit geldt ook voor het uitvoeren van een audit in deze sector. Het Instituut van Bedrijfsrevisoren wijst hiervoor zijn leden erop dat de ISA's ook dienen te worden toegepast bij de controle van de jaarrekening van ondernemingen in de diamantsector. Dit doen ze naar aanleiding van vaststellingen door de toezicht- en kwaliteitscontrole. Het moeten toepassen van de ISA's zorgt ervoor dat informatie die is opgenomen in het jaarverslag van 1990, 1991 en 1992 betreffende de diamantsector niet meer van toepassing is (Instituut van Bedrijfsrevisoren, 2015). Deze informatie heeft betrekking tot het waarden van de voorraad van bedrijven in de diamantsector. Zo zou de auditor kunnen steunen op de jaarlijkse statistische enquête opgesteld door het ministerie van Economische zaken om de voorraad te kunnen schatten op het einde van het boekjaar. Daarnaast wordt ook een voorstel gedaan om de waarde van de voorraad in dollar om te rekenen naar de Belgische frank (IBR, jaarverslag 1990). In het jaarverslag van 1991 van het Instituut van Bedrijfsrevisoren wordt een voorstel gedaan om een verband te leggen tussen de jaarlijkse voorraadaangifte, de jaarlijkse statistische enquête en de boekhoudkundige inventaris. De auditor zou een oordeel met voorbehoud moeten geven indien de gegevens van de jaarlijkse aangifte niet overeenkomen met de gegevens in de jaarrekening of indien de beoordeling niet in karaat gevoerd is.

Hoofstuk 7: Beschrijving steekproef

7.1 Opmerking over de interne beheersing

Van de 141 bedrijven in de diamantsector die een commissarisverslag openbaar hebben gemaakt, kregen er maar liefst 70 ondernemingen (49,65 %) een opmerking in het tweede deel van het commissarisverslag of in de onderbouwing van het oordeel met voorbehoud. De auditor maakt een opmerking aan de vennoten dat bedrijven die actief zijn in de diamantsector ten opzichte van de gerealiseerde omzet, een beperkte structuur en organisatie kennen. De auditor vermeldt dat hij zijn auditwerkzaamheden heeft moeten aanpassen aan het beperkte interne beheersingssysteem eigen aan de diamantsector. Als we dan verder kijken naar welke auditkantoren een opmerking geven over de interne beheersing over de financiële rapportering, vinden we dat 68 bedrijven (97,14 %) met een opmerking het auditkantoor Figurad als bedrijfsrevisor hebben. Eén opmerking over de interne beheersing werd geschreven door Bedrijfsrevisor F. Van Vlaenderen en de laatste opmerking werd gerapporteerd door VGD Audit in hun onderbouwing van het oordeel met voorbehoud. Ik heb geprobeerd om een afspraak voor een interview te regelen met het auditkantoor Figurad maar door de drukke periode in de audit was het helaas onmogelijk om tijd vrij te maken in hun agenda voor eind juli.

Naast de opmerking in het tweede deel van het commissarisverslag komt het in 20 gevallen (14,18%) van de geselecteerde diamantvennootschappen voor, dat de onderneming een verklaring met voorbehoud krijgt over de voorraad met hierin een opmerking over de administratieve organisatie. De administratieve organisatie hangt samen met de interne beheersing van de onderneming. Het viel ook hier op dat één auditkantoor, Grant Thornton, 18 keer een controleverklaring met voorbehoud gaf met hierin een opmerking over de administratieve organisatie. Als onderbouwing voor het voorbehoud wordt vermeld dat de sterk schommelende marktgegevens en de administratieve organisatie van de onderneming, het niet toelaten de waarde van de voorraad op een degelijke manier te controleren. De andere twee auditkantoren zijn VGD audit en Eric Van Der Veken & C°. VGD Audit vermeldt in de onderbouwing van het oordeel met voorbehoud dat de interne controle en administratieve organisatie met betrekking tot de waardering van de voorraad geen gepaste controle toelaten. Eric Van Der Veken meldt in het commissarisverslag onder het oordeel met voorbehoud dat de administratieve organisatie en de opvolging geen gepaste controle toelaat van de waardering van de voorraad. Ik heb contact opgenomen met het auditkantoor Grant Thornton voor een interview af te nemen maar helaas kunnen zij niet meewerken door de drukke periode in de afdeling.

Over het algemeen kunnen we zeggen dat de auditor de lezer van het commissarisverslag waarschuwt voor een zwakke administratieve organisatie of beperkte interne beheersing in 89 controleverklaringen (63,12%) van de in totaal 141 onderzochte commissarisverslagen.

Wat de gokindustrie betreft werd, in tegenstelling tot de verwachting, voor de 30 geselecteerde ondernemingen geen enkele opmerking over de interne beheersing neergeschreven in het commissarisverslag. Wij kunnen bijgevolg geen vergelijking maken tussen de ondernemingen met of zonder opmerking in die sector.

7.2 Auditkantoor

In de steekproef uit de diamantsector hebben de meeste ondernemingen (97,16 %) geen Big4-auditor. KPMG heeft drie klanten in de sector (2,13%), EY één. Het auditkantoor dat het vaakst voorkomt in de steekproef is Figurad (48,23%), gevolgd door Grant Thornton (12,77 %) en RSM InterAudit (12,06 %). De overige auditkantoren hadden een aandeel van minder dan 10% in de steekproef. Dat de Big4-auditkantoren niet veel vertegenwoordigd zijn in de diamantsector is geen verrassing. Zoals eerder aangehaald behoort deze industrie tot de *red flags* van EY. Het niet willen aannemen van klanten in deze industrie zou een verklaring kunnen zijn voor de ondervertegenwoordiging. Beckers C. (25 maart, 2016) stelt: "Voor je een klant aanneemt, wordt er een beoordeling gemaakt of je de klant kan of wil aannemen. Dit wordt gedaan aan de hand van een onderzoek en een heel aantal vragen: in welke sector zit dit bedrijf, wie zijn de eigenaars van dat bedrijf, wie zetelt er in de raad van bestuur?" Jambon E. (25 maart, 2016) vult aan: "Dit kadert in het *engagement acceptance*, waar je kijkt of het risico eigenlijk niet te hoog oploopt. Bepaalde sectoren mogen we bijvoorbeeld niet aannemen omdat het risico te hoog is, bijvoorbeeld gokkantoren, daar mogen we geen werkzaamheden bij uitvoeren."

Als er een onderscheid wordt gemaakt tussen de groep van bedrijven die geen opmerking over de interne beheersing hebben gekregen en de groep bedrijven waar de auditor wel een opmerking over de interne beheersing heeft gerapporteerd, merken we dat er een verschil is voor het type auditkantoor dat de onderneming heeft. Aangezien de 4 bedrijven die een Big4-auditor hebben geen opmerking hebben gekregen, is er een significant verschil tussen de groep met en zonder opmerkingen (Chi-kwadraat test met een p-waarde van 0,044).

Dit is ook het geval als we het onderscheid uitbreiden naar de groep bedrijven die een opmerking krijgen over de interne beheersing of waar de administratieve organisatie het niet toelaat de waardering van de voorraad te controleren en de groep zonder opmerking over de interne beheersing of administratieve organisatie. Daar ook nu de 4 ondernemingen met een Big4-auditkantoor in de groep zonder opmerkingen vallen, is er een significant verschil tussen de twee groepen (Chi-kwadraat test met een p-waarde van 0,008).

Wat de gokindustrie betreft, maken 33,33% van de ondernemingen gebruik van de diensten van een Big4 kantoor. Het kwam in deze industrie regelmatig voor dat de audit door twee auditkantoren samen werd gedaan. PWC heeft het grootst aantal klanten binnen deze sector, namelijk vier. Dan volgen KPMG met drie klanten, EY met twee en Deloitte met één cliënt. De andere 20 bedrijven in deze industrie hebben een kleiner auditkantoor of een zelfstandige bedrijfsrevisor.

7.3 Controleverklaring

Het merendeel van de ondernemingen (84,40 %) binnen de diamantsector krijgt een oordeelverklaring met voorbehoud. Dit voorbehoud wordt in alle gevallen gegeven over de voorraad, waarvan de waarde zeer moeilijk met de gebruikelijke auditwerkzaamheden te controleren is. Het gebeurt dat het voorbehoud ook over de handelsdebiteuren gaat. Dit doet zich voor als een vordering door de auditor dubieus geacht wordt en een materieel effect heeft op de jaarrekening indien men dit zou aanpassen. Er kregen maar 11 ondernemingen een verklaring zonder voorbehoud (7,8 %). Er werd in 10 gevallen (7,09%) een onthoudende verklaring gegeven. Hier waren vaak verschillende problemen tegelijk aan de hand waardoor het onmogelijk was voor de auditor om een oordeel te geven. Enkele voorbeelden van problemen zijn: de voorraad kon niet gewaardeerd worden, handelsvorderingen die niet geïnd zouden kunnen worden, geschillen met het gerecht en compenseren tussen rekeningen. Aan één bedrijf (0,71%) werd een afkeurende verklaring afgeleverd, namelijk Layan Gems. De jaarrekening van deze onderneming werd afgekeurd aangezien de auditor zich niet kon uitspreken over de voorraad en deze onderneming een klantengeschil heeft. Als dit geschil negatief zou aflopen voor het bedrijf, dan heeft de onderneming een significant negatief eigen vermogen.

Als we de vergelijking maken tussen de groep met een opmerking en de groep zonder, komen we tot de vaststelling dat er een significant verschil is tussen de twee groepen wat betreft welk type controleverklaring (Chi-kwadraat test met een p-waarde van 0,003). In de groep van bedrijven die een opmerking hebben gekregen, kregen maar twee bedrijven een oordeel zonder voorbehoud, in tegenstelling tot de bedrijven zonder opmerking waar 9 bedrijven een oordeel zonder voorbehoud ontvingen. De verklaring met voorbehoud werd in 67 van de 70 audits (95,7%) gegeven aan de groep met een opmerking over de interne beheersing, terwijl dit voor ondernemingen zonder een opmerking 'maar' in 52 van de 71 (73,2%) het geval was. Een oordeelonthouding daarentegen kwam in de groep zonder opmerking 9 keer voor (12,7% van deze groep), maar werd in de groep van bedrijven met een opmerking slechts één keer gegeven (1,4% van de ondernemingen met opmerking). De enige afkeurende verklaring kwam voor in de groep zonder een opmerking over de interne beheersing. Oordeelonthouding of afkeuring worden dus niet gemotiveerd door tekorten in interne beheersing.

Wanneer de groep met een opmerking over de interne beheersing wordt uitgebreid met de bedrijven die een opmerking kregen over de administratieve organisatie, bekomen we opnieuw een significant verschil van type controleverklaring (Chi-kwadraat test met een p-waarde van 0,001). Een oordeel zonder voorbehoud komt 9 keer (17,3%) voor in de groep zonder opmerkingen, dit tegenover 2 maal (2,2%) in de groep met opmerkingen. Deze aantallen blijven in absolute waarden hetzelfde voor de uitgebreide groep, procentueel verschilt dit doordat de groep zonder opmerkingen kleiner is geworden. De groep met opmerking kreeg in 83 (93,3%) van de 89 gevallen een oordeel met voorbehoud, t.o.v. 69,2% van de ondernemingen zonder opmerking.

In de groep zonder opmerkingen krijgen 6 (11,5% binnen deze groep) ondernemingen een oordeelonthouding tegenover 4 (4,5%) in de groep met opmerkingen over de interne controle of administratieve organisatie. De afkeurende verklaring zit in de groep zonder opmerkingen. Een beperkte interne controle of zwakke administratieve organisatie leiden niet tot een oordeelonthouding of afkeuring.

De bedrijven in de gokindustrie kregen alle 30 een oordeelverklaring zonder voorbehoud.

7.4 Rechtsvorm vennootschap

De rechtsvorm die het meest voorkomt in de steekproef van de diamantsector is de BVBA (51,75 %), gevolgd door privaatrechtelijke NV (27,27 %), NV (18,88 %), EBVBA (1,40 %) en tenslotte de commanditaire vennootschap op aandelen (0,70 %).

Ook voor de rechtsvorm is er een significant verschil tussen de groep met en zonder opmerking over de interne beheersing (Chi-kwadraat test met een p-waarde van 0,014). Zo blijkt dat in de groep die een opmerking krijgen er 47 BVBA's of EBVBA's zijn (67,1% van de groep), terwijl er in de groep van bedrijven zonder opmerking maar 28 BVBA's zijn (39,4%). Wat de naamloze vennootschappen (NV's en privaatrechtelijke NV's) betreft, is het zo dat 42 ondernemingen (59,2%) in de groep zonder opmerking een NV is. Bij de groep die wel een opmerking gerapporteerd hebben, vinden we 23 bedrijven die gebruik maken van de rechtsvorm NV (32,8% van de groep).

Als de groep met opmerking over de interne beheersing wordt uitgebreid met de bedrijven met een opmerking over de administratieve organisatie, is er nog steeds een significant verschil tussen de twee groepen wat de rechtsvorm betreft (Chi-kwadraat test met een p-waarde van 0,000). In de groep met opmerkingen zijn er 59 (66,3%) BVBA's of EBVBA's, in de groep zonder opmerkingen zijn er maar 16 (30,8%) ondernemingen van deze rechtsvorm. Naamloze vennootschappen of privaatrechtelijke naamloze vennootschappen komen vooral voor in de groep zonder opmerkingen, 36 (69,2%). Een merklijk verschil met bedrijven met opmerkingen over de interne beheersing of administratieve organisatie, hier zijn maar 29 (32,6%) NV's of privaatrechtelijke NV's. Eén bedrijf (1,1%) in de groep met opmerking organiseert zich als commanditaire vennootschap op aandelen.

Binnen de gokindustrie vinden we zes rechtsvormen terug. De grootste groep van bedrijven zijn privaatrechtelijke naamloze vennootschappen (25 van de 57 bedrijven), gevolgd door 18 naamloze vennootschappen, 11 BVBA's, één publiekrechtelijke naamloze vennootschap (Nationale Loterij), één CVBA en één privaatrechtelijke coöperatieve vennootschap.

7.5 Gemiddelde waarde van de financiële gegevens en ratio's van de groep bedrijven uit de diamantsector met en zonder opmerking over de interne beheersing

Als we gaan kijken of er in de diamantsector significante verschillen zijn tussen de gemiddelde waarde van enkele variabelen tussen de groep die een opmerking kreeg over zijn interne beheersingssysteem en de groep die geen opmerking kreeg, is het antwoord in het algemeen negatief. Aan de hand van de gemiddelden van de omzet, het eigen vermogen en het totaal van de activa lijkt het dat de groep zonder opmerking over de interne beheersing een hoger gemiddelde heeft op deze drie financiële gegevens dan de groep met opmerking, maar dit wordt statistisch niet ondersteund. Dat geldt ook voor de financiële ratio's. Het gemiddelde van de variabele commissarisverslag verschilt evenmin significant tussen de groepen. Het lijkt dat bedrijven in de groep met een opmerking gemiddeld een kleinere voorraadwaarde en minder handelsvorderingen hebben maar statistisch is er geen significant verschil. Er is slechts één variabele waarvan de gemiddeldes wel significant verschillen tussen de twee groepen op het 5%-niveau (T-toets met significantieniveau van 0,044), namelijk de binaire variabele Big4. Er wordt gevonden dat enkel bedrijven zonder opmerking gebruik maken van de diensten van een Big4-auditkantoor.

	Bedrijf met Opmerking IB			Bedrijf zonder opmerking IB		
	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Minimum	Maximum	Gemiddelde
Omzet	42544,36	636292,76	129970,58	40444,41	2496816,00	206589,65
EV	155,68	146487,60	11069,17	67,36	288350,00	17275,39
Totaal Actief	2856,43	361573,01	50181,53	5384,84	672424,00	61466,84
Current ratio	0,99	3,98	1,52	1,00	3,05	1,51
Solvency ratio (in %)	0,55	56,73	20,37	0,47	89,78	24,45
Profit Margin (in %)	-0,13	1,36	0,22	-39,90	4,50	-0,14
Commissarisverslag	1,00	3,00	1,99	1,00	4,00	2,03
Big4	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,06
Voorraad	275,84	176797,36	15526,61	24,20	253054,00	18711,46
Handelsvorderingen	5,92	163589,13	31601,48	0,00	284903,00	34277,41

Tabel 1: Beschrijvende statistieken groep met/zonder opmerking IB (Omzet, EV, Totaal actief, Voorraad en handelsvorderingen in 1000 euro)

7.6 Gemiddelde waarde van de financiële gegevens en ratio's van de groep bedrijven uit de diamantsector met en zonder opmerking over de interne beheersing/administratieve organisatie

Als de groep met opmerkingen over de interne beheersing wordt uitgebreid met bedrijven die een opmerking over de administratieve organisatie krijgen, worden er in het algemeen geen significante verschillen gevonden tussen de groepen. De financiële gegevens met betrekking tot de grootte van de onderneming lijkt groter voor bedrijven zonder opmerkingen maar dit verschil is niet significant. De gemiddelden van de financiële ratio's liggen vrij dicht in de buurt van elkaar, er is dan ook geen significant verschil tussen de twee groepen. De gemiddelde waarde van de voorraad is lager voor de groep met een opmerking, maar ook dit verschil is univariaat niet significant. De gemiddelde waarde van de handelsvorderingen lijkt nu hoger voor de groep met opmerking, dit was omgekeerd toen er enkel gekeken werd naar de bedrijven met een opmerking over de interne beheersing. Het verschil blijft wel niet significant. Daarnaast blijft de binaire variabele Big4 de enige variabele die significant is op het 1%-significantieniveau (T-toets met significantieniveau van 0,008). De ondernemingen die een Big4-auditor hebben, bevinden zich in de groep van bedrijven zonder opmerking.

	Bedrijf met Opmerking IB/AO			Bedrijf zonder opmerking IB/AO		
	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Minimum	Maximum	Gemiddelde
Omzet	41099,04	772653,41	145597,61	40444,41	2496816,00	207838,82
EV	155,68	146487,60	12588,57	67,36	288350,00	16942,53
Totaal Actief	2856,43	361573,01	52370,18	5384,84	672424,00	61844,35
Current ratio	0,99	3,98	1,52	1,00	3,05	1,50
Solvency ratio (in %)	0,55	56,73	21,96	0,47	89,78	23,22
Profit Margin (in %)	-0,13	2,80	0,26	-39,90	4,50	-0,34
Commissarisverslag	1,00	3,00	2,02	1,00	4,00	1,98
Big4	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,08
Voorraad	275,84	176797,36	15568,92	24,20	253054,00	19870,42
Handelsvorderingen	5,92	163589,13	33618,64	0,00	284903,00	31802,70

Tabel 2: Beschrijvende statistieken groep met/zonder opmerking IB/AO (Omzet, EV, Totaal actief, Voorraad en handelsvorderingen in 1000 euro)

Hoofdstuk 8: Resultaten

8.1 Binaire logistische regressies

8.1.1 Model 1: Opmerking over de interne beheersing

We gaan onderzoeken welke determinanten een invloed kunnen hebben op het al dan niet krijgen van een opmerking over de interne beheersing. Op het niveau van de individuele variabelen konden wij geen statistisch significante verschillen vaststellen (zie hierboven) maar dat sluit niet uit dat een multivariaat model mogelijk wel een verklaring kan geven. Dit gaan we doen aan de hand van een binaire logistische regressie. We kiezen voor deze soort van regressie aangezien de afhankelijke variabele binair is, de onderneming krijgt ofwel een opmerking over het interne beheersingssysteem of niet. De onafhankelijke variabelen die we hebben opgenomen in het model zijn: het natuurlijk logaritme van de omzet, het logaritme van het eigen vermogen, het logaritme van het totaal actief, de *current ratio* (liquiditeit), *solvency ratio* (solvabiliteit), *profit margin* (winstmarge), de binaire variabele Big4-auditor, het gekregen commissarisverslag en tenslotte het logaritme van de voorraadwaarde en het logaritme van de handelsvorderingen. We maken gebruik van het natuurlijk logaritme van de omzet, eigen vermogen, totaal activa, voorraad en de handelsvorderingen om het effect van *outliers* te verkleinen.

We kiezen ervoor om de logaritmes van de omzet, het eigen vermogen en het totaal der activa op te nemen omdat we zo een idee krijgen over de grootte van de onderneming. De redenering hierachter is dat bedrijven die groter zijn, meer middelen kunnen spenderen om een beter intern beheersingssysteem te implementeren en ook meer en betere procedures hebben (Doyle et al., 2007). Vervolgens kijken we naar de financiële resultaten van de onderneming aan de hand van financiële ratio's. We selecteren de *current ratio* als meting van de liquiditeit van de onderneming. We verwachten dat ondernemingen die meer liquide zijn minder snel een opmerking krijgen over de interne beheersing. Voor de solvabiliteit (*solvency ratio*) gaan we uit van dezelfde redenering. Ook voor bedrijven die een hogere winstmarge hebben verwachten wij minder snel een opmerking over de interne beheersing. Daarnaast wordt ook de binaire variabele Big4 opgenomen, deze test of de onderneming een Big4-auditor heeft of niet. De volgende onafhankelijke variabele is het commissarisverslag. Deze variabele kan vier mogelijke waardes aannemen, 1) als de onderneming een oordeel zonder voorbehoud krijgt, 2) voor een oordeel met voorbehoud, 3) voor een oordeelonthouding en 4) voor een afkeurende verklaring. We verwachten dat het type van commissarisverslag een invloed heeft op het krijgen van een opmerking over de interne beheersing. De richting van de invloed is echter onduidelijk. Zo zou een bedrijf met een hogere waarde voor commissarisverslag, een grotere kans hebben om een opmerking over de interne beheersing te krijgen. Langs de andere kant zou het kunnen dat de oordeelonthouding of afkeurende verklaring zo een zware controleverklaring is dat men niet meer extra de nadruk legt op de zwakke interne beheersing. Wij verwachten dat eerder de tweede uitleg van toepassing zal zijn.

De twee laatste variabelen zijn de logaritme van de voorraad en de handelsvorderingen. Deze variabelen worden opgenomen omdat het merendeel van de bedrijven in de steekproef (119 van de 141 geselecteerde bedrijven in de diamantsector) een oordeel met voorbehoud krijgen over de voorraad. Sommige bedrijven krijgen naast een voorbehoud over de waarde van de voorraad ook een voorbehoud over de handelsvorderingen aangezien sommige vorderingen dubieus zijn. Daarnaast zijn ook de oordeelonthouding en afkeurende verklaringen vaak gebaseerd op het niet kunnen controleren van de waarde van de voorraad en (dubieuze) handelsvorderingen.

Als we de binaire logistische regressie uitvoeren om te kijken welke determinanten nu een invloed hebben op het krijgen van een opmerking, worden de volgende resultaten bekomen.

	B	S.E.	Wald	Significantie	Exponent (B)
Log Omzet	,543	,917	,350	,554	1,721
Log EV	,366	,914	,160	,689	1,442
Log Totaal Actief	-2,417	1,404	2,965	,085	,089
Current ratio	,457	,609	,563	,453	1,579
Solvency ratio (in %)	-,042	,027	2,429	,119	,959
Profit Margin (in %)	,035	,095	,133	,715	1,035
Big4	-21,700	17605,698	,000	,999	,000
Commissarisverslag	-1,259	,610	4,255	,039	,284
Log Voorraad	,609	,325	3,504	,061	1,838
Log Vorderingen	,857	,694	1,523	,217	2,355
Constant	3,746	3,466	1,168	,280	42,344

Tabel 3: Resultaten binaire logistische regressie model 1

Er blijken maar 3 onafhankelijke variabelen significant op het 10%-significantieniveau te zijn en maar één daarvan op het 5%-significantieniveau. De variabelen die significant zijn: het logaritme van het totaal actief, het logaritme van de voorraad en het commissarisverslag (5%-niveau).

De tekens zijn zoals verwacht. Het logaritme van het totaal activa is negatief, dit betekent dat bedrijven die een groter totaal actief hebben minder vaak een opmerking krijgen over de interne beheersing. Kijken we naar de *odds ratio*, dit is de kans dat men een opmerking krijgt gedeeld door de kans dat men geen opmerking krijgt (Hair, Black, Babin & Anderson, 2014). Aangezien de bèta negatief is betekent dat de *odds ratio* omgedraaid moet worden. Dit betekent dat indien een bedrijf een groot activatotaal heeft men een hogere kans heeft om geen opmerking te krijgen. Dit komt overeen met wat er verwacht werd.

De laatste variabele die significant is op het 10%-niveau is het natuurlijk logaritme van de voorraad. Hier vinden we een positief teken, dit wil zeggen dat hoe hoger de waarde van de voorraad is, hoe meer kans men heeft om een opmerking te krijgen over de interne beheersing. Dit ligt in de lijn van wat er verwacht werd, daar men vaak een oordeel met voorbehoud over de voorraad krijgt. Het is dus zeer moeilijk voor de auditor om de waardering van de voorraad te controleren.

Het commissarisverslag heeft zoals verwacht een negatief teken. Dit betekent dat indien men een hoge waarde krijgt voor het commissarisverslag, in dit geval is dat een oordeelonthouding of afkeurende verklaring, men juist geen opmerking zou krijgen. Een mogelijke verklaring voor dit negatieve teken is dat indien het bedrijf een oordeelonthouding of afkeurende verklaring krijgt, de auditor niet meer specifiek een opmerking over de interne beheersing schrijft. In de beschrijvende statistieken was het reeds zo dat bedrijven in de groep met een opmerking over de interne beheersing vooral een oordeel met voorbehoud krijgen, in 67 van de 70 gevallen. Er was slechts één oordeelonthouding en geen afkeurende verklaring in deze groep. Het is dus niet zo dat een oordeelonthouding of afkeurende verklaring leidt tot een opmerking.

De *goodness-of-fit* van dit model kan op verschillende manieren onderzocht worden. Als eerste wordt er gekeken naar een pseudo R^2 maatstaf, de Nagelkerke R^2 . Hoe hoger deze waarde is, hoe beter het model is. Voor dit eerste model bekomen we een waarde van 0,162 voor de Nagelkerke R^2 . Dit is eerder laag. Daarnaast kan ook de test van Hosmer & Lemeshow worden uitgevoerd. Deze test gaat na hoe goed de classificatie van het model is. Dit door het aantal observaties in 10 groepen te verdelen en dan de frequentie zoals geobserveerd te vergelijken met de frequentie zoals wordt voorspeld door het model. Deze verschillen zijn niet significant op het 95% significantieniveau. Als laatste kan er gekeken worden naar de classificatietabel. Deze gaat na hoeveel van de 141 observaties correct worden toegewezen (Hair, Black, Babin & Anderson, 2014). Er wordt in totaal 68,8% correct toegewezen. Indien er gekozen wordt voor de ondernemingen toe te wijzen aan de grootste groep (*maximum chance criterion*) wordt er 50,3% juist toegewezen. Het model is redelijk goed voor het voorspellen van een opmerking (77% correct) maar is minder goed in het voorspellen van 'geen opmerking' (61% correct).

Geobserveerd		Voorspeld		
		Zwakke IB		Correct (%)
		0	1	
Zwakke IB	0	43	28	60,60%
	1	16	54	77,10%
Totaal %				68,80%

Tabel 4: Classificatietabel model 1

8.1.2 Model 2: Opmerking over de interne beheersing/administratieve organisatie

Wanneer we een tweede model testen naar welke determinanten een invloed kunnen hebben op het krijgen van een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie, nemen we dezelfde onafhankelijke variabelen op. De afhankelijke variabele in dit tweede model is opnieuw binair, de onderneming krijgt een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie oftewel krijgt het bedrijf geen opmerking.

Indien we dit model testen komen we een verschillend resultaat uit in vergelijking met het eerste model. In het tweede model zijn nog maar 2 variabelen significant op het 10%-niveau. Er is nog altijd maar één variabele die significant op het 5%-niveau. De onafhankelijke variabelen die significant zijn: het logaritme van het totaal actief en het logaritme van de handelsvorderingen. De eerste variabele op 5%-, de tweede op het 10%-significantieniveau. Het natuurlijk logaritme van de totale activa heeft opnieuw een negatief teken. Dit betekent dat grote bedrijven minder vaak een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie krijgen. Dit ligt in lijn met wat er verwacht werd.

Verder heeft het logaritme van de handelsvorderingen een positief teken. Dit betekent dat ondernemingen die een grotere waarde aan handelsvorderingen hebben, meer kans hebben op een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie. Hier is de redenering dat de ondernemingen die een oordeel met voorbehoud of een oordeelonthouding krijgen als commissarisverslag, deze krijgen doordat de waarde van de handelsvorderingen dubieus zijn.

	B	S.E.	Wald	Significantie	Exponent (B)
Log Omzet	1,256	,946	1,762	,184	3,511
Log EV	,363	,941	,149	,700	1,437
Log Totaal Actief	-2,976	1,441	4,267	,039	,051
Current ratio	,138	,574	,058	,810	1,148
Solvency ratio (in %)	-,019	,026	0,546	,460	,981
Profit Margin (in %)	,068	,116	,341	,559	1,070
Big4	-21,586	16772,885	,000	,999	,000
Commissarisverslag	-0,407	,539	0,569	,451	,666
Log Voorraad	,504	,323	2,423	,120	1,655
Log Vorderingen	1,453	,750	3,758	,053	4,278
Constant	-0,577	3,602	0,026	,873	0,561

Tabel 5: Resultaten binaire logistische regressie model 2

De *goodness-of-fit* van het tweede model wordt aan de hand van dezelfde testen geanalyseerd. De Nagelkerke R^2 voor dit model is 0.171, wat lichtjes beter is dan het eerste model. De Hosmer Lemeshow test is opnieuw niet significant op het 95% significantieniveau. Wat betekent dat de frequentie zoals geobserveerd wordt in de data niet verschilt van de frequentie zoals het tweede model voorspelt. Tenslotte wordt de classificatietabel onderzocht. Er wordt nu 70,2% aan de juiste groep toegewezen via het model. Volgens het *maximum chance criterion* worden 63,1% in de correcte groep ingedeeld (Hair et al., 2014). Het model voorspelt goed welke ondernemingen een opmerking krijgen (96%). Dit komt voornamelijk doordat er 123 bedrijven voorspeld worden een zwakke interne beheersing of administratieve organisatie te hebben. De voorspelling van het model welke bedrijven geen opmerking krijgen is zwak, slechts 27% wordt correct voorspeld.

Geobserveerd		Voorspeld		
		Zwakke IB		Correct (%)
		0	1	
Zwakke IB	0	14	38	26,90%
	1	4	85	95,50%
Totaal %				70,20%

Tabel 6: Classificatietabel model 2

8.2 Conclusies

Er werden enkel opmerkingen gevonden in de diamantsector, 70 handelen over de interne beheersing, 20 over de administratieve organisatie en 89 over de interne beheersing of/en de administratieve organisatie. Eén bedrijf kreeg zowel een opmerking over de interne beheersing als de administratieve organisatie. Verder werd er ook gekeken naar enkele gemiddelde van variabelen tussen de twee groepen die onderzocht werden vooraleer over te gaan tot de binaire logistische regressies.

De twee modellen die geschat werden, bekomen elk maar één onafhankelijke variabele die significant is op het 5%-niveau. In het eerste model is dit de onafhankelijke variabele commissarisverslag, in het tweede model is dit het logaritme van de totale activa. Deze laatste onafhankelijke variabele is ook significant in het eerste model, weliswaar op het 10%-significantieniveau. Via deze variabele werd er onderzocht of de grootte van de onderneming een effect heeft op het krijgen van een opmerking over de interne beheersing of een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie. Grotere bedrijven hebben dus een kleinere kans op het krijgen van een opmerking in beide geschatte modellen.

In de eerste binaire logistische regressie die werd uitgevoerd, is de onafhankelijke variabele commissarisverslag significant op het 5%-niveau. Er wordt een negatief teken bekomen wat betekent dat indien men voor commissarisverslag een hogere waarde krijgt, men minder kans maakt op een opmerking. De onafhankelijke variabele commissarisverslag krijgt een hogere waarde naargelang het bedrijf een oordeelonthouding (3) of een afkeurende verklaring (4) krijgt. In de beschrijvende statistieken is het duidelijk dat de oordeelverklaring met voorbehoud (2) het meeste voorkomt in de steekproef. Verder wordt er opgemerkt dat in de groep van bedrijven met een opmerking over de interne beheersing, de ondernemingen veelal een oordeel met voorbehoud krijgen (95,7%). Een oordeelonthouding of afkeurende verklaring in het commissarisverslag zal dus niet tot een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie leiden.

Daarnaast was ook het logaritme van de waarde van de voorraad significant op het 10% niveau in het eerste model. Het teken was positief en lag in lijn met de verwachtingen aangezien bedrijven met een hogere voorraadwaarde, een grotere kans hebben op een opmerking over de interne beheersing. Dit doordat bedrijven die een voorbehoud of oordeelonthouding ontvangen deze vaak krijgen over de waarde van de voorraad en soms over handelsvorderingen die dubieus zouden zijn.

In het tweede regressiemodel was de waarde van de voorraad niet meer significant. In dit model bleken de handelsvorderingen wel significant op het 10% niveau. Hiervoor geldt dezelfde redenering als voor de waarde van de voorraad.

De overige variabelen die werden getoetst blijken niet significant te zijn op het 10%-niveau. We kunnen dus geen uitspraken doen over deze variabelen.

Hoofdstuk 9: Besluit, beperkingen en suggesties voor toekomstig onderzoek

Deze masterproef had als doel te onderzoeken hoe de externe auditor zijn taak uitvoert omtrent het controleren en beoordelen van de interne beheersing over de financiële rapportering.

Om deze hoofdvraag te kunnen oplossen, werd er gebruik gemaakt van deelvragen. Het was noodzakelijk dat er een goede definitie van de interne beheersing was. De interne beheersing werd daarom gedefinieerd volgens de definitie van de COSO-organisatie. Vervolgens werd de interne beheersing over de financiële rapportering onderzocht. De interne beheersing en dan voornamelijk deze rond de financiële verslaggeving is belangrijk voor de externe auditor. De externe auditor gaat via dit beheersingssysteem inzicht trachten te verwerven in de organisatie. Hij gaat de belangrijkste processen die tot significante boekingen leiden, controleren aan de hand van observaties, interviews en testen. Indien de gecontroleerde onderneming een goede interne beheersing over de financiële rapportering heeft dan zal de auditor in zijn vervolg van zijn werkzaamheden minder testen moeten uitvoeren. Als de auditor tot de conclusie komt dat de interne beheersing over de financiële rapportering tekortkomingen bevat, dan zal hij alternatieve controlewerkzaamheden moeten uitvoeren. Heel zelden komt het voor dat het bedrijf zijn interne beheersing zeer slecht is, dan zal het onmogelijk zijn voor de auditor om opinie te vormen over het getrouw beeld. In dat geval zal de onderneming een oordeelonthouding ontvangen.

De toezichthouders op het auditberoep vinden tekortkomingen in het werk van de auditor betreffende het inzicht verwerven in de interne beheersing. In België wordt er aangehaald dat de externe auditor de interne beheersing onvoldoende analyseert. Daarnaast zou de auditor onvoldoende rekening houden met zijn bevindingen over het interne beheersingssysteem over de financiële rapportering in het vervolg van zijn audit. Internationaal wordt er aangehaald dat de auditor moeite heeft met IT gestuurde interne beheersingsprocedures aangezien deze vaak zeer ingewikkeld zijn. De auditor dient het IT-systeem met betrekking tot het interne beheersingssysteem te begrijpen en de nodige testen uit te voeren. Soms kan het ook zijn dat de auditor onvoldoende bewijsmateriaal verzamelt of onvoldoende alternatieve testen uitvoert als ze de interne beheersing over de financiële rapportering als ineffectief beoordelen.

In het praktijkgedeelte van deze masterproef was het doel om onderzoek te doen naar ondernemingen die een opmerking krijgen over hun interne beheersingssysteem. Hiervoor werd gekozen om enkele sectoren te selecteren die gekend staan voor hun zwakke interne beheersing over de financiële rapportering. Vandaar werd er na overleg gekozen voor de diamantsector en de gokindustrie. Er werden 200 ondernemingen geselecteerd via de databank van de Belfirst, 143 zijn actief in de diamantsector en 57 in de sector van loterij en kansspelen. Vervolgens werden de commissarisverslagen van deze ondernemingen opgevraagd via de balanscentrale van de Nationale Bank van België.

Uit de analyse van de controleverklaring bleek dat in de steekproef enkel ondernemingen binnen de diamantsector een opmerking over de interne beheersing kregen. Terwijl er toch verondersteld werd dat ook bedrijven in de gokindustrie problemen met de interne beheersing hebben. Er waren 70 ondernemingen met een opmerking over de interne beheersing. Daarnaast waren er nog 20 andere bedrijven die een opmerking kregen over de administratieve organisatie, waaronder de interne beheersing valt. Als we deze 2 soorten van opmerkingen samennemen, dan blijken 89 van de 141 (63,1%) ondernemingen in de diamantsector met auditor een opmerking over de interne beheersing of/en administratieve organisatie te hebben. Ondernemingen in de diamantsector maken niet vaak gebruik van een Big4-auditor. Verder bleek dat in de diamantsector de bedrijven uit de steekproef voornamelijk een oordeel met voorbehoud over de voorraad ontvingen. Daarnaast is er geen statistisch significant verschil op het niveau van de individuele variabelen tussen de groep met een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie en de groep zonder opmerking.

Vervolgens werd er aan de hand van binaire logistische regressies geschat welke determinanten een invloed hebben op het ontvangen van een opmerking over de interne beheersing. In de eerste regressie is de afhankelijke variabele, het al dan niet krijgen van een opmerking over de interne beheersing. De determinanten die getest worden hebben te maken met de grootte van de onderneming (logaritme van de omzet, logaritme van het eigen vermogen, logaritme van de totale activa), de financiële gegevens (logaritme van de voorraad en handelsvorderingen) en ratio's (*current ratio*, *solvency ratio* en *profit margin*), de auditor en het commissarisverslag. Er is één onafhankelijke variabele significant op het 5%-niveau. Dit is het commissarisverslag deze krijgt een hogere waarde naargelang het bedrijf een oordeelonthouding (3) of een afkeurende verklaring (4) krijgt. Het teken van deze variabele is negatief, dit betekent wanneer de onderneming een hogere waarde voor commissarisverslag krijgt, men minder snel een opmerking over de interne beheersing zal krijgen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat een oordeelonthouding of afkeurende verklaring op zich voldoende zwaar is en zo'n informatie biedt aan de lezers van de jaarrekening dat er geen specifieke opmerking over de interne beheersing dient geschreven te worden. Verder was het logaritme van het totaal actief significant op het 10%-niveau. De richting van deze variabele was negatief, ondernemingen met een groter totaal actief krijgen minder vaak een opmerking over de interne beheersing. De reden is dat grotere bedrijven meer middelen hebben om goede interne beheersingsprocedures op te stellen en te implementeren. Deze determinant werd ook gevonden in het onderzoek van Doyle et al. (2007). De laatste variabele die op het 10%-niveau significant is, is het logaritme van de voorraad. Hoe hoger de waarde van de voorraad, hoe meer kans op het krijgen van een opmerking. De idee hierachter is dat bedrijven in de diamantsector veelal een oordeel met voorbehoud over de voorraad krijgen aangezien de waarde van deze balanspost zeer moeilijk is te controleren door de auditor. De andere variabelen bleken niet significant te zijn.

Het tweede model heeft als afhankelijke variabele het krijgen van een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie. De onafhankelijke variabelen die werden opgenomen, zijn dezelfde als in het eerste model. In dit model was slechts één variabele significant op het 5%-niveau. Dit was het logaritme van de totale activa van de onderneming. Het teken was ook in deze regressie negatief. Ondernemingen die een hoger balanstotaal hebben, krijgen minder vaak een opmerking over de interne beheersing of de administratieve organisatie. De andere variabele die significant was, maar dan wel op het 10%-niveau, was het logaritme van de handelsvorderingen. Naast het krijgen van een voorbehoud over de voorraad, krijgen ondernemingen een oordeel met voorbehoud of oordeelonthouding doordat zij dubieuze vorderingen hebben. Het teken van deze determinant was positief, bedrijven met een hoge waarde aan handelsvorderingen krijgen vaker een opmerking over de interne beheersing of administratieve organisatie. De enige variabele die in beide modellen terugkomt, is het logaritme van het totaal actief. Er kan dus geconcludeerd dat grotere ondernemingen minder snel een opmerking over de interne beheersing krijgen.

Er dienen enkele bemerkingen gemaakt te worden over de resultaten die werden gevonden in de literatuurstudie en het empirisch onderzoek. De literatuur die werd gebruikt in het onderzoek is veelal Amerikaans. Dit is zeker zo in hoofdstuk 4.4 dat handelt over tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering. Men kijkt in dit deel naar tekortkomingen van het interne beheersingssysteem die gevonden worden in de audit van de interne beheersing over de financiële rapportering. Deze audit is enkel verplicht voor grote beursgenoteerde ondernemingen in Amerika. Doordat de regelgeving in België een stuk minder streng is dan de Amerikaanse SOX-wetgeving, is er minder informatie beschikbaar over de interne beheersing over de financiële rapportering. De toezichthouders in België melden zwaktes in het werk van de auditor omtrent het controleren van de interne beheersing, de rapportering hierover is eerder beperkt. In Nederland gaan ze een stuk verder in de controles op de kwaliteit van de auditwerkzaamheden. Er wordt ook heel uitgebreid gerapporteerd over deze tekortkomingen. Het empirisch onderzoek heeft ook enkele beperkingen. Allereerst is het niet eenvoudig om kwantitatieve gegevens over dit onderwerp te bekomen. Er is gekozen voor ondernemingen in sectoren die eerder gekend zijn voor het hebben van een zwakke interne beheersing over de financiële rapportering. Voor deze onderneming werd de jaarrekening nagegaan met bijhorend commissarisverslag via de balanscentrale van de Nationale Bank van België. Enkel in de diamantsector werden opmerkingen gevonden. In de gokindustrie werden geen opmerkingen over de interne beheersing gevonden. Het bleek zelfs dat alle geselecteerde ondernemingen binnen deze sector een oordeel zonder voorbehoud kregen. Er moet wel gewezen worden op de beperkte omvang van de steekproef binnen de diamantsector, dit kan verklaren waarom de significante resultaten eerder beperkt zijn. Door op de gegevens die verzameld werden over de diamantsector regressies uit te voeren, bekomen we uiteindelijk enkele resultaten. Er moet gewezen worden op enkele zaken. De diamantsector is een zeer specifieke sector met aparte regelgeving, dit geldt ook voor het auditeren van bedrijven binnen deze sector. De resultaten zijn dus niet te veralgemenen op andere sectoren.

Tenslotte zijn er nog enkele suggesties voor verder onderzoek. In het empirisch onderzoek heb ik mij gefocust op sectoren die een zwakke interne beheersing over de financiële rapportering hebben. In een volgende studie zou men een groter aantal sectoren kunnen kiezen, zonder te focussen op de sectoren waarvan geweten is dat de bedrijven een zwakke interne beheersing hebben. Binnen deze sectoren dienen dan enkele bedrijven geselecteerd te worden. Verder kan er dan opnieuw gezocht worden naar een opmerking over de interne beheersing in het commissarisverslag. Zo kunnen extra sectoren onderzocht worden. Er is geen onderscheid gemaakt tussen beursgenoteerde, grote, middelgrote en kleine ondernemingen, omdat er in het praktijkonderzoek maar een paar sectoren werden opgenomen. In toekomstig onderzoek zou men hiermee rekening kunnen houden.

Bibliografie

- Akresh, A. D. (2010). A risk model to opine on internal control. *Accounting Horizons*, 24(1), 65-78.
- Asare, S. K., Fitzgerald, B. C., Graham, L. E., Joe, J. R., Negangard, E. M., & Wolfe, C. J. (2013). Auditors' internal control over financial reporting decisions: Analysis, synthesis, and research directions. *Auditing*, 32, 131-166.
- Asare, S. K., & Wright, A. (2012). The effect of type of internal control report on users' confidence in the accompanying financial statement audit report. *Contemporary Accounting Research*, 29(1), 152-175.
- Ashbaugh-Skaife, H., Collins, D. W., Kinney, W. R., & Lafond, R. (2009). The effect of SOX internal control deficiencies on firm risk and cost of equity. *Journal of Accounting Research*, 47(1), 1-43.
- Autoriteit Financiële Markten. (2013a). Rapport naar aanleiding van AFM-onderzoek naar kwaliteit accountantscontrole en stelsel van kwaliteitsbeheersing en -bewaking bij negen OOB-vergunninghouders.
- Autoriteit Financiële Markten. (2013b). Themaonderzoek niet-OOB-accountantsorganisaties. Deel 1: NBA-kantoren.
- Autoriteit Financiële Markten. (2013c). Themaonderzoek niet-OOB-accountantsorganisaties. Deel 2: SRA-kantoren.
- Autoriteit Financiële Markten. (2013d). Themaonderzoek niet-OOB-accountantsorganisaties. Samenvatting onderzoeksbevindingen.
- Autoriteit Financiële Markten. (2014). Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles Big 4-accountantsorganisaties.
- Bedard, J. C., & Graham, L. (2011). Detection and severity classifications of sarbanes-oxley section 404 internal control deficiencies. *Accounting Review*, 86(3), 825-855.
- Belgische Vereniging van Beursgenoteerde Vennootschappen, Instituut van de Bedrijfsrevisoren & Institute of Internal Auditors Belgium. (2014). Richtlijnen voor een doeltreffende relatie tussen auditcomité, interne audit en externe audit.
- Beneish, M. D., Billings, M. B., & Hodder, L. D. (2008). Internal control weaknesses and information uncertainty. *The Accounting Review*, 83(3), 665-703.

- Bureau van Dijk. (z.d.). *Overzicht*. Opgevraagd op 04 april, 2016, via <http://www.bvdinfo.com/nl-be/our-products/company-information/national-products/bel-first>
- Commissie Corporate governance voor niet-beursgenoteerde ondernemingen. (2009). Code Buysse II: Corporate Governance, Aanbevelingen voor niet-beursgenoteerde ondernemingen. Opgevraagd op 25 januari, 2016, via <http://www.codebuysse.com/nl/buysse.nl.aspx>
- Commissie Corporate Governance. (2009). Belgische Corporate Governance Code 2009. Opgevraagd op 25 januari, 2016, via <http://www.corporategovernancecommittee.be/nl/over-de-code-2009/belgische-corporate-governance-code-2009>
- Committee of Sponsoring organizations of the Treadway Commission (2013). Internal control-Integrated framework: Executive Summary.
- Center for Audit Quality. (2013). Guide to internal control over financial reporting.
- De Samblanx, M. J. (1995). *Auditcomités en corporate governance*.
- Doyle, J., Ge, W., & McVay, S. (2007). Determinants of weaknesses in internal control over financial reporting. *Journal of Accounting & Economics*, 44(1/2), 193-223.
- Dries, R., van Brussel, L., & Willekens, M. (2011). *Handboek auditing* (3rd ed.). Antwerpen: Intersentia.
- Guberna & Verbond van Belgische Ondernemingen. (2014). Onderzoeksrapport, naleving van de Belgische corporate governance code 2009.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis: Seventh Edition*. Essex: Pearson Education Limited.
- Hammersley, J. S., Myers, L. A., & Shakespeare, C. (2008). Market reactions to the disclosure of internal control weaknesses and to the characteristics of those weaknesses under section 302 of the sarbanes oxley act of 2002. *Review of Accounting Studies*, 13(1), 141-165.
- Healy, P. M., & Palepu, K. G. (2003). The fall of Enron. *The Journal of Economic Perspectives*, 17(2), 3-26.
- Hermanson, D. R., Smith, J. L., & Stephens, N. M. (2012). How effective are organizations' internal controls? Insights into specific internal control elements. *Current Issues in Auditing*, 6(1), A31.
- Hoitash, R., Hoitash, U., & Bedard, J. C. (2008). Internal control quality and audit pricing under the Sarbanes-Oxley act. *Auditing*, 27(1), 105-126.

Hoitash, U., Hoitash, R., & Bedard, J. C. (2009). Corporate governance and internal control over financial reporting: A comparison of regulatory regimes. *The Accounting Review*, 84(3), 839-867.

Instituut van Bedrijfsrevisoren. (1990). Jaarverslag 1990

Instituut van Bedrijfsrevisoren. (1991). Jaarverslag 1991

Instituut van Bedrijfsrevisoren (2009). Normen inzake de toepassing van de ISA's in België. Opgevraagd op 11 februari, 2016, via https://www.ibr-ire.be/nl/regelgeving/normen_en_aanbevelingen/normen/Documents/9301_Norm-inzake-de-toepassing-van-de-ISAs-in-Belgie.pdf

Instituut van de Bedrijfsrevisoren. (2015). *Ons beroep: uw vertrouwen waard! Jaarverslag 2014.*

Instituut van de bedrijfsrevisoren. (2015). Mededeling 2015/05: Controle op de jaarrekeningen van entiteiten in de diamantsector conform de ISA's. Opgevraagd op 19 mei, 2016 via https://www.ibr-ire.be/nl/regelgeving/rechtsleer/mededelingen/Documents/2015-05-29_10_2015-Mededeling-toepassing-ISA-s-diamantsector.pdf

Instituut van de bedrijfsrevisoren. (2016). *Ons beroep: vertrouwen wekken, meerwaarde bieden! Jaarverslag 2015.*

International Forum of Independent Audit Regulators. (2016). Report on 2015 Survey of Inspections Findings.

International Forum of Independent Audit Regulators: About us. (z.d.). Opgevraagd op 03 maart, 2016, via <https://www.ifiar.org/About-Us.aspx>

International Standards on Auditing 200. Algehele doelstellingen van de onafhankelijke auditor, alsmede het uitvoeren van een controle overeenkomstig de International Standards on Auditing.

International Standards on Auditing 265. Meedelen van tekortkomingen in de interne beheersing aan de met governance belaste personen en het management.

International Standard on Auditing 315. Risico's op een afwijking van materieel belang identificeren en inschatten door inzicht te verwerven in de entiteit en haar omgeving.

International Standards on Auditing 330. Inspelen door de auditor op ingeschatte risico's.

Johnstone, K. M., Gramling, A. A., & Rittenberg, L. E (2012). *Auditing: A risk-based approach to conducting a quality audit.* South Melbourne: South-Western.

Kamer van verwijzing en instaatstelling. (2012). *KVI 2012 jaarverslag*.

Kizirian, T. G., Mayhew, B. W., & Sneathen, L. D. (2005). The impact of management integrity on audit planning and evidence. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 24(2), 49-67.

Krishnan, J. (2005). Audit committee quality and internal control: An empirical analysis. *The Accounting Review*, 80(2), 649-675.

Krishnan, J., Krishnan, J., & Song, H. (2011). The effect of auditing standard no. 5 on audit fees. *Auditing*, 30(4), 1-27.

Krishnan, G. V., & Yu, W. (2012). Do small firms benefit from auditor attestation of internal control effectiveness? *Auditing*, 31(4), 115.

Lin, S., Pizzini, M., Vargus, M., & Bardhan, I. R. (2011). The role of the internal audit function in the disclosure of material weaknesses. *Accounting Review*, 86(1), 287-323.

Munsif, V., Raghunandan, K., Rama, D. V., & Singhvi, M. (2011). Audit fees after remediation of internal control weaknesses. *Accounting Horizons*, 25(1), 87.

Nagy, A. L. (2010). Section 404 compliance and financial reporting quality. *Accounting Horizons*, 24(3), 441.

Public Company Accounting Oversight Board. (2007). An audit of internal control over financial reporting that is integrated with an audit of financial statements. Auditing Standard No.5. PCAOB Release No. 2007-005A. Washington DC: PCAOB.

Public Company Accounting Oversight Board. (2012). Observations from 2010 inspections of domestic annually inspected firms regarding deficiencies in audit of internal control over financial reporting. PCAOB Release No. 2012-006. Washington DC: PCAOB.

Rice, S. C., & Weber, D. P. (2012). How effective is internal control reporting under SOX 404? determinants of the (non-)disclosure of existing material weaknesses. *Journal of Accounting Research*, 50(3), 811-843.

Rose, A. M., Rose, J. M., & Norman, C. S. (2010). Perceptions of investment risk associated with material control weakness pervasiveness and disclosure detail. *The Accounting Review*, 85(5), 1787-1807.

Sarbanes-Oxley Act (2002). Opgevraagd op 04 november, 2015, via <https://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf>

Schneider, A., Gramling, A. A., Hermanson, D. R., & Ye, Z. (. (2009). A review of academic literature on internal control reporting under SOX. *Journal of Accounting Literature*, 28, 1.

Securities and Exchange Commission. (2009). Study of the Sarbanes-Oxley Act of 2002 section 404 Internal Control over Financial Reporting Requirement.

Securities and Exchange Commission. (2010). Internal control over financial reporting in exchange act periodic reports of non-accelerated filers. Opgevraagd op 15 maart 2016, via <https://www.sec.gov/rules/final/2010/33-9142.pdf>

Wet tot versterking van het deugdelijk bestuur bij de genoteerde vennootschappen en de autonome overheidsbedrijven en tot wijziging van de regeling inzake het beroepsverbod in de bank- en financiële sector (2010). Opgevraagd op 06 november, 2015, via http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2010040621&table_name=wet.

Wetboek van Vennootschappen (1999). Opgevraagd op 04 november, 2015, via http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1999050769&table_name=wet.

Wilmots, H. (2002). *Een praktische kijk op administratieve organisatie en interne controle*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij

Bijlage

Lijst van geselecteerde ondernemingen

Nummer	Naam	Sector
1.	EUROSTAR DIAMOND TRADERS	Diamantsector
2.	ROSY BLUE	Diamantsector
3.	DHARM DIAM	Diamantsector
4.	DIAROUGH	Diamantsector
5.	KIRAN EXPORTS	Diamantsector
6.	DOMINION DIAMOND MARKETING	Diamantsector
7.	ARJAV DIAMONDS	Diamantsector
8.	PLUCZENIK DIAMOND COMPANY	Diamantsector
9.	ARSLANIAN FRERES - ARSLANIAN FRERES AFDELING CONSTRUCTIE	Diamantsector
10.	K.G.K. DIAMONDS	Diamantsector
11.	YAEL STAR	Diamantsector
12.	SHRENUJ	Diamantsector
13.	DIACORE BELGIUM	Diamantsector
14.	DOMINION DIAMOND INTERNATIONAL	Diamantsector
15.	TACHE COMPANY	Diamantsector
16.	GLORIOUS GEMS	Diamantsector
17.	SAMIR GEMS	Diamantsector
18.	DALI DIAMOND COMPANY	Diamantsector
19.	GEMASIA	Diamantsector
20.	GEM DIAMONDS MARKETING SERVICES	Diamantsector
21.	BONAS COUZYN (ANTWERP)	Diamantsector
22.	A.C. DIAM	Diamantsector
23.	HK DIAM	Diamantsector
24.	FIRESTAR DIAMOND	Diamantsector
25.	KOMAL GEMS	Diamantsector
26.	DIAMANT IMPEX	Diamantsector
27.	GEMBLUE	Diamantsector
28.	IGC GROUP	Diamantsector
29.	ASPECO BELGIUM	Diamantsector
30.	DIAMOND TRADING	Diamantsector
31.	KARP IMPEX	Diamantsector
32.	ARODIAM MANUFACTURING COMPANY	Diamantsector
33.	STARGEMS	Diamantsector
34.	DIAJEWEL	Diamantsector
35.	WINDIAM	Diamantsector
36.	EXELCO	Diamantsector
37.	TRAU BROS	Diamantsector
38.	MISHAL	Diamantsector
39.	SHEETAL EUROPE	Diamantsector
40.	AFTERGUT N. EN ZONEN	Diamantsector
41.	S.V. GEMS	Diamantsector
42.	SMOLENSK DIAMONDS	Diamantsector
43.	TACHE-HSK	Diamantsector
44.	CHINTAN GEMS	Diamantsector

45.	ALLURE DIAM	Diamantsector
46.	DIANCO	Diamantsector
47.	J. PINCHASI & SONS	Diamantsector
48.	DIAMBEL	Diamantsector
49.	JEWELX ANTWERP	Diamantsector
50.	ANTWERP STAR DIAMONDS	Diamantsector
51.	BLISS DIAMONDS	Diamantsector
52.	VEEDIAM	Diamantsector
53.	M.S.D.	Diamantsector
54.	SUPERGEMS	Diamantsector
55.	MACKIE DIAMONDS	Diamantsector
56.	F.T.K. WORLDWIDE MFG	Diamantsector
57.	BRILLIANT STAR	Diamantsector
58.	D-GOLDI	Diamantsector
59.	BRILLIANT GEMS	Diamantsector
60.	AVNINA GEMS	Diamantsector
61.	I.D.R.P.	Diamantsector
62.	BLUE GEMS	Diamantsector
63.	GENESIS DIAMONDS	Diamantsector
64.	DIAMOND REALISATIONS (BELGIUM)	Diamantsector
65.	ESPEKA	Diamantsector
66.	SAMDIMON	Diamantsector
67.	DIABEX	Diamantsector
68.	ALISAR GEMS	Diamantsector
69.	SORADIAM	Diamantsector
70.	PINKUSEWITZ DIAMOND TRADERS	Diamantsector
71.	IDH DIAMONDS	Diamantsector
72.	SWINTU DIAM	Diamantsector
73.	DIAMPEX	Diamantsector
74.	C. MAHENDRA	Diamantsector
75.	CLASSIC DIAM	Diamantsector
76.	DIMEXON ANTWERP	Diamantsector
77.	CHORON DIAMONDS	Diamantsector
78.	DD MANUFACTURING	Diamantsector
79.	ADIAM	Diamantsector
80.	ARCOS - BELGIUM	Diamantsector
81.	SUPER DIAM	Diamantsector
82.	DIAMTRADE	Diamantsector
83.	BARSAMIAN DIAMONDS	Diamantsector
84.	DIAMOND CREATIONS	Diamantsector
85.	TWINKLEDIAM	Diamantsector
86.	INTERJEWEL EUROPE	Diamantsector
87.	G. DIAM	Diamantsector
88.	DE HANTSETTERS EN VERHAERE	Diamantsector
89.	AKASH DIAMONDS	Diamantsector
90.	ARKOT DIAMONDS	Diamantsector
91.	SAURAJ DIAMONDS	Diamantsector
92.	JEWELS ERA	Diamantsector
93.	CHINTAMANI	Diamantsector
94.	B.G.A. DIAMONDS	Diamantsector
95.	JAYAM	Diamantsector
96.	VITRAAG	Diamantsector

97.	K. VIJAY	Diamantsector
98.	PETRA DIAMONDS BELGIUM	Diamantsector
99.	SHIVANI GEMS	Diamantsector
100.	RISING STAR	Diamantsector
101.	D. NAVINCHANDRA GEMS	Diamantsector
102.	FORTUNE JEWEL	Diamantsector
103.	SHAH IMEXPORT	Diamantsector
104.	BELFORD INTERNATIONAL	Diamantsector
105.	HOPE BELGIUM	Diamantsector
106.	H.D. DIAM	Diamantsector
107.	JAIANCO	Diamantsector
108.	ROSEDIAM	Diamantsector
109.	DIAMCAD	Diamantsector
110.	J.R. DIAM	Diamantsector
111.	LAYAN GEMS	Diamantsector
112.	SIMPLEX DIAM	Diamantsector
113.	H.V.DIAM	Diamantsector
114.	ISHAAN DIAMONDS	Diamantsector
115.	SUNNEX	Diamantsector
116.	SANA DIAM	Diamantsector
117.	JAYVIDIAM	Diamantsector
118.	TRILLION STAR	Diamantsector
119.	SHAINYDIAM	Diamantsector
120.	DIABELG	Diamantsector
121.	N SHAH EN CO	Diamantsector
122.	M. RAJESH	Diamantsector
123.	J.N. DIAMONDS	Diamantsector
124.	STAR ASIA GEMS	Diamantsector
125.	LUKHI DIAM	Diamantsector
126.	SIMA DIAMOND	Diamantsector
127.	AMDIAM	Diamantsector
128.	G4S AVIATION SECURITY	Diamantsector
129.	PARAS GEMS	Diamantsector
130.	CHIRAG DIAMONDS	Diamantsector
131.	GEMBEL EUROPEAN SALES	Diamantsector
132.	YASH GEMS	Diamantsector
133.	HF DIAMONDS	Diamantsector
134.	RAJ GEMS	Diamantsector
135.	C.M. DIAMONDS	Diamantsector
136.	ARC TRADING	Diamantsector
137.	JIADIMON	Diamantsector
138.	VEE & VEE DIAM	Diamantsector
139.	RKAIN DIAMOND	Diamantsector
140.	H.R.P. DIAM	Diamantsector
141.	VIJAYDIMON	Diamantsector
142.	M.P. JEWELS	Diamantsector
143.	MUNIC GEMS	Diamantsector
144.	LOTTERIE NATIONALE	Loterij & kansspelen
145.	DERBY	Loterij & kansspelen
146.	POWER OIL	Loterij & kansspelen
147.	ALVADIS	Loterij & kansspelen
148.	SAGEVAS	Loterij & kansspelen

149.	TIERCE - FRANCO - BELGE	Loterij & kansspelen
150.	CASINOS AUSTRIA INTERNATIONAL BELGIUM	Loterij & kansspelen
151.	CIRCUS BELGIUM	Loterij & kansspelen
152.	STANLEYBET BELGIUM	Loterij & kansspelen
153.	GAMBLING MANAGEMENT	Loterij & kansspelen
154.	CASINO KURSAAL OOSTENDE	Loterij & kansspelen
155.	VATANA	Loterij & kansspelen
156.	ELECTRONIC ARTS BELGIUM	Loterij & kansspelen
157.	CASINO DE SPA	Loterij & kansspelen
158.	WILLY MICHIELS COMPANY	Loterij & kansspelen
159.	GRAND CASINO DE DINANT	Loterij & kansspelen
160.	EXPANSA	Loterij & kansspelen
161.	ECK	Loterij & kansspelen
162.	CHAUDFONTAINE LOISIRS	Loterij & kansspelen
163.	MIDDELKERKE CASINO KURSAAL	Loterij & kansspelen
164.	BLANKENBERGE CASINO-KURSAAL	Loterij & kansspelen
165.	UNIBOX GAMES	Loterij & kansspelen
166.	SERVICES AUX LOTERIES EN EUROPE	Loterij & kansspelen
167.	TIERCE LADBROKE	Loterij & kansspelen
168.	CIRCUS LEISURE	Loterij & kansspelen
169.	TONALTY AMUSEMENT	Loterij & kansspelen
170.	LES DEUX YVES	Loterij & kansspelen
171.	PARI MUTUEL MANAGEMENT SERVICES	Loterij & kansspelen
172.	LNL SERVICES	Loterij & kansspelen
173.	PROFESSIONAL GAMING SERVICES	Loterij & kansspelen
174.	ZITA-ZOE	Loterij & kansspelen
175.	NACO	Loterij & kansspelen
176.	E.T.C. EUROPA TECHNICS ET CIE	Loterij & kansspelen
177.	BINGO LUX	Loterij & kansspelen
178.	EURO 78	Loterij & kansspelen
179.	S.C. AUXILIAIRE P.M.U. BELGE	Loterij & kansspelen
180.	NAPOLEON GAMES	Loterij & kansspelen
181.	OLYMPIAN GAMES	Loterij & kansspelen
182.	SNOOK	Loterij & kansspelen
183.	SPEELHAL.NET	Loterij & kansspelen
184.	IGAMES SUPPORT	Loterij & kansspelen
185.	CASINO DE CHAUDFONTAINE	Loterij & kansspelen
186.	FUTURE GAMES	Loterij & kansspelen
187.	NAPOLEON GAMES INTERNATIONAL	Loterij & kansspelen
188.	CASINO REAL ESTATE	Loterij & kansspelen
189.	ALOHA	Loterij & kansspelen
190.	LUNA INVEST	Loterij & kansspelen
191.	JAVAS	Loterij & kansspelen
192.	EXPLOITATIE KURSAAL OOSTENDE	Loterij & kansspelen
193.	GILOPS SHOP'S	Loterij & kansspelen
194.	CKO BETTING	Loterij & kansspelen
195.	INTERNATIONAL GAMBLING SYSTEMS	Loterij & kansspelen
196.	ARTEKK	Loterij & kansspelen
197.	BREYDEL GAMES	Loterij & kansspelen
198.	OSTEND GAMES	Loterij & kansspelen
199.	GAMBLING CITY	Loterij & kansspelen
200.	BILLITZ	Loterij & kansspelen

Interview EY

Geïnterviewde: Christophe Beckers (Senior manager) en Ellen Jambon (Manager)

Datum: 25 maart 2016, 14u tot 15u30

Plaats: Kantoor EY Hasselt, Herckenrodesingel 4A box 1, 3500 Hasselt

Eerst onderwerp van de masterproef voorstellen, vervolgens vragen voor opname.

Vragenlijst:

Algemeen audit in de praktijk:

- Hoe beoordeelt de auditor de interne beheersing en dan specifiek over de financiële rapportering in de praktijk? Hoe gaat de auditor te werk?

De focus van de auditor ligt op het commissarisverslag. Het is zeker niet de taak om de interne beheersing van het hele bedrijf te gaan bekijken. Enkel het stuk bekijken dat van invloed kan zijn op de jaarrekening. Het is ook niet zozeer de taak om daar een beoordeling over te maken, als *stand-alone* eindproduct. Als auditor zal je niet alles kunnen controleren vandaar moet je op het interne controlesysteem van de klant kunnen vertrouwen. Als er geen interne beheersing is, kan je nooit een commissarisverslag geven. Om daar een idee van te krijgen ga je interne beheersing wel bekijken en nagaan welke controles er zijn op de processen die leiden tot significante boekingen op de rekeningen die belangrijk zijn. Op basis daarvan ga je een beoordeling maken van de interne beheersing om de risico's van een specifiek proces te bepalen en afhankelijk daarvan ga je in het vervolg meer of minder werk doen op de cijfers. Als je de interne beheersing als heel sterk beoordeelt ga je minder substantieve testen moeten doen. Is de interne beheersing ondermaats, zodanig dat je er totaal niet op kunt steunen, dan zal dat automatisch leiden tot een impact op het commissarisverslag. Indien dit mooi afgebakend is tot een bepaald proces, zoals voorraadproces dan gaat dat tot een voorbehoud leiden, een onthouding over de voorraad. De interne controle met betrekking tot de voorraad is zo slecht dat we ons niet kunnen uitspreken over de waarde van de voorraad. Als de interne beheersing in zijn geheel ontoereikend is dan ga je een onthoudende verklaring moeten geven. Als auditor kan je een totaal falende interne beheersingssysteem niet vervangen, je kan dit nooit oplossen door het doen van andere procedures. Er is ook een middenweg, indien het interne beheersingssysteem tekortkomingen heeft, dan moet de auditor bepalen hoeveel extra werkzaamheden hij moet doen om daar rond te werken, om op een andere manier voldoende assurance krijgen over bepaalde rekeningen. Zo iets zal leiden tot *managementletter* waar men aanbevelingen in gaat doen aan de raad van bestuur om deze te wijzen op tekortkomingen en dan is het aan de raad van bestuur om deze tekortkomingen te verhelpen.

Dat zal leiden tot bijkomende auditwerkzaamheden. Je bekijkt de processen, doet testen en vindt tekortkomingen. Dan moet er iets gebeuren hiermee. Ofwel kan men zeggen dat men daar rond kan werken door bepaalde extra procedures uit te voeren, dan kan je nog tot goedkeuring zonder voorbehoud komen mits belangrijke *managementletterpunten* aan de raad van bestuur. Anders als je niet rond de tekortkomingen kan werken, zal dat leiden tot een oordeel met voorbehoud indien je het probleem duidelijk kunt afbakenen tot bepaalde delen van de jaarrekening. Als de interne beheersing dermate ontoereikend is dat je je niet kan uitspreken over de jaarrekening dan wordt het een oordeelonthouding.

In België wordt nooit een aparte verklaring over het interne beheersingssysteem afgeleverd. In Amerika wordt dit wel geauditeerd en geattesteerd. In de praktijk worden we daar ook mee geconfronteerd als we de audit doen van filialen van Amerikaanse beursgenoteerde ondernemingen. Dan moeten er soms specifieke procedures uitgevoerd worden die betrekking hebben op de audit van de interne beheersing over de financiële rapportering. Ook sommige Belgische bedrijven moeten dit laten doen omdat ze genoteerd staan in Amerika.

- Wat is de invloed van de International Standards on Auditing, ISA 315, inzicht verwerven, ISA 330 omgaan met gevonden risico's en ISA 265 tekortkomingen melden aan de met governance belaste organen?

In België was de auditor al verplicht om naar de administratieve organisatie en de interne beheersing te kijken, als je het commissarisverslag leest dan staat erin dat de auditor naar de administratieve organisatie heeft gekeken. Als auditor ben je verplicht om daar naar te kijken, is ook logisch aangezien je als auditor maar een bepaald aantal uren hebt om je werk te doen en je niet alles kunt bekijken. Werkt met materialiteit en risico-inschatting, gebaseerd op interne beheersing, kijken hoe goed deze is en daarvan hangt voor een stuk de werkzaamheden af. Als je een auditopinie afgeeft, moet je naar de administratieve organisatie kijken. Voordat de ISA's van kracht waren, gingen sommige auditors hier wat korter door de bocht mee, maar nu sinds de invoering is het onaanvaardbaar niet naar het interne beheersingssysteem te kijken. Binnen EY en de andere Big4-bedrijven waren er al langer controlestandaarden die strenger zijn dan de ISA's, dus de ISA's hebben niet zo'n groot effect op de auditaanpak. Ook de *managementletterpunten* is in België altijd zo geweest.

- Het controlerisico kan men zien als een functie van de risico's op een afwijking van materieel belang en het ontdekkings-of detectierisico. Het risico op een afwijking van materieel belang bestaat uit de volgende componenten: het inherente risico en het interne beheersingsrisico (ISA 200). Hoe bepaalt men het interne beheersingsrisico en wanneer wordt dit bepaald?

Voor je een klant aanneemt, wordt er een beoordeling gemaakt of ze die klant kunnen of willen aannemen. Dit aan de hand van heel aantal vragen (wie in raad van bestuur) en ander onderzoek (Christophe Beckers). Kadert in *engagement acceptance* waar ze kijken of hun risico eigenlijk niet te hoog oploopt. Bepaalde sectoren mogen ze bijvoorbeeld niet aannemen omdat het risico te hoog is, bijvoorbeeld gokkantoren (Ellen Jambon). De definitieve bepaling van het interne controlerisico kan pas gedaan worden als je het interne beheersingssysteem hebt bekeken, je kan dit onmogelijk vooraf doen. Dit gebeurt aan de hand van interviews, die nadien gedocumenteerd worden om te kijken of dit klopt met de realiteit. Nadien als je wilt vertrouwen op het interne beheersingssysteem moet je testen gaan uitvoeren. Daarna kan men pas een beoordeling maken over de interne beheersing. Het werk vooraf staat stuk los van de beoordeling over de interne controle, de beoordeling kan je pas doen na de nodige testen. Je kent het interne controlerisico niet op voorhand. Een ineffectieve interne beheersing zorgt voor een stuk extra werk als auditor. Doorgaans neemt men een interview af met de klant over de status van de administratieve organisatie. Dit wordt ook meestal meegenomen in de offerte, als dit niet zo blijkt dan dient er terug gepraat te worden met de klant. Want dan komen er aantal uren bij wat niet te onderschatten is als je niet helemaal kan vertrouwen op de interne beheersing (Christophe Beckers). Dit is ook afhankelijk van de grootte van het bedrijf. Niet enkel kijken naar specifieke processen om daar controles te gaan identificeren en al gelang daarop te gaan steunen. Ook kijken naar *entity-level* controles, controles op een hoger niveau wat zorgt dat de financiële overzichten correct lopen vb: ethische code, oversight, raad van bestuur, zijn er uitgeschreven procedures, interne audit voor grotere bedrijven. Kadert op een overall level van interne controle en dan pas dieper op processen, welke controles bestaan er binnen deze processen en als deze controles er niet zijn wat kan dan de impact zijn. Niet elke controle die ontbreekt, heeft een even grote impact op de financiële overzichten (Ellen Jambon).

De interne beheersing:

- Welke plaats heeft het COSO-raamwerk in de taak van de auditor om inzicht te verwerven in de interne beheersing?

Het COSO-raamwerk staat los van de auditopdracht, dit is gewoon een set van regels waaraan de interne controle moet voldoen. Bij mijn portefeuille (Christophe Beckers) wordt dat niet echt toegepast. Het wordt niet als raamwerk gebruikt voor interne beheersing te organiseren bij zijn klanten. Wat niet betekent dat klanten een slechte interne beheersing hebben, als je dat ernaast legt, zouden ze aan heel veel voldoen. Maar COSO ligt niet aan de basis van hoe ze werken. Het is vooral belangrijk dat het interne beheersingssysteem van de klant efficiënt is. Het COSO-raamwerk is wel een goede benchmark voor de interne beheersing, zeker voor grotere bedrijven. Daarnaast is het een goed startpunt als je van nul moet beginnen.

- Hoe belangrijk is dit raamwerk voor de auditor in zijn taak om inzicht te verwerven in de interne beheersing? Zijn er eventuele nog andere raamwerken waar men gebruik van maakt?

Hangt ook af van het ERP of IT pakket dat de klant gebruikt, moet heel uw werking daar achter zetten. Aangezien je bij ERP in processen moet denken en controles op procesniveau gaan organiseren. Als je dat niet hebt moet je dit stap per stap invullen.

Corporate governance:

- Welke organen spelen allemaal een rol met betrekking tot het opstellen en in stand houden van een effectieve interne beheersing over de financiële overzichten? En wat zijn de taken van deze organen?

De raad van bestuur moet controle uitoefenen, dat is heel belangrijk. Het management moet voor de implementatie zorgen in de praktijk, de raad van bestuur moet dit nagaan en het management opvolgen dat alles conform de regels verloopt. Dit geldt wel vooral voor grote bedrijven.

- Rol van interne afdeling?

De interne afdeling zou rechtstreeks onder het auditcomité moeten hangen, in de praktijk hangt dat wel eens verkeerd. Het is heel belangrijk dat dit toch zo is want alleen op deze manier is de interne afdeling volledig onafhankelijk van het management. Het is ook belangrijk dat het auditcomité niet rapporteert aan de CEO en CFO, want dat zijn uiteindelijk belanghebbenden. De directie is degene die gecontroleerd dient te worden. Het auditcomité moet in principe controleren dat de interne controle maatregelen die zijn getroffen en zijn geïnventariseerd en ook effectief zo worden toegepast. Om dat volledig onafhankelijk te doen, rapporteren ze aan het auditcomité.

Het auditcomité gaat ook de interne audit sturen, mee de agenda bepalen wat er gecontroleerd wordt. Als er bepaalde tekortkomingen zijn dan geeft het auditcomité samen met de raad van bestuur feedback aan het management met de vraag om dat zo snel mogelijk op te lossen. Het is belangrijk dat dat zo georganiseerd is. Aan de CEO rapporteren die vindt dat niet leuk dat dat ook aan het auditcomité wordt gerapporteerd want is tegen hem. Waar het goed is georganiseerd is het zo.

- Hoe verloopt de samenwerking met de corporate governance organen die volgens de code Daems en Buysse II de interne beheersing moet organiseren en beschrijven?

Als externe auditor ben je verplicht om je strategie toe te lichten aan het auditcomité. Dit dien je te doen voor de auditwerkzaamheden beginnen alsook wanneer de auditwerkzaamheden zijn afgerond. Wanneer je werkzaamheden zijn afgerond, rapporteer je je bevindingen aan het auditcomité, de raad van bestuur kan op dat moment zijn jaarrekening en jaarverslag opmaken. Dus je hebt verplichte overlegmomenten met het auditcomité, het auditcomité moet ook waken over de onafhankelijkheid van de commissaris. Dat is een belangrijke taak. Het kan bijvoorbeeld ook zijn dat de commissaris bepaalde andere werkzaamheden voor cliënt doet en dan moet het auditcomité beoordelen of de commissaris nog steeds onafhankelijk is. Het kan soms ook zijn dat de klant vraagt om bepaalde niet-audit diensten uit te voeren, waarvan de *fee* hoger is dan de *audit fee*. Dan is het ook de taak van het auditcomité om te beoordelen of dit de onafhankelijkheid van de commissaris in het gedrang brengt. Het is pas na hun goedkeuring dat de opdracht kan aanvaard worden. Je moet communiceren met het auditcomité. Sommige bedrijven hebben eerder informeel auditcomité (kleinere bedrijven) terwijl bij andere bedrijven dit vermeld staat in de statuten en officieel is ingebouwd in de raad van bestuur, dan is dit de werkwijze.

- De Belgische corporate governance code 2009 stelt dat het auditcomité het uitvoerend management moet monitoren in de taak van het management om de doeltreffendheid van het intern beheersingsmechanisme na te gaan. Heeft de auditor hier een taak in of krijgt hij deze documenten niet?

Dat is volledig transparant. Het auditcomité regelt dit door interne afdeling samen te stellen. Deze heeft dan als taak om uit naam van het auditcomité om de interne beheersing te gaan controleren. Interne audit doet dit zoals een externe auditor dat doet, kijkt naar processen. Voorstel doen van wat te controleren afhankelijk van risico's de raad van bestuur heeft geïdentificeerd. Gaat dan naar het auditcomité om agenda te bespreken, het auditcomité kan dit dan bijsturen. Vervolgens wordt de agenda uitgevoerd en maakt daarover rapporten. Deze rapporten worden dan besproken met degene die gecontroleerd wordt, zaken waar afdeling niet voldoet (tekortkoming) waar belang aan wordt geknoopt. Dit wordt dan gerapporteerd aan het management en hier wordt dan finaal akkoord over het rapport gemaakt. Het rapport wordt daarna dan voorgesteld aan het auditcomité en die rapporten krijgt de externe auditor ook allemaal.

Het feit dat het auditcomité en de interne audit bestaan binnen het bedrijf en ook de bijhorende verslagen van het auditcomité en de interne auditfunctie, zijn een zeer belangrijke interne controle op entiteitsniveau. Het bewijst dat de klant zelf een interne beheersingssysteem heeft, maar daarnaast zijn eigen controles heeft om te testen of de interne beheersing wordt nageleefd. Een goed werkend auditcomité in combinatie met een goede interne audit is heel belangrijk voor de interne beheersing in zijn geheel. Bedrijven die dat hebben geïmplementeerd, krijgen een duidelijk lager risicoprofiel (Christophe Beckers). Vergaand kan er samenwerking bestaan met het interne auditdepartement. Zij kunnen controles hebben gedaan door het jaar waar de externe auditor dan op kan steunen mits er aan heleboel voorwaarden hebben voldaan, o.a., dat ze onafhankelijk, steekproef kunnen verifiëren en conform *guidelines* is. Op deze manier nauw samenwerken en zo het controlerisico verder naar beneden kunnen duwen (Ellen Jambon). Vragen inzage in rapporten.

- De Belgische corporate governance code 2009 en artikel 96 en 119 vermelden dat de corporate governance-verklaring informatie moet bevatten over de interne beheersing over de financiële rapportering. Heeft de auditor hier ook een rol in?

De auditor kijkt dit ook na, maar jaarverslag staat sinds aanpassing ISA's los van de jaarrekening. jaarverslag wordt nagekeken maar zal nooit leiden tot een aanpassing van het eerste deel van de opinie over de jaarrekening. Wordt dan vermeld in het 2de deel. Eerste deel spreek je je uit over de jaarrekening (auditverklaring). Het tweede deel vermeldt fouten die niet worden aangepast. Het jaarverslag wordt ook nagegaan door de auditor. Indien hier fouten of inconsistenties worden gevonden en deze niet worden aangepast door het bedrijf, zal dit tot een opmerking leiden in het tweede deel van het commissarisverslag.

Problemen met het controleren van de interne beheersing en tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering:

- Welke problemen ondervindt men in de praktijk bij het onderzoeken en beoordelen van de interne beheersing over de financiële rapportering? Wat zijn de moeilijkheden in deze taak?

In bijna alle bedrijven worden er wel problemen, tekortkomingen of bevindingen met betrekking tot het interne beheersingssysteem gevonden. Het grootste probleem en dan vooral bij kleine ondernemingen, is dat de interne beheersing wel bestaat maar deze niet of onvoldoende wordt gedocumenteerd. Daardoor kan de auditor niet verifiëren of de controles echt gebeurd zijn. Dit is eigenlijk een tekortkoming in de interne beheersing. Op deze manier krijg je soms problemen met de klant, aangezien deze wel een intern beheersingssysteem heeft maar dit niet kan bewijzen. Als auditor kan je hier dan niet op steunen. Is vervelend om rond te werken (Christophe Beckers).

In kleine bedrijven is al veel overzicht vanuit het management op hun mensen, ook de functiescheidingen zijn ook niet altijd heel goed waardoor ze niet de toegevoegde waarde zien om alle controles perfect te documenteren. (Ellen Jambon). Een niet goed-functioneerde interne controle komt ook regelmatig voor en dan is het soms moeilijk om te kijken in welke mate dit uw audit beïnvloedt. Is niet altijd een zwart-witverhaal, maar belangrijkste is toch documentatie (Christophe Beckers).

Om te kunnen vertrouwen op de interne controle moet je niet enkel op basis van interviews en documentatie werken maar ook testen doen. Dat zijn er dikwijls heel veel en als je dan één fout vindt dan moet je je steekproef uitbreiden en zijn dat nog eens heel veel testen erbij. Dit vergt een serieuze inspanning van de klant om al die informatie bij elkaar te zoeken (Christophe Beckers). IT-systemen zijn steeds belangrijker, maar in welke mate kan hierop gesteund worden? Dit betekent dat het IT-systeem correct moet opgezet worden, enkele voorbeelden zijn: wie heeft er toegang tot het systeem en hoe wordt dit gemonitord en wordt het wijzigingsbeheer fatsoenlijk gecontroleerd. Vaak heb je ook systeemcontroles, voor een auditor is het geweldig als je daar op kunt steunen. Want dit is een controle door het systeem, als deze één keer goed lopen dan lopen deze altijd goed. Bij manuele controles zit hier toch altijd een foutenmarge op. Sterk veranderende omgeving, IT-systeem is er maar de controles hierop zijn onvoldoende. Hangt samen met eerste probleem van documentatie van die controles is er niet altijd, ook voor het IT-systeem (Ellen Jambon). IT is heel complex. Binnen EY is er een gespecialiseerde dienst om dit te auditen, maar het is zeker niet evident om zoiets te testen. Er kan een automatische controle zijn die in principe altijd werkt, maar als auditor moet je wel aantonen dat je het IT-systeem begrijpt en dat je zeker weet dat dat gedurende het hele jaar zo gewerkt heeft. Het kan voorkomen dat dit werkt als de auditor in het bedrijf aanwezig is, maar dat het daarna niet meer correct functioneert. Er zijn enkele vragen die de auditor zich moet stellen over het IT-systeem. Wie heeft er toegang tot het systeem? Wie kan er allemaal controles aanpassen? Hoe kan je zeker zijn dat er door het jaar geen ongeautoriseerde wijzigingen zijn gebeurd? Dit maakt het verhaal wel complex (Christophe Beckers).

Is ook wel een moeilijkheid, bepaalde leemtes vaststellen, een voorstel doen om deze weg te werken. Maar klant zegt soms dat ze niet het personeel heeft om die controles te doen of het proces zo vertragen dat me dat centen gaat kosten. Een middenweg zoeken wat praktisch en goed genoeg is voor een bedrijf en wat het in theorie zou moeten zijn. Bijvoorbeeld; 4-ogenprincipe functiescheiding heel belangrijk maar bepaalde bedrijven maar 1 man zit is dat niet te doen. Geen 2de aanwerven om interne controle op peil te stellen. Er wordt wel rekening gehouden met de grootte van de onderneming wanneer we interne controle bepalen. Niet zeggen 2 man zit, nog 5 man moeten aanwerven is te gek (Christophe Beckers). Hangt ook weer vanaf waar uw significante risico's zitten. Als er bepaalde controles niet zijn maar het geen kwaad kan voor de onderneming of financiële overzichten. Moet de auditor hier ook niet van wakker liggen.

Als er wel significante risico's aan verbonden zijn en bepaalde controles niet gebeuren of worden gedocumenteerd, is de impact op de audit natuurlijk veel groter (Ellen Jambon). Hangt dus af van kosten-baten van het interne controlesysteem (Joris Carpentier)? Dit is een belangrijke middenweg, klant kan zeggen: "ik vind dat een terechte opmerking maar om enkele duizenden euro's per jaar uit te geven enkel om die opmerking weg te werken, ik verdien daar niets mee". Dit is zeker het geval als de klant dat niet helemaal op dezelfde manier percipieert als de auditor. Dan is er een risico dat de klant zegt: "ik heb dat onder controle, ik weet wat er in mijn bedrijf gaande is, ik weet dat dat een theoretisch risico is maar ik lig daar niet wakker van". Dan gaat de klant daar zeker geen extra geld aan uitgeven. Is dikwijls wel een moeilijkheid.

- IT-audit?

Mensen zijn hier speciaal voor getraind. IT-audit is zeer streng en niet veel bedrijven geraken hier van de eerste keer op door (Christophe Beckers). Is ook in samenwerking met de klant, eerste IT-audit komen er een hele reeks bemerkingen en dan samenwerken met klant om tot een goed interne controlesysteem te komen (Ellen Jambon). Moet ook werkbaar zijn. Soms snelle aanpassingen nodig, veel interne controles hier tussen gaat dat bemoeilijken. Hier moet ergens een middenweg worden gevonden.

- Hoe worden deze problemen of moeilijkheden opgelost?

Klant weet meestal dat de documentatie van de interne beheersing belangrijk is, is ook de verantwoordelijkheid van de raad van bestuur dat er een interne controle is en dat jaarrekening die daaruit voortvloeit een getrouw beeld geeft. Gaat veel breder dan enkel de jaarrekening. Klant weet dat ook zelf en wil ook IT-systeem waar hij zelf op kan vertrouwen.

- Hoe vaak worden er tekortkomingen in de interne beheersing gevonden, significant, materieel? Hoe wordt hier in de praktijk mee omgegaan? Alternatieve controles? Duurder?

Er wordt niet vaak een aangepaste auditopinie gegeven omwille van gaten in de interne controle. Het gebeurt niet vaak dat interne controle zo zwak is dat men daar niet rond kan werken. Voordat je klant aanneemt, ga je wel al een beeld hebben van dat bedrijf. Wat is dat voor bedrijf, ken je de naam? Meestal zie je wel op voorhand aan een bedrijf dat dat geen 'cowboys' zijn. Heel slechte bedrijven liggen er meestal al uit bij deze selectie. Bedrijven die overschieten zijn soms ook zeer ernstige tekortkomingen, bv op IT. Weinig bedrijven die over die lat kunnen springen maar dan kan je wel alternatieve testen doen. Een voorbeeld is een automatische controle, ene testen want die werkt altijd zoals die is geprogrammeerd. Dikwijls al een probleem in het begin van het systeem dat er te veel mensen toegang hebben of superusers die alles kunnen veranderen.

Dit betekent dat je dan niet kan vertrouwen op systeemcontrole. Als alternatief ga je die controle dan een jaar testen, niet één maar bijvoorbeeld 25 en als die allemaal in orde zijn dan gaat de auditor ervan uit dat die controle een gans jaar gewerkt heeft. Dus door extra werkzaamheden te doen, ga je die tekortkoming opvangen gedurende uw audit. Wel meer uren gedaan maar er is een serieuze tekortkoming en je kan je nog steeds uitspreken over de jaarrekening. Dat komt wel heel veel voor (Christophe Beckers). Of je kan *compensating* controles gaan testen, één controle die niet goed werkt maar die wordt opgevangen door een andere controle die op een andere manier gebeurt. Voorbeeld detectiecontrole, één keer in de maand gaat de CFO heel gedetailleerd door de cijfers gaan en zo bepaalde fouten wel aan het licht zouden komen. Op die manier toch vertrouwen op interne controlesysteem ondanks dat er één bepaalde controle niet werkt maar opgevangen wordt op een andere plaats (Ellen Jambon).

Externe audit kan nooit een falende interne controle opvangen! Auditor kan wel auditopinie documenteren door het uitvoeren van alternatieve werkzaamheden maar betekent nog niet dat de interne beheersing van de klant oké is, in bepaalde processen. Als je er echt niet rond kan werken (bv aankopen of voorraad) dan wordt er een voorbehoud gemaakt maar dat komt niet heel dikwijls voor.

- Wat zijn de gevolgen van tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering en tekortkomingen van materieel belang? Voor het bedrijf en voor de auditor?

Als tekortkomingen in de interne beheersing zo zwaar zijn dat het niet op een andere manier op te lossen is, gaat dat leiden tot een aangepast commissarisverslag. Voorbehoud als je het kan afbakenen tot een specifiek proces en onthouding als het zo materieel is dat die onzekerheid echt een diepgaande invloed heeft. Vroeger werden er veel opmerkingen gegeven maar dat wordt nu niet meer gedaan. De gevolgen van het auditorverslag kunnen wel groot zijn aangezien het verslag publiek is, dus zowel leveranciers als bankiers kunnen dat bekijken en zich vragen gaan stellen. Hierdoor kan het bedrijf wel schade ondervinden. Dit heeft ook een enorme impact op de verantwoordelijkheid en de aansprakelijkheid van de raad van bestuur aangezien zij er voor moeten zorgen dat het interne beheersingssysteem voldoende groot is om op te kunnen vertrouwen. Dat creëert een enorme druk bij de raad van bestuur om ingrijpende wijzigingen door te voeren, want het is natuurlijk heel moeilijk om een bedrijf te leiden dat door zijn zwakke interne beheersing geen betrouwbare financiële cijfers kan neerleggen.

Een falende interne beheersing kan er voor zorgen dat je gedurende het jaar foute financiële informatie hebt waardoor je verkeerde beslissingen neemt als bedrijf. Als het interne beheersingssysteem fouten bevat en de financiële cijfers verkeerd weergeeft dan kan dat ervoor zorgen dat de raad van bestuur foute beslissingen heeft genomen doorheen het jaar. Dan is er wel degelijk schade voor het bedrijf. De externe auditor komt dan bepaalde tijd later en kan er dan wel voor zorgen dat de fout eruit gehaald wordt en dat de financiële overzichten toch een getrouw beeld geven.

Hieruit kan zelfs een *clean* auditopinie voortkomen. Dit neemt niet weg dat er door het jaar op basis van verkeerde gegevens beslissingen zijn genomen.

- Indien men problemen heeft met het controleren van de interne beheersing over de financiële rapportering of tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering heeft gevonden, welke controleverklaring kan men dan geven?

Voorbehoud als je het kan afbakenen en onthouding als het zo materieel is dat die onzekerheid echt een diepgaande invloed heeft. Opmerkingen werden vroeger veel gedaan maar dat wordt nu niet minder gedaan.

- In welke sectoren dient men vaker een opmerking te schrijven over de interne beheersing over de financiële rapportering?

Diamantsector zal voor EY altijd een rode vlag geven, te hoog risico. Hele hoop extra vragen invullen en goedkeuring krijgen vooraleer zo een klant aan te nemen. Gokindustrie, wordt met een tweede en derde blik naar gekeken, porno-industrie ook. Diamant is eveneens zo een sector en ondanks dat er zo toch wat bedrijven hebt in België, heeft EY bijna geen klanten in deze sector. Kleinere bouwondernemingen kunnen ook wel risicovoller zijn. Grote bouwgroepen niet, bij bouwondernemingen veel in het zwart. Zo'n klanten moet je dan eigenlijk niet doen, zeker als EY zijnde. Red flags krijg je er niet simpel door (zie mail).

Eer je voorbehoud geeft moeten dat al extreme gevallen zijn. Bedrijfsrevisor Christophe Beckers heeft ook al aan de hand gehad dat implementatie van een nieuw IT-systeem helemaal uit de hand loopt en dan niks nog viel te controleren. Dan zit je rap in een voorbehoud of eerder onthoudende verklaring omdat je niks nog kan reconstrueren. Dan heeft bedrijf ook meer problemen dan het auditrapport. De interne beheersing is in eerste instantie belangrijk voor het bedrijf, dat ze beschikken over betrouwbare informatie en op basis van deze gegevens men goede beslissingen kan nemen. Als het interne beheersingssysteem niet doorgeeft welke klantenrekeningen nog openstaan, weet je niet welke klanten je achter hun veren moet zitten. Een bedrijf heeft onmiddellijk kosten indien ze een slechte interne beheersing hebben. Een voorbeeld: als je geen voorraadbeheer hebt en alles moet tellen, dan heb je geen gegevens hierover en dan kan het management geen juiste beslissingen maken wanneer te bestellen, stockbreuk, dat je je eigen klanten niet kan leveren of dat je te veel stock bent aan het opbouwen en dingen moet weggooien. Dat zijn ook allemaal kosten van een falend interne beheersingssysteem. Indien de kostprijsberekening niet juist is en je dus geen idee hebt wat je verdient, verkoop je misschien met een negatieve marge. Op bepaald moment moet de interne beheersing van een aanvaardbaar niveau zijn en dan kan je de puntjes op de i gaan zetten. Er moet een degelijke basis zijn.

Vragen met betrekking tot de praktijk:

- Zou een Amerikaans systeem (SOX-wetgeving) waar de auditor (voor grote beursgenoteerde bedrijven) de interne beheersing over de financiële rapportering controleert en attesteert een verbetering zijn? Waarom niet/ waarom wel?

Zoiets gaat er altijd voor zorgen dat het interne beheersingssysteem beter wordt. Als de commissaris specifiek naar de interne beheersing moet kijken en afwijkingen moet rapporteren dan gaat het altijd voor een upgrade zorgen van de interne beheersing. Maar tot welke niveau moet dat zijn? Zitten gebruikers van de jaarrekening en het commissarisverslag te wachten op een verklaring over het interne beheersingssysteem? Als investeerder wil ik weten dat de cijfers in de jaarrekening een getrouw beeld geven en dan zou ik minder wakker liggen van de interne beheersing van het bedrijf zolang ik maar weet dat de cijfers juist zijn. Persoonlijke mening SOX-wetgeving is soms te vergaand. Controles zo ver gaan dat een aantal werknemers enkel nog met de interne beheersing bezig zijn. Bv vrijdag en 100 zaken aftekenen, ga ik controleren of gewoon aftekenen? En zo bepaalde controles niet fatsoenlijk uitvoeren (Christophe Beckers). Voornamelijk voor kleine bedrijven, veel in portefeuille in Limburg middelgroot tot grote KMO's, dat de business in de weg zou staan om te groeien (Ellen Jambon). En zelfs voor beursgenoteerde bedrijven, niet interessant voor investeerder. Enkel interessant dat men weet dat cijfers zijn nagekeken en kloppen. ISA's zeggen dat je vanaf volgend jaar een specifieke auditopinie moet schrijven voor elk beursgenoteerd bedrijf (Christophe Beckers).

Dat er toezichthouders bestaan is normaal voor de geloofwaardigheid van auditor.

Empirie:

Kijken aan de hand van data van de belfirst en jaarrekeningen van die bedrijven naar hoe vaak men opmerkingen geeft over de interne beheersing. Dit wil ik doen door sectoren te kiezen die problemen hebben met de interne beheersing. Kijken naar rentabiliteit, solvabiliteit, ROE, schuldgraad, ouderdom, grootte.

- Welke sectoren zou ik kunnen bekijken (Diamant)? Hebben zij al veel opmerkingen gegeven over de interne beheersing over de financiële rapportering?

Degene die deze sectoren aannemen is dat normaal? Jaarrekening gaan nagaan. Link met kleine kantoren gaan bekijken in deze sectoren. Big4, tier1, tier2, tier3. Is hier effectief een verschil op. Inschatting van auditor is belangrijk in zijn werk.

Auteursrechtelijke overeenkomst

Ik/wij verlenen het wereldwijde auteursrecht voor de ingediende eindverhandeling:

De beoordeling van de interne beheersing over de financiële rapportering door de auditor

Richting: **master in de toegepaste economische wetenschappen: handelsingenieur-accountancy en financiering**

Jaar: **2016**

in alle mogelijke mediaformaten, - bestaande en in de toekomst te ontwikkelen - , aan de Universiteit Hasselt.

Niet tegenstaand deze toekenning van het auteursrecht aan de Universiteit Hasselt behoud ik als auteur het recht om de eindverhandeling, - in zijn geheel of gedeeltelijk -, vrij te reproduceren, (her)publiceren of distribueren zonder de toelating te moeten verkrijgen van de Universiteit Hasselt.

Ik bevestig dat de eindverhandeling mijn origineel werk is, en dat ik het recht heb om de rechten te verlenen die in deze overeenkomst worden beschreven. Ik verklaar tevens dat de eindverhandeling, naar mijn weten, het auteursrecht van anderen niet overtreedt.

Ik verklaar tevens dat ik voor het materiaal in de eindverhandeling dat beschermd wordt door het auteursrecht, de nodige toelatingen heb verkregen zodat ik deze ook aan de Universiteit Hasselt kan overdragen en dat dit duidelijk in de tekst en inhoud van de eindverhandeling werd genotificeerd.

Universiteit Hasselt zal mij als auteur(s) van de eindverhandeling identificeren en zal geen wijzigingen aanbrengen aan de eindverhandeling, uitgezonderd deze toegelaten door deze overeenkomst.

Voor akkoord,

Carpentier, Joris

Datum: **1/06/2016**